

LJUBLJANSKI ZVON

· 1 2 ·

MESEČNIK · ZAKNJIŽEVNOST
IN · PROSVETO

~~1919~~
LETNIK 39
STEVILKA

11 IN 12

Vsebina novembrskega in decembrskega zvezka.

1. Miran Jarc: <i>Nočna vizija</i>	641
2. Dr. Ivan Tavčar: <i>Visoška kronika</i> . (Konec)	642
3. Dr. Franc Derganc: <i>René Descartes</i>	664
4. Joka Žigon: <i>Zločinec</i>	681
5. Ivan Zorec: <i>V sobi št. 12</i>	682
6. A. Funtek: <i>Pred zrcalom</i>	695
7. Avgust Žigon: <i>Prispevek k petdesetletnici</i> . (Konec.)	696
8. Franjo Roš: <i>To polno čašo</i>	722
9. Milan Fabjančič: <i>Kos življenje</i>	723
10. Igo Gruden: <i>Pri meni si</i> . — Stano Kosovel: <i>Kadar vstanemo</i>	737
11. Zorman Ivan: <i>XVI. razstava v Jakopičevem paviljonu</i>	738
12. Joka Žigon: <i>Iz cikla: Inter arma</i>	744
13. Franc Milčinski: <i>Naredba št. 5742</i>	745
14. Alojzij Gradnik: <i>Za srebrnike</i>	752
15. Marija Kmetova: <i>Intermezzo</i>	753
16. Anton Batagelj: <i>Na bregovih ledenega oceana</i>	755
17. Listek	756
<p>Miran Jarc: <i>Cankar, S poti</i>. — Alojz Kraigher: <i>Majcen Stanko. Kasija</i>. — A. Debeljak: <i>Janko Glaser: Pohorske poti</i>. — J. K.: <i>Shakespeare William, Otelo, mletački crnac</i>. — Dr. I. Š-i.: <i>Edmond de Goncourt: Dekle Eliza</i>. — Anton Melik-Loboda: <i>Djurič N., Gradjevna politika željeznica</i>. — Anton Melik-Loboda: <i>W. Wilson: Nova sloboda</i>. — Ivan Koštial: <i>Prešernov „Moravski trg Lescé“ in „grofič z Moravskega“</i>. — Cankarjeva številka.</p>	
18. Nove knjige	768

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 36 K, za pol leta 18 K, za četrt leta 9 K, za vse inozemstvo po 41 K na leto.

===== Posamezni zvezki se dobivajo po 4 K. =====

☛ Novi naročniki dobijo lahko še vse dosedanje letošnje številke. ☚

Odgovorni urednik: Dr. Joža Glonar.

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo. — Upravništvo se nahaja v Sodni ulici št. 6.

Lastnina in založba „Tiskovne zadruga“ z. z. o. z. v Ljubljani.

Tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

Miran Jarc:

Nočna vizija.

Ob štiriindvajseti uri so po stenah in stropu brizgnili refleksi —
goreči jeziki
dirjajočih avtomobilov, mojih razvratnih misli kriki,
ki jih je spremljalo brezmejno drdranje, šumenje,
mojega miselnega induktorja žgoče brnenje . . .
Videl sem še, da me je zalila noč,
iskajoče oči so obupno zastrmele.
Moja bolest je zavpila skozi temó
kot dvoje sklenjenih rok
o Bog!

Tedaj sem začul skoz gosto mrakovje vrisk v daljave drvečega vlaka
in sem vztrepetal :

Kaj ni ta grobna temá le predor,
ki skozenj moje duše brzovlak vihra
ob divji godbi: od sten bobni,
iz stroja žari,
zategli žvižgi ko meči lomeči temo
se bliskajo in vriskajo . . .

Pod drvečim kolesjem sika, ječi,
ko da se koles opletajo kače
prežeče v temiñah — obupni sni,
a tudi prek njih vihra brzovlak
in vse je divja simfonija,
vse zgrinja se, zginja v gosti mrak.

A vlak še besneje prebada temó
 iz stroja se misli dimi vijo,
 v gorečih oblakih se vlegajo
 na vozove, zidove prepregajo,
 omotno refleksi begajo
 po obokih.

V divjih skokih
 ko ranjen konj se vzganja stroj,
 grivo misli mu trga vihar,
 ves ovit v dušeč je par;
 vzdrhteva ko pod težkimi biči . . .

Vlak drvi, besni, grmi
 kot človek, ki se iz duše mu trgajo kriči
 ob nočni uri gorja brez dna
 na njegovi divni poti tja,
 kjer se zemlja preлива v nebo. —

Obloki predora so zablesteli v srebrnini,
 prepregli so jih svileni pajčolani
 ko božajoča melodija
 mehko zveneče mesečine v obupno brnenje, bobnenje koles.

Nad menoj je bilo razpeto mirno brezbrežno nebo
 zvezdâ
 pojočih visoke pesmi utelešenih slutenj . . .
 zdelo se mi je, da še pljuska za mano šumenje predora
 bežečega v daljave.

*Talent je tvoj - talent
 A Prešerna, prijatelj
 Prešerna mi!
 Tema je, tema v pred
 Prešerna mi -
 osvobe, por. 9/1*

Dr. Ivan Tavčar:

Visoška kronika.

Svoji ženi Frančiški, sedanji Visošci, poklanja Emil Leon.

1695.

(Konec.)

XIII.

Še enkrat zapišem, da Škofja Loka nikdar ni videla takih dni, kot tedaj, ko so sodili Agato Schwarzkoblerico. Najstarejši ljudje, ki so večkrat gledali, kako je Gavžnik jemal življenje revnemu grešniku, so pričali, da niso nikoli take množice oblegale mesta. Za vse ni bilo prostora v hišah, in naj se jih je po gostilnah in pri znancih spravilo kolikor največ mogoče. Po trgu jih je kar mrgolelo, ki so bili brez prenočišča. Pivničarji so takoj poskočili s svojimi cenami, mesarji so neprestano pobijali živino in klali drobnico, da si menil, da si zašel v tabor velike armade, za katero je treba pripraviti zadostnega provijanta. Pri vsem tem ni hotel nikdo proti domu in naš hlapec je prav posebno krel, ko je moral s konjicema na Visoko nazaj, ker z Jurjem nisva vedela, koliko dni nama bode ostati v Loki. Ali ljudstvo si je vedelo pomagati: naselilo se je po 'njivah in senožetih ter prenočevalo pod milim nebom. Ko se je vlegla tema po ravnini, je gorelo ognjev okrog Puštala in okrog Kamnitnika, da jih prešteti nisi mogel. Prebrisani prekupci so se zagnezдили v te roje in vsak nič so drago prodajali. Med tolpo se jih je mnogo tolažilo, da jutri voda morda ne bo skalila veselja, da jo jutri morda le sežgo ali pa ji vsaj vzamejo glavo. Mnogo jih je lahko zaspalo v tem upanju! Tak je človek: vsak ima v svoji duši kot, iz katerega priteče nekaj prijetnega škodoželja, če je zagazil bližnji v nesrečo! Jedlo se je, pilo se je, in če so se lonci izpraznili, so se nasuli in znova pristavili k ognju!

Agato so zaprli v mestno hišo. Niso je zapustile ne mesarica, ne pekovka, ne mati Bergantova in tudi ne druge dobre ženice, ki so trdno verovale v nedolžnost dekletovo. Cvrle so, pekle so

in tudi sladkega vina so ji kuhale, tako da je Agata sedela kakor pri svatovski mizi. Pa ni mogla veliko jesti. Le malo je okusila jedi, veliko pa je jokala; navsezadnje je zaspala in je spala do ranega jutra, prav kakor bi pričakovala veselega dne in ne mrzle smrti v vodi ali pa še celo vroče smrti na grmadi. —

Okrog devete ure in še prej je začelo občinstvo zopet pritiskati v mesto in po trgu se je trlo radovednežev kakor prejšnji dan. Tedaj je prišel z grada gospod Joannes Franciscus. Čez rdeče obšiti talar si je bil oblekel beli koretelj, rdečkasto kapo je nosil na glavi, okrog vrata pa široko štolo. Takoj se je raznesla novica, da hoče sam presvetli škof izpovedati Agato Schwarzkoblerjevo. Škof sam je hotel našo Agato pripraviti za oni svet ter ji oprati z duše grehe, če jih je kaj imela. Takega odlikovanja v Škofji Loki še ni bil nikdar nikdo deležen in sam Führrnpfeill mi je pozneje pripovedoval, da se tudi v najstarejših pisarijah, katerih je na gradu obilo, ne bere, da bi bil freysinški škof kdaj podelil kakemu loškemu podložniku zakrament sv. pokore. Dolgo jo je izpovedoval. Kaj sta govorila, ne vem; o tem ni vedel nikdo ničesar, kar je umljivo. Tudi Agata mi o tem, kolikor časa živim, ni črhnila trohice, ali tudi povpraševati je nisem upal, dobro vedoč, da mi ničesar ne bi povedala.

Ob desetih je zapel veliki zvon pri Sv. Jakobu. Kratko je pel, a žalostno je pel, kakor poje mrtvaški zvon. V blisku je bil trg na kolenih in videl sem stare može, da so si otirali oči. Med klečečimi je počasi prikorakal prošt Urh in Boga je nosil v rokah, ga vzdigoval ter blagoslavljal ž njim tiste, ki so molili. Zopet zapišem: takega obhajila še ni bilo na loškem trgu in ga gotovo ne bo, dokler bo stalo naše lepo in bogato mesto, ki je najlepše, kar jih šteje naša kranjska dežela — Ljubljana je morda še lepša.

Ko je bilo obhajilo opravljeno, je izpraznila mestna gvardija trg in občinstvo se je moralo odstraniti. Hitelo je k vodi, napolnilo zopet vse bregove in puštalske travnike, pa tudi onstran Selščice se je tiščal obraz pri obrazu. Gospod škof je bil ostro zaukazal, da morajo otroci ostati doma, pa sem jih pozneje vendarle opazoval, kako so silili k oknom ter pritiskali glavice k steklu, da bi napasli svojo radovednost.

Ob poluenajstih je zvon pri Sv. Jakobu zopet zapel in moja žalostna duša je občutila, da je glas tega zvona v resnici glas pravega mrtvaškega zvona! Na trgu se je v vrsto postavil izprevod, kakor ga tisti rod še nikdar ni videl. Naprej je hodila bratovščina

sv. Rešnjega Telesa in za njo še druge bratovščine, pa niso nosile s sabo bander, ker ne gre, da bi bandera v zraku plesala, kadar spremljajo človeka na zadnji poti. Potem so korakali loški meščani in njihove žene, in lahko trdim, da so samo najstarejši ostali doma. H koncu je prišla Agata — naj je preteklo še toliko let, še danes jo vidim, kako je stopila iz mestne jetnišnice na svetli zrak. Ni nosila druge obleke, nego dolgo, do nog ji segajočo belo srajčko, katera se je tu in tam prijemala deviških udov njenega deviškega telesa. Bila je podobna nebeškemu angelju, posebno še zato, ker so ji nespletene rumeni lasje obsipali tanko postavo. Če se je prestopila, smo videli, kako se ji je tresla noga, in če je sapa zaigrala s srajčico — moj Bog! — so se opazile tudi črne lise na obeh belih nogah, kjer so je bile ožulile težke železne verige. Pa se je vsekdar sramežljivo sklonila, da bi pridržala belo obleko, da bi se ne mogla vzdigovati. Jezus in Marija! morda je vendarle hodila po stezi, katera je vodila k smrti, in to v najlepšem dnevu, ko ga ni bilo oblačka na božjem nebu in ko je solnce sijalo, kakor bi se hotelo smejeti nad njo, ki je toliko trpela!

Gospod prošt je korakal ob njeni strani, govoril pa ni ž njo — kaj ji je tudi hotel govoriti, ko se je bila lepo spravila s svojim Bogom, ki je bil gospodar njenega življenja! Sredi pota, ko smo jo že zavili navzdol po klancu pod Poljanskimi vratmi, je pričel gospod Falenič moliti sv. litanije za umirajoče, kakor je bil tako zaukazal gospod Joannes Franciscus. Začel je: „Kyrie eleison! — Kriste, usliši nas!“ Vzklike, ki so se posebno prikladali stanju naše Agate, je trikrat ponavljal, tako da je po trikrat vzdihnil: „Ki si na smrt bolnemu kralju Ecehijelu življenje podaljšal! *Kako bit*
žna!“ Ki si kraljevemu sinu, ko je umiral, mrzlico odvezel! — Ki si vdovi mrtvega sina oživil in zopet izročil! — Ki si mrtvo hčer kneza sinagoge v življenje poklical! —“ Vsekdar je sam odgovarjal: „Gospod, usmili se je!“ — in množica je vpila za njim: „Usmili se je!“ — To klicanje se je dvigalo do prestola, na katerem je sedel naš gospod Jezus Kristus, ki jo je potem sodil pravično ter ji podaljšal življenje, kakor ga je podaljšal mrtvi hčeri kneza sinagoge! —

Čez noč so bili prenesli tudi ograjo. Danes je bil zagrajen manjši prostor neposredno tam, kjer napravlja prod precej dolg in od pričetka širok jezik med obema vodama, ki se ondi izlivata ena v drugo. Zopet je stala miza za sodnika in njegove asesorje.

Vsi so že bili na mestu. Sam Joannes Franciscus je sedel na posebnem stolu, a danes je nosil ob rami debelo zlato verižico in na nji križ, ki se je lesketal od dragih kamnov. Tudi meni in Jurju se je bilo dovolilo, da sva smela prestopiti ograjo. Spodaj ob vodi je bilo še nekaj grajskih uslužbencev, med njimi v čolnu lovski mojster, ki je bil obenem grajski ribič. Vsa druga množica je morala ostati zunaj ograje. Nasproti na puštalskem bregu pa so bile zbrane loške ženice, o katerih sem že toliko pisal.

Z Agato so obstali na kraju, kjer je imela stopiti v vodo, v Poljansčico, ker je bila iz Poljanske doline.

Ker litanij še ni bil izmolil, je gospod Urh nadaljeval: „S Tvojimi solzami in s Tvojo žalostjo! — S Tvojo grozo in krvavim Tvojim potom! — S Tvojimi svetimi ranami, s Tvojim križem in trpljenjem! —“

Množice so klicale: „Reši jo, o Gospod!“ — in ta klic, pomnožen od vrste do vrste, se je končno razlegel kakor grom nad gorovjem.

„Na dan sodbe!“

Zopet je zagrmelo: „Prosimo Te, reši jo, o Gospod!“ — Le škof Janez Frančišek je sedel na svojem stolu kakor izsekan iz kamna. —

Pri sv. Jakobu je udarilo enajstkrat. Zvon je spet zabučal iz visokih lin. Litanije so bile pri kraju. Utihnil je vsak hrup.

Škof je mignil z belo roko. Prošt je pristopil k Agati in je nekaj govoril z njo. Tedaj se je imela pričeti bridka in grenka ura — — Sveta Trojica, Ti nam pomagaj!

Agata se je najprej ozrla za gospodom proštom, ko je odhajal od nje. Gotovo ji je bil povedal, da je sedaj prišel čas zanjo. Nato je pogledala po vodi proti naši dolini. Gledala je tja precej časa, da smo videli, kako so se ji od globoke sape dvigale prsi. Polagoma se je obrnila. Tudi danes je počivalo njeno oko na sivih planinah, kjer so bili vrhovi ravnotako beli, kakor njen obraz, v katerem ni bilo kaplje krvi. Nato je pogledala pred sé v vodo. Tu pred njo je bila plitvina, bolj spodaj pa je bila površina temnikasto zelena, kakor vselej pri globočini. Tudi se je sukala tu in umazane pene je okrog vrtela.

Agata je napravila križ, se sklonila, stisnila srajčico okrog nog in pogumno stopila v vodo. Pri kraju je bila drobna sipa in lahko se je hodilo. Potem pa so se pričele škrljavke, da jo je bodlo, ko je stopala po njih. Že ji je segalo čez kolena, da so se

pokazali zaokroženi udje in da je že nekaj njenih las plavalo po vršini.

Gledavcem je zastajala sapa. Takrat je zavpila mati mesarica: „Obrni se, revišče, saj si že v vodi! — Obrni se, pa prideš živa na suho!“

Ker se Agata za klic ni zmenila, se je zatogotila mesarica: „Saj vendar nisi gluha!“

In tudi druge so vpile: „Obrni se!“

Zmeden bi bil v takem položaju vsak človek in tudi Agato je to kričanje gotovo še bolj spravilo v zmedo. Naprej je silila, zašla je v curek, da je voda zašumela okrog nje in da jo je prav hitro izpodneslo. Naenkrat je ležala deklica v valovih, pa se je zopet vzdignila, oblačilce se je bilo tesno oprijelo njenih udov in prav kakor brez vsake obleke je stala pred svojimi sodniki.

Množice so otrpnile in niti glas ni prišel iz črnih krdel. Takrat se je zgodil čudež — kaj drugega ne morem zapisati.

Tik vode je rastel jesen in star je že moral biti, ker je vrh kazal suho vejevje. Pri tolikem šumu, pri tolikem številu zbranih ljudi je bil sédel na suho vejo mlad muhovček. Ni se bal ne vpitja, ne množic. „Ček!“ — je dejal in spustil se je z jesena. Agati okrog glave se je poganjal za mušicami, ki jih je mrgolelo po zraku. Tudi dve lastovki sta se pripodili nizdol po Poljanščici ter parkrat zaplesali okrog dekliča, o kateri smo že skoraj vedeli, da ne bo prišla živa iz vode. — O tem se je pozneje govorilo še leta in leta. — Loško ženstvo je padlo na kolena in glasno je zadonela molitev svetega očenaša. Mene pa vse to ni presunilo in še vedno se mi je v duši oglašalo: „morda je pa le kriva —“

Sedaj je Agata poskušala, da bi bredla naprej. In res je zabredla kaka dva koraka v curek, pa se je videlo, da vode ne bo premagala. Takrat sem imel priliko, da sem prav natanko opazil, kako je škof Joannes Franciscus dvignil roko in dal znamenje ž njo. Na to znamenje je grajski lovski mojster, ki je bil obenem grajski ribič, kaj spretno odrinil z malim čolničem od kraja ter ga obrnil proti globočini. V tem je moč valov izpodnesla Agato, da je hitro izginila pod površino. Ljudstvo je kričalo, lovski mojster pa je z vso silo veslal proti kraju, kjer se je deklica potopila. Schwaiffstrigkh in njegova gvardija so vpili: „Mir, ljudje, mir!“

Takrat je bilo, da sem tičal jaz ob bregu prav kot bi imel na vsaki nogi težko železje in z mesta se niti premakniti nisem

mogel. Takrat pa se je tudi zgodilo, da je brat Jurij v obleki in obutvi skočil v vodo — — Okrog njega je zavreščalo in visoko je zapljuskalo, da sem, ker sem tičal v bližini, prišel pod ploho in da sem bil moker skoraj ravnotako, kakor on, ki je že plaval sredi vodovja. Parkrat se je pognal, pa je bil pri nji, ki se je bila sredi globočine zopet prikazala. Z močno roko se je oklenil, z drugo pa je delal mogočne kroge, da sta bila prav kmalu pri kraju, kjer je bila voda plitva. Tu je postavil dekleta na mehko sipo in dejal:

„In sedaj, Agata, prosim te v imenu Boga, stopaj, da prideš živa iz vode!“

Ali ga je Agata umela ali ne, ne vem. Parkrat se je vendar prestopila, a večkrat se ji treba ni bilo, ker se je loško ženstvo vlilo s proda proti nji, še v vodi jo je obstopilo s svojimi telesi ter jo zakrilo pred gledavci, da ni moglo nepoklicano oko gledati njene premočene in le sľabo oblečene postavice. Pred sodniki so jo vzele iz vode in jo takorekoč odnesle z nesrečnega kraja. Tudi Jurja so klicale, da mora ž njimi, ker je premočen in se mora preobleči. Kamor je prišlo to krdelo, povsod je ljudstvo stopalo s prostora, dokler je niso prenesli do Wohlghemueta, kjer gospodinja ni prej odnehala, da so jo položili v široko in mehko zakonsko posteljo Wohlghemuetove matere.

Pri teh prizorih se ni mogla krotiti mati Bergantova. V plitvi vodi je obtičala in ko so tovarišice odnesle dekliča, je dvignila pesti proti sodnikom in na vso moč vpila:

„Ne boste je gledali več, vi stari grešniki! In ti, plesnjivi Frueberger, če že češ s šivankami šivati človeška telesa, krpaj svojega! Ti ničvrednež!“

Zabučal je smeh naokrog in še celo Joannes Franciscus je na rdečem svojem stolu nekoliko zategnil usta. — Tako so se loške žene in dekleta obnašale pri tisti priliki!

Zapišem to-le: Naj preteko stoletja za stoletji, loško ženstvo pa naj ohrani tisto dušo, kakor jo je nosilo v sebi v Gospodovem letu 1695., ko je bila ta duša svetla kakor zlato in čista kakor solnca žarki! Da bi me nebo uslišalo!¹

Nekaj gledaycev je bilo odšlo za Agato, ker ni bilo več kaj posebnega pričakovati, ko je bila prišla živa iz vode. Čakalo jih

¹ Ta prošnja je bila uslišana.

je pa še mnogo, ker so škof in sodniki še vedno mirno sedeli, in ti so morali vendar izreči sodbo.

Že je škof poslal prošta k sodnikom, ki so se med sabo nekaj posvetovali, kar pristopi Schwaiffstrigkh in pove, da stoji pred ograjo ženska, ki zahteva z vsa silo, da jo sodniki zaslišijo. Gospod „Flekte“ se ni dal pregovoriti, češ da je bilo prič že itak čez mero.

„Togoti se in joka in se ne da odpraviti,“ je zagotavljal Schwaiffstrigkh.

Škof je nekaj spregovoril v latinskem jeziku, nakar je glavar zapovedal, da naj se postavi ženska pred njega in sodnike. Ko je prišla, bila je — Margareta Wulffingova. Videlo se ji je, da je imela dolgo pot za sabo, ker je bila v neredu njena obleka in njen obraz ves utrujen.

Kar pričela je:

„Šele včeraj smo slišali, da hočete v Loki sežgati Izidorjevo nevesto in da je naš Marks pričal proti nji. — Celo noč sem hodila in celo pot sem premolila — Le tega ne! Človek ni žival in ne kurite drv pod njim! Le tega ne!“

Janez Frančiček jo je miril:

„Ne hiti tako deklica! Povej nam, kdo si in odkod prihajaš!“

V svoji zmedenosti ni spoznala gospoda škofa. Odgovorila mu je:

„Govorila bi rada s tistimi, ki sede v sodbi in ki hočejo življenje vzeti Izidorjevi nevesti —“

„Kdo si in kaj hočeš?“ jo je zavrnil škof nekoliko ostreje, ker ni rad prenašal ugovorov.

„Poglej no, pomisli no, saj govoriš z našim previsokim gospodom škofom!“ se je vmešal Schwaiffstrigkh. — „Marksa Wulffinga sestra je, Vaša milost!“

„Govori!“ je ukazal Joannes Franciscus kratko in ostro.

Margareta je pripovedovala, kako je letos okrog Vnebohoda staknila brata Marksa v čumnati pod streho. Bil je sam in mislil je, da ga nikdo ne vidi, ona pa ga je gledala pri malem oknu iz podstrešja. In opazila je, kako je z ostrim nožem globoko vrezal v mečo na svoji nogi, da je priteklo veliko krvi. V to kri je namočil ostrorobot sirovec, dva žeblja in nekaj igel. Rano je zavezal in nato kruljavo hodil nekaj tednov okrog voglov, povedal pa ni nikomur, kaj mu je.

Ko ji je glavar pokazal krvavi kremen, žeblja in igli, je odgovorila, da je vse to tisto, kar je bil Marks namočil v svoji krvi.

Škof je spregovoril: „Vse skupaj naj se zapiše!“

Najprej so tisti, ki so stali ob ograji, pripovedovali onim, ki so stali bolj zadaj, da je Marks Wulffing krivo pričal in da si je žeblje in igle sam namočil v svoji krvi. To pripovedovanje se je širilo od vrste do vrste in kmalu je bučalo tako po puštalskih travnikih, kakor pod Kamnitnikom: „Marks Wulffing ni govoril resnice!“ Preklinjali so krivo pričo, in prava sreča je bila, da je Marks že prejšnji dan odnesel svoje kosti, ker danes bi ga bila množica raztrgala. 659

X. 5 Margaretino pričevanje se je vse zapisalo, sodišče pa je glasno izpovedalo, da ni krivde na Agati Emi Schwarzkoblerici.

V tistem trenutku je Joannes Franciscus gospodu glavarju naznanil, da bi rad spregovoril pred zbranimi. Gvardija je hitela med narod, in ko se je izvedelo, da hoče govoriti sam škof, so pritisknili k bregovom, da je bil čudež, da ni padel ta ali oni v vodo. Tudi k ograji je pritiskalo občinstvo.

Janez Frančiček je vstal s svojega sedeža in si je dal primesti mašno obleko; prošt pa mu je posadil na glavo visoko škofovsko kapo in v roko mu je dal težko pastirsko palico.

Prišel je govoriti, in glas je imel, da nisem vedel, kje ga je jemal iz šibkega svojega telesa. Dejal je, da si ta dva dneva ni upal oči povzdigniti, tako se je sramoval sodnikov in nas, ki smo prišli, da bi se pasli ob krvavi smrti mladega dekliča. Pristavil je: „Bilo vas je kot listja in trave in še otroke ste vlačili s sabo, samo da bi gledali pogin deklin, ki nikomur izmed vas ni žalega storila. Niste bili kristjani, bili ste zverine, ki hlepe po krvi nedolžnega, in za to boste dajali težko odgovornost ob smrtni uri!“

Že so padale vrste na kolena in ženski jok se je oglašal. — In še nam je pripovedoval, da Bog ne pozna čarovnic in da je krvava žalitev tega Boga, če kdo, in najsi je to kdorkoli, trdi, da je mogoče, da bi naš Bog že pri rojstvu izročil otroka hudiču.

S pravim zadovoljstvom sem opazal, kako se je črnemu sodniku iz Ljubljane daljšal kljukasti nos in kako je tudi gospod Frueberger nekako neumno gledal pred sé, kot volič, katerega je mesar prelahno udaril po glavi.

Škof je dalje govoril, da je Agata Schwarzkoblerica prevzela za nas vse veliko žrtev in da je s svojim trpljenjem očistila naše duše ter prižgala luč v temi, v kateri tavajo te duše. „Kar smo grešili nad to žensko, to nam Bog odpusti, posebno sodnikom in tudi vam, ki ste hrepeneli po krvi nedolžnega človeka.“ In slovesno je obljubljal, kolikor časa bode imel on gospostvo nad krvavo pravico v loškem kastelu, da ne bo pustil nikogar več preganjati zavoljo čarodejstva.

Končal je:

„To sem vam hotel povedati. — Vas, gospod prošt, pa prosim, da ljudstvu poveste v njegovi besedi, če bi me kdo ne bil umel.“

Gospod Urh nam je v domači besedi še veliko ostreje razložil, kaki telički in junčki smo bili, ko smo verjeli, da je Agata Schwarzkoblerica napravljala točo in na prašičku pod nebom jahala, in da gospod škof pravijo, da ni večje neumnosti, nego je neumna vera v coprnijo.

Skesane so bile množice, in vse so nosile v svojem srcu škofa Janeza Frančiška in kakor apostol se nám je videl, ko je stopal od sodišča proti cerkvi ter delil nadpastirski svoj blagoslov. —

Tako se je končala poskušnja z vodo in Agata Schwarzkoblerica je prišla očiščena iz nje! Bogu bodi čast in hvala, da je vse do dobrega konca privedel in da ni vzel mladega življenja, ki bi gotovo ne bilo rado zapustilo zelene zemlje, na kateri vsi visimo! —

Dasi sva bila počitka bolj potrebna kakor vsak drugi dan v letu, tisto noč z bratom nisva prišla do spanja. Najprej so prihajali znanci in prijatelji, ki so govorili o svojem veselju, da se je vse tako srečno končalo. Niti vedel nisem, da imam toliko prijateljev v Loki! Tudi vino so pili na moj račun, kar se ni dalo preprečiti, ker sem bil še vedno gospodar dveh kmetij. Prišel je še celo gospod grajski protipisar, da se je tudi veselil z mano. V spomin na to veselje mi je prinesel pismo o razsekanem Finckensteinu, za katero sem ga bil že večkrat poprosil in katerega mi dotedaj ni hotel dati. Tako je prišlo znamenito to pismo med visoške pisarje.

Okrog enajste ure se je prebudila Agata iz globokega spanja. Ali, glejte, med spanjem ni bilo prišlo pomirjenje nad njo! Obraz ji je gorel in iz joka ni mogla! Iz mesta je hotela, domu je hotela na vsak način. Le na Visoko in v največji temi, da bi je svet ne ugledal, ko se je vračala v kraj, odkoder so jo bili od-

gnali graščinski hlapci! Udati sva se ji morala z Jurjem, ker bi bila zblaznela, tako se je obnašala. Izposodili smo si konja in bilo je že dosti čez polnoč, ko smo zapustili mesto. Sedel sem v sedlo in pred sé sem jo vzel. Jurij pa je peš vodil konja, da smo mogli v temi naprej.

V nočnem hladu se je nekoliko pomirila in obmolnila je s svojim zdihovanjem in stokanjem. Že smo jahali proti Schefertnu, in tedaj se mi je zganila v naročju. Vročina je šla od nje kakor od peči, ali v rokah nisem imel skoraj kaj držati!

Najprej nekaj zamolklih besed, prav kot bi govorila k drugemu in ne k meni. Potem pa je zastokala:

„Izidor, ko bi se ravnalo po tvojem, bi bila morala na grmado! — Tudi ti, o Jezus! si verjel vse, kar je pripovedoval Marks Wulffing in —“ — prav tiho je dostavila — „ti ljuba Mati sedem žalosti! kar vem, da bo te laži v prihodnjih letih še marsikdo verjel!“

Ničesar ji nisem odgovoril. Ona je vzdihnila:

„In vendar sem te tako rašla imela, kakor sestra brata rajši imeti ne more!“

Čez nekaj časa:

„Jurij težko hodi. — Izidor, pusti ga malo na konja.“

Takoj sem obstal. V tistem hipu, ko sem zdrknil k zemlji, sem opazil, da so ji verige tudi na rokah zapustile svoje sledove. Luna je prisvetila izza Stanišč in dolina se je svetila v njenih žarkih.

„Še v cerkev si ne bom upala —“ je zajokala Agata ter tiščala roki v obleko, da bi skrila pred mano spomine na ječo.

Z Jurjem sta zlezla v sedlo, jaz pa sem vzel povodec v roko. Pri tem nismo govorili, — čemu tudi, ko je bilo le pravično, da ni en sam tičal celo pot na konju. Hodili smo naprej po dolini in voda je močno šumela na naši levici.

Dekle se je naslonilo na Jurja. Nekaj sta šepetala med sabo, potem zopet nekaj in naenkrat se je Agata oklenila njegovega vrata. Ni bilo dolgo, pa je zaspala, tako da je tudi šepetanje ponehalo tam gori v sedlu.

Ko sem se oziral na ta dva, se je v meni nekaj pretrgalo in padlo je zagrinjalo, da sem lahko gledal na vse, kar je tičalo za njim. In tedaj je prišla moja duša med dve težki mlinski kolesi, ki sta se vrteli hitreje in hitreje, da se je ta duša tresla in zvižjala od težkega trpljenja! Moja posvetna ošabnost je bila strta, in stoliček, na katerem je tičala, je bil strt ž njo! V teh mukah

se mi je čulo, kakor bi prihajal glas iz neba: „Izidor, ta je nedolžna, obsojen pa si bil — ti v Loki! Zaigral si dekliča, ki ti je bil namenjen!“

Korakal in korakal sem tik konja, ali najrajši bi bil padel po zemlji ter si pulil lase s svoje glave. Bilo mi je odkrito, da si je izbrala drugega, in v polni meri sem se zavedal svoje prisege, da ji tega braniti ne smem!

Takrat se me je usmilila božja milost in napolnila me je z zavestjo, da se mi ne godi krivica: Bog mi je odrekel nevesto, kateri sem se bil prej sam odrekel, in to, da bi senca ne padla na visoški dve kmetiji!

Ko sta mlinski kolesi odnehali in ko je izmučena moja duša prišla k neznatni moči, sem vedel, da mi je delati pokoro ne samo za ubogega svojega očeta, temveč tudi zase, za svoje velike pregrehe. —

Proti jutru smo prekoračili plitvino pri Visokem — bil sem še tako zmeden, da nisem čutil hladne vode, ko sem stopal ponji — ali Agata je še vedno spala. Jaz pa v tistem trenutku že nisem bil več gospodar obeh kmetij, ki sta v jutranjem mraku ležali pred mano in ki sta tolikanj sloveli po celi Poljanski dolini, — nisem bil več gospodar zemlje, katero mi je bil zapustil Polikarp Khalan, da bi po mojem gospodarstvu postala deležna še boljšega imena in da bi Agatini otroci oprali ž nje pregrešno in brez usmiljenja prelito kri ter ji prinesli novega blagoslova z nebes! Pa tega blagoslova nisem bil vreden, ker je bila moja posvetna ošabnost močnejša od ljubezni, katero bi bil moral imeti do svoje neveste. Moja roka je dajala pohujšanje, zato sem moral poseči po sekiri, da jo odsekam na mah, da je padlo od mene, kar ni bilo zdravega na meni! Tako, grešnik, stori vselej, da bo ozdravljena tvoja duša!

XIV.

Agata se je vlegla in je ležala mesec dni; bali smo se za njeno življenje. Jaz pa se niti za korak nisem odmaknil od steze, po kateri sem hodil tisto noč, ko sem vodil konja od Scheffertna do Visokega.

Takoj ko je Agata vstala, sem razodel njej in Jurju, da jima izročim obe kmetiji in da se sam podam v vojsko. Ravno v tisti dobi so bili namreč deželni stanovi zaukazali veliko vojaško izbiranje med kmečkim ljudstvom. To je bilo solzâ in ljubezni!

Tudi branila sta se in govorila, da Visokega imeti nočeta. Jaz nisem odnehal. V Loki na gradu smo vse uredili, kakor se spodobi, da bi v prihodnosti ne nastale zmešnjave in prepiri. Sebi sem izgovoril polovico gorenje hiše, da bi tam imel svoj kot, če bi se kdaj vrnil in morda še s strelom v telesu. Tudi delež v denarju sem si pridržal, tolik, kolik je bil prej namenjen bratu Jurju.

Napravili smo svatbo, da je bilo takih še malo v dolini. Nato sem odrinil. Odneseš sem le toliko, kolikor sem potreboval do Ljubljane, potem pa sem stopil pod stroške cesarja, ki me je prav rad vzel v svojo armado.

Z Agato in Jurjem smo se hitro postlovili. Pogledal sem še enkrat na pisano cerkev sv. Volnika ter obrnil obraz na dolino in njene zelene gozdove, na vse to pa sem odšel z malo bisago ob rami, in še ta je bila skoraj prazna. — Tako je odrinil nekdanji bogati Visočan s svojega posestva: ali v sebi ni nosil viharja, vse je bilo mirno v njem in vedel je, da je božja volja vse to in da je vse to del njegove pokore!

Naj takoj zapišem, da je bilo to v letu 1695. in da sem se vrnil šele na spomlad v Gospodovem letu 1707.

Še na tem mestu bodi razloženo, kako so v teh letih živeli na Visokem. Zapišem, kar se mi je o tem povedalo, pa je vse resnično in zanesljivo.

Jurij in Agata sta živela, kakor je zakonskim predpisano in zapovedano: gospodar in gospodinja nista poznala nasprotja, in bila sta kakor kolesa pri vozu, ki vselej na eno in isto plat vlečejo. V teku časa je Agata zopet okrevala, ali prejšnje veselosti ni več imela. Na njenem obrazu je vedno ležalo nekaj oblakov, ki so ostali iz dobe, ko so jo sodili v Loki. To sodbo je ob svoji nogi na težki verigi še vedno vlačila s sabo, in k verigi ji je bilo prikovano še težje železje kakor hudodelcem, katere pošilja Beneška na galero. Svet je neumen in hudoben!

Najprej se je pričelo z Debeljakovimi. Tam je bil stari gospodar prepustil posestvo sinu Petru. Kmalu po izročitvi je tudi umrl. Sin je bil le malo podoben očetu. Bil je prepirljiv in huda beseda se je pri najmanjši priliki oglašala na njegovem jeziku. Jurij in Peter sta se sporekla zavoljo meje — kar vse ni bilo toliko vredno, kolikor je vredna volna, če ovco enkrat ostrižeš. Beseda je dala besedo. In ko se je brez potrebe Agata vmes vtaknila, jo je Peter takole zavrnil: „Ti pa molči! Boga hvali, da te niso v Loki žive sežgali! Da ti ni škof pomagal — bogve, 659

kaj si mu dala? — bi te bili gotovo na drog potegnili!“ Pri tem se je strupeni ta človek še krohotal, da bi se bil skoraj zadušil. — Agata je sedla v travo, a Jurij je zatulil kakor ranjen vojak, če mu ranocelniki roko žagajo. On in hlapec sta pograbila kole; pobila sta Debeljaka na tla ter ga pretepla, da je dolge mesece preječal v postelji. Tožil je na gradu. Ko je bila stvar preiskana, je bil prišel Joannes Franciscus zopet v Loko. Glavar mu je predložil spise, in gospod škof jih je pregledal od kraja do konca. Silna je bila njegova jeza in grozno je udarila njegova roka! Zaukazal je, da naj se Jurju in hlapčetu ne stori žalega. Petra Debeljaka pa je posadil v grajske tranče, kjer je presedel več nego leto dni. — Neko popoldne je prijezdila na Visoko tolpa grajskih helebardiŕjev. Ž njo je prijezdil grajski glavar in, čemur se je vse čudilo, prijezdil je sam škof Janez Frančišek. Našo Agato je prišel obiskat in pred vsemi Poljanci jo je počastil! Ker so imeli vina v kleti — Jurij je namreč tudi kupoval po Vipavi — so mu lahko dali piti; kaj so mu dali jesti, ne vem. Celo uro je ostal milostivi gospod na Visokem. Ko je odhajal, je dal Agati svojo lastno podobo, katero je bil mojster Remp na platno naredil, da ga gledaš kakor živega pred sabo. Podoba je bila v zlatem okviru. Še danes smo ponosni, da imamo Janeza Frančiška v gorenji svoji hiši, in pokažemo ga vsakemu, ki pride k nam na Visoko¹. — Tako je loški škof v sramoto vsem hudobnim jezikom počastil Agato Schwarzkoblerico, sedaj omoženo Khallan! Z Debeljakovimi pa je ostalo sovraštvo — zavoljo ničvredne in slabo zarastle ruče, kateri bi se bila Jurij in Peter brez škode lahko odpovedala. In to sovraštvo še sedaj, ko sem se jaz, Izidor Khallan, vrnil pod očetovo streho, ni ponehalo. Slabih besed si sicer ne dajejo, ali hiša ne pogleda hiše. Kdaj bo vendar enkrat bolje na svetu?

Bil sem skoraj enajst let od doma, in služil sem v vojskah, katerim je zapovedoval gospod princ Eugenius. Teško mi je bilo živeti, in skoraj vsekdar je bilo več palic od menaže. Ali na svojega Boga nisem nikdar pozabil in tudi domačih krajev ne, na katere sem mislil, in to v najhujšem ognju krvavih afér in tudi kadar smo lenarili po zimskih kvartirjih. Nikdo ne vé, kaj je vojska, če ni bil sam v vojski! Raztepeno je ljudstvo povsod in vselej, kjer se tepó armade: takrat ni varno nobeno življenje,

¹ Je še danes na Visokem.

takrat nista varna ne ženska, ne otrok. Vse take reči so videle moje oči. Videl sem umirati starce, videl sem, kako se je sila delala dekletom, videl sem, kako so se palile kočice in kako so se plenila in podirala mesta. Nisem bil s srcem pri krvavem tem rokodelstvu; sv. Izidor mi je priča, da se nisem udeleževal morij in ne plenitev! Ker sem prisegel, sem ostal zvest svoji službi, in ni je bilo moči, ki bi me bila izneverila polkovi zastavi. Vojske vzlic temu nisem bil vesel in k Bogu sem molil, da bi jo ustavil z močno svojo roko. Resnica pa je, da sem prebil obilo vojske, katera je tedaj divjala okrog nas, da nikdar k sapi nismo prišli.

Kar sedaj zapišem, bodi zapisano v ta namen, da vedo tisti, ki bodo za nami živeli na Visokem, da se je njihovim prednikom prehuda godila in da niso živeli v takih dobrih časih, kakor bodo oni živeli!

Najprej smo bili pri Zenti, kjer smo vzeli turški tabor, pobili tridesettisoč Turkov in ubili še celo prvega vezirja, da je turški sultan prav grdo jokal za njim. Plena je bilo na ostajanje, in tudi meni se je odkazal pravičen delež. Pozneje smo vihrali na Laško, in princ Eugenius je podil Francoze pred sabo. Pri Cremoni smo vjeli francoskega generala, in pri Luzzari jih je gospod Eugenius znova naklestil. Pozneje so nas vzeli z Laškega ter nas predstavili na Nemško, in to zopet proti Francozom. Pri Hochstätту smo imeli krvavo bataljo, kjer so bili tudi Angleži z nami. Lepi ljudje, močni možje ali jezik govore, da ga morda sami komaj umejo! Privadil sem se, ko so me tako semterje metali, laškemu in francoskemu jeziku, ali angleškemu ne! Pri Hochstätту je premagal Eugenius na levem krilu po velikih izgubah, ker so se Parci, ki so takrat s Francozi držali, prav močno ustavljali. Videl sem tamkaj francoskega generala, ki se je imenoval tako, kakor se imenuje duhovniški talar¹.

Do takrat sem ostal zdrav pri vse aférah. Kroglice so žvižgale mimo mene, turške sablje so se bliskale nad mano, s palaši so sekali po meni in s helebardami so suvali proti meni, ali Bog Oče je pazil nad mano, da mi je telo ostalo nepoškodovano. Svojo dušo sem si varoval sam, da se ni zaletela v škodo. Moje obnašanje je bilo vseč tistim, ki so bili postavljeni nad mé, zatorej sem po dolgi in trudapolni službi dosegel precejšnjo čast, da so me imenovali za desetnika. Bil sem tudi v gloriozni

¹ Maršal Talard.

batalji pri Turinu, kjer je tičal v francoskih kleščah vrli naš kapitan, gospod Daun. Prihiteli smo mu na pomoč in naskočili visoke francoske okope. Mali sovražniki so streljali na nas, odkoder so mogli, da se je veliko naših zavalilo po melini navzdol, zadetih od smrti. Bil sem že skoraj pri vrhu, in takrat je bilo nekaj cesarskih, ki so hoteli popihati navzdol. Spalico sem jih tepel ter jih gonil naprej. Tedaj se mi je zdelo, da me je eden teh bojazljivcev z roko sunil v prsi. Kar brez pričakovanja sem ležal na tleh, in na levi, nad srcem, mi je hitela kri po obleki. Ni me bila zadela uporna roka, ali zadela me je francoska mušketa! Kaj se je potem zgodilo, ne vem.

Ko sem se zopet zavedel, sem ležal v lazaretu. Obvezan sem bil in uda nisem mogel ganiti. Ležal sem na deskah, in kosti nisem čutil v sebi. A vendar se mi je dozdevalo, da je vse lahko v meni, da počivam na mehkih oblakih in da se zibljem ž njimi po nebu! Ko sem se ozrl po prostoru okrog sebe, jih je ležalo precej na enakih ležiščih. Vsi so bili obvezani, in kri je v rdečih lisah pri obvezah silila na dan. A glej, takrat sem videl, da sem obvezan na prsih; in ko sem svojo glavo na vzglavju obrnil na levo, je bila tudi moja obveza težko krvava. Tedaj sem se spomnil, da sem obležal v batalji in da sem prestreljen prav tako, kakor mi je vedeževala ciganka za Blegašem.

Tistihmal je bilo, da je stopil v lazaret majhen človek, na katerem ni bilo opaziti nič posebnega. Pri vstopu je z veliko spoštljivostjo vzel z glave svoj triogelnik. Za njim se je trlo vse polno samih generalov in oficirjev, na katerih se je svetilo obilo zlata in katerih obleke so bile obšite z drobnimi in dragimi špicami. Prince Eugenius pa ni nosil na zlata, ne preveliko špic, pa se je vzlic temu takoj dalo spoznati, da je naš vojskovodja in naš general. Pristopil je k vsaki postelji, razgovarjal se je z najnižjim vojakom in tolažil ga je ob ležišču bolečin in trpljenja. Če so mu ranocelniki na tihem povedali, da je rana težka in da bode bolniku skoraj gotovo vzela življenje, je položil svoje roko ranjencu na čelo ter spregovoril: „Merci bien!“, kar se pravi po naše, da se gospod prince Eugenius zahvaljuje za doprinešeno delo.

Tudi k meni je prišel, ali odgovarjati nisem mogel radi velike svoje slabosti. Ranocelniki so nekaj šepetali, nakar je general položil svojo drobno in voljno roko na vroče moje čelo, rekoč: „Merci bien!“ — to je bila edina zahvala, ki se mi je dala za to, da sem bil v laške dežele nesel na trg svoje življenje

za cesarja, ki pa pozneje ni nič več povpraševal po meni, kako se mi godi in kako izhajam!

Drugo jutro se prebudim, in glej, tik mene prazna postelja prejšnjega dne je dobila svojega bolnika: ponoči so bili privlekli težkega jezdeca, ki je sedaj ležal na nji. Poprej so mu bili odrezali roko in nogo, tako da je tičal v širokih obvezah. Bil je tako slab, da ni dal glasu od sebe, in naj so mu bile bolečine še tako neznosne.

Prebudil sem se torej, in svoje oči sem nehote obrnil proti sosedni postelji. Pred mano je ležal človek z dolgim, suhim obrazom, ki je bil z divjo brado gosto zaraščen in v katerem so oči ležale v globokih jamah, prav kakor pri mrliču. Upiral in upiral sem svoj pogled v tega sosedu, in v slabotne moje možgane je silila misel: Kje sem že videl tega človeka? Tako sem ga gledal cele ure. Navsezadnje se je prebudil tudi sosed, in v jamah na obrazu sta se utrnili dve medli lučici. Hudo je stokal, nato pa se je uprl njegov pogled v mé in zrla sva si iz oči v oči zopet cele ure.

Moj Bog! kje sem že videl ta obraz? Bil je preoran in opustošen kakor njiva, če je udaril ob plohi hudournik čez njo! Ganiti se nisva mogla, in niti glave nisva mogla dvigniti, le gledala sva se eden drugega. Naposled se je kakor iz dalje tam zadaj za hribom začul onemogel glas:

„Izidor — gotovo si ti, Izidor —?“

Božja Porodnica! — bil je res Marks Wulffing, od Boga zapuščen in zavržen, z odrezano desno roko in z odrezano levonogo!

„Marks —?“ sem vprašal, „ali si res, Marks?“

„Vidiš,“ je jecljal, „z eno sem krivo pričal, drugo pa sem prerezal, da sem namočil kamen s krvjo. Sedaj vem, da umiram — ali umreti skoraj ne smem —“

Odgovoril sem mu takoj:

„Umrjeva, če bo hotela božja volja!“

Zaihtel je:

„Odpusti mi, Izidor! Odpustite mi vsi!“

V srce se mi je zasmilil. „Odpuščam ti, Marks, in vem, da ti je Agata že tudi odpustila! Radi tega lahko brez skrbi stopiš pred Boga sodnika. Odpuščeno ti bodi, da bo tudi nam odpuščeno!“

Zaprosil je;

„Curé“ naj pride!“

Poklicali so kaplana, ki je imel s pogrebi in s previdenjem preobilo opravka, a vendar je prav hitro prišel, ker mu ni bilo neznan, da v lazaretu vojščak z odrezano nogo vsak hip lahko umrje. Dolgo sta govorila, vmes je gospod nekaj zapisoval, potem je dal bolniku odvezo, in končno je Marksu vodil levico, da je postavil znamenje svetega križa pod tisto, kar je bil „curé“ napisal. Napisal pa je bil, da je težki jezdec Marks Wulffing, ko je ranjen ležal v lazaretu pri Turinu, na smrtni svoji postelji spokorno in skesano priznal, da je na sodbi v Loki lažljivo pričal proti Agati Schwarzkoblerici, da je vse, kar je tedaj govoril, bilo izmišljeno, in da prosi njo in druge, da bi mu odpustili in prizanesli. Sam „curé“ je to svedočbo podpisal in jo meni izročil.

V noči potem je Marks Wulffing umrl. Moja želja je, da bi mu svetila večna luč! —

Ko sem se vračal, je bila spomlad tu: hruška in češnja sta cveteli, in cela Poljanska dolina je nosila belo pečo. Nista me pričakovala Agata in Jurij, a sprejela sta me, kakor da sem vstal od smrti. Onemogel sem bil in vojska me je bila pohodila! Ali ta dva sta me objemala brez konca in kraja, in odprla sta mi celo svojo hišo. Po ti hiši se je takrat vlačilo malo dekletce, ki je sicer še komaj lazilo, pa s svojim glasom polnilo že skoraj vsak kot in kotichek. Tu in tam se je še vlegal Agati mrak na lice in njeno oko me je časih spominjalo na poglede, s katerimi se je tisti dan, prej nego je stopila v vodo, ozirala po dolini navzgor.

Tisti čas je župnikoval pri nas gospod Janez Krstnik Šinik. Takoj drugi dan sem se podal k njemu ter mu izročil svedočbo, katero je bil Marks Wulffing na smrtni svoji postelji podkrižal in katero je bil gospod „curé“ podpisal. Gospod Janez Krstnik je bil pravičen mož. Takoj prihodnjo nedeljo je s prižnice govoril in ljudem dopovedoval, kaka krivica se še vedno godi Agati Khallanovi, o kateri na tistem marsikdo v gorjanski svoji nespameti misli, da je morda le delala točo in nevihto. Ošteval jih je, da jih je obilo povešalo glave, nakar je prebral Marksovo svedočbo, govoril o njegovem podpisu in povedal, kako ga je Bog že na zemlji udaril, ko mu je zdrobil desno roko, s katero je krivično pričal, ter mu vzel levo nogo, v katero si je bil rano vrezal. Ljudstvo je bilo ginjeno. Pred cerkvijo se je vse trlo okrog Agate, da so ji stiskali roko. Tisti dan je bila naša gospodinja počeščena kakor mučenica, in gospod Bog je zaukazal, da bodi konec njenemu trpljenju. Sam Peter Debeljak se nam je približal,

ko smo hodili od božje službe proti domu, in prosil, da bi mu bilo odpuščeno. Podali smo si roke in obnovili staro prijateljstvo.

Zadovoljstvo se je znova oglasilo na Visokem. Spomin očeta Polikarpa se je ublažil, in kri človeka, katera je bila prelita po njegovih roki, ni več vpila do božjega stola. Tudi mene je zapustil spomin na bitke in vojske, razen onega, ki mi je tičal v prsih, kjer mi je nekaj kljuvalo noč in dan, kakor v uri, viseči na steni. Težilo me je, da nisem mogel poprijeti za nikako delo; dela je bilo obilo, jaz pa sem samo jedel pri hiši! Poskušal sem delati, pa ni bilo mogoče, in Jurij in Agata sta me prav grdo oštevala, če sem se hotel lotiti najnedolžnejšega dela. Res je, da nisem prišel praznih rok k hiši, in lahko bi bil živel, ne da bi bil hiši v nadlego, ali človek, ki delati ne more, je vendar preveč pri hiši. In to je bilo, kar me je peklo! —

Ko je cvetje izginilo s travnikov in vrtov in ko je vročina prihajala, sem pri lepem vremenu lazil k njivi pod gozdom, tja, kjer mi je bil svoj čas oče povedal, da je visoški dve kmetiji meni namenil. Ravno na istem mestu sem legal v travo. Velikokrat sem tako ležal na solncu in nad dolino, ki je mrgolela pod mano; in takrat se je razvijalo pred mano, kar sem doživel v preteklosti. Tu in tam se me je polastila želja, da bi umrl, ker sem bil sam sebi in drugim v težavo. Pa me je hitro zapustila ta želja, ker vojščak, ki leži težko ranjen sredi bojne poljane, ravnatako nerad umrje, kakor se nerad loči od sveta bogataš, sedeč pri polni skledi. V takih trenutkih sem dobro vedel, da te, naj si še tako zapuščen in osiromašen, veže trdna veriga na nekaj, česar se vsak hip ne zavedaš: ta nekaj je — zemlja, na kateri si se rodil. To je naša edina neskaljena prijateljica, vedno ti kaže en in isti obraz, in zvesta ti ostane, če jo še tolikrat zatajiš! Ko tako ležim, mi sili iz ruše nova moč v onemogle ude, in prav vsaka koreninica pod mano poganja tudi v moje telo, da se čutim eno z zemljo, na kateri ležim. Zemlja domača — ni prazna beseda: del je mojega življenja, in če se mi vzame zemlja, se mi je tudi vzelo življenje. Ko si oglodan do kosti, ko te povsod preganjajo kakor bi se bile gobe razpasle po tvojem telesu, te sprejme domača zemlja z istim obrazom, kot te je sprejela nekdanj, ko so te še v zibel polagali. Nisi doživel spomladi, da bi te ne bilo objemalo njeno cvetje, in ne jeseni, da bi ti ne bila sipala svojih sadov. Mogoče, da je težko umreti — moja vera to ni! — ali toliko zapišem, da bi raje umrl sredi domače doline bodisi

od gladu, nego na zlatem stolu nemškega cesarja, kjer bi imel vsega na kupe!

Tako večkrat premišlujem na zeleni tratini pod gozdom. Tu in tam gledam tudi v preteklost: pred mano se vlečejo široke vrste težko oboroženih mož, vrsta šaržira na vrsto, ranjeni padajo in umirajo, bogati prapori se vijejo, jezdec žvenketajo na svojih konjih, sami generali pridirjajo, „victoria“ jih obdaja, trombe se oglašajo, topovi grme — vse to pa izgine, kakor izgine dih s stekla, in ostane mi edinole sladka zavest, da sem zopet na svoji domači zemlji, ki me objema, kakor objema mati svojega otroka ali kakor objema nevesta svojega ženina!

Nekega dne sem zaspal pod gozdom in sem se zopet prebudil. Hélas! kako je pričela hiteti ura sredi mojih pljuč! Tik mene je sedela — Margareta Wulffingova, in pogleda ni odmaknila od mojega obraza. Čakajte, bila je pet let mlajša od mene, bila je potemtakem stara sedemintrideset let, ali bila je še vedno čedna ženska, ker njenega obraza še niso bile preorale skrbi in ne bridkosti, ki jih je preživela.

Spregovorila je:

„Izidor, govorilo se je, da si slab in da bi ti prav prišla postrežba.“

Nisem hotel izreči trpke besede, ali vendar sem nehote odgovoril:

„Margareta, se nisi še možila?“

Sam ne vem, kako sem prišel do takega prašanja: ni mi bilo prav všeč, da je prišla, ker je nisem klical.

„Čemu bi se možila?“ je zajokala, in pristavila je še: „Lahko bi se že bila, saj je dosti moškega spola po vaseh, ki komaj čaka, da bi snedlo doto ženski, ki je sama in zapuščena.“

Tega nisem mogel tajiti. Zatorej sem le vprašal: „Kaj pa hočeš?“

Odločno je odgovorila:

„Saj sem ti že povedala: postrežnica bom pri tebi! Vendar vidiš, da ti domači, ki te imajo res radi, ne morejo zmeraj postreči. Na polju je delo, v hlevu je živina, in prej ko je to opravljeno, preteče čas. To pač vidiš, kako se peha Agata, pri tem pa trepeta, da boš hud, če nisi postrežen, kakor bi moral biti. — Kar nič ne ugovarjaj!“

Ko je tako govorila in ko se ji je v očeh nabrala odločnost, je bila všeč meni, siromaku — pa je pač nespametno, da kaj takega zapišem.

Ali v ti vojski nisem zmagal. Kmalu se je prikazala tudi Agata na bojišču — ti dve ženski sta bili gotovo sporazumljeni — in njena vojska se je združila z Margaretino. Toliko časa sta me obdelovali z mušketaми in topovi, da sem se vdal na milost in nemilost. Privolil sem torej, da je prišla Margareta Wulffingova v hišo, da mi je stregla. In kako mi je stregla! Postavila si je pred vrata moje čumnate posteljo, in če sem le malo zakašljaj, malo težko zasopel iz prestreljenih prs, je v temni noči takoj prihitela in povpraševala, ali ne potrebujem tega ali drugega.

In zopet se je lepega dne oglasila Agata Schwarzkoblerica. Imenitno je pričela govoriti, da tako ne more naprej, da je Margareta meni namenjena, da na drugega ne misli, nego name, in da že leta čaka in čaka; tudi ne gre zavoljo ljudi, in da se je v fari že opazilo, da imam premlado postrežnico. Kmalu sem bil okrog in okrog obdan od sovražnika, in zopet sem se moral udati! Dne 29. avgusta 1707 je naju poročil župnik gospod Janez Krstnik v poljanski cerkvi pred oltarjem Matere rožnega venca, in lepo je nama govoral. Ali ženin je komaj stal, nevesta pa je bila vendar silno srečna in niti videla ni, kako se je sestricam obraz zavijal, ko sem hropel na njeni strani iz cerkve mimo množice, ki je prišla past svojo radovednost. Tisti dan se je prenesla postelja moje postrežnice v mojo čumnato, in Margareta Wulffingova je postala moja prava in resnična žena!

Stregla mi je kakor prej. Kuhala mi je vse mogoče reči, in skoraj nikdar me ni puščala samega. Ali vzlic temu je tudi pri hiši delala, kolikor je največ mogla. Vse jo je ljubilo; predvsem pa sem jo rad imel jaz, njen pravi zakonski mož. Gospod Janez Krstnik je velikokrat govoril, da bo dobila, če umrje in če bo še on v Poljanah takrat, na kamen napis: „Margaretha coelo clemente fruitur“, kar se menda pravi: Margareta je čisto gotovo deležna popolnega nebeškega kraljestva!

Pripisano.

Jaz, Georgius Postumus, sin očeta Izidorja, rojen po njegovi smrti, ki mi živi še vedno čez vse ljubljena mati, Margareta Wulffingova, sedaj sedemnajst let star in v šoli pri očetih jezuitih ljubljanskih, potrjujem in pričam, da je naš oče Izidor v Gospodu sklenil svoje dneve 20. decembra 1710. Poklican je bil odtod in lahko je umrl, in prehudih bolečin mu ni bilo prenašati ob smrti

uri. Tisti dan, ko je umrl, je dopoludne še okrog lazil, popoldne pa je zaspal in na oni svet se je preselil, kakor rumen jesenski listič, katerega je lahna sapa spihljala z veje. Počiva na pokopališču Sv. Martina v Poljanah, in izpolnujejo se nad njim besede: „Parva domus — magna quies“, kar se pravi po naše: Mala hišica — velik počitek. — Bog mu dodeli ta počitek, nam pa blagoslovi Visoko, ker smo potrebni tega blagoslova, morda ne manj, kakor ga je bil potreben Polikarp Khallan, prvi gospodar dveh kmetij na Visokem!

Težko je namreč ležala Gospodova roka nad otroki, in skoraj se zavedamo, da pred božjo milostjo še ni zadoščeno krvi, po Polikarpu preliti, in ne življenju Jošta Schwarzkoblerja, ki je bilo pregrešno.

Šiba božja nas je tepla. Leta 1716. se je priklatila s srbskih bojišč neusmiljena morilka, divja kužna bolezen. Na Visokem je pograbila in pokončala gospodarja Jurja in najstarejšega otroka, Marijo Ano, tako da smo imeli v enem tednu dva pogreba.

Sedaj še živita obe materi in Suzana, hči Jurja, ter jaz, Georgius Postumus, sin Izidorja. Na štirih očeh počivajo potemtakem prihodnji časi visoških dveh kmetij. Mati Margareta in mati Agata stikata dostikrat sivi glavi skupaj in čebljata kakor dve račici pri vodnjaku. Moja mati pa mi je tu in tam v svoji posvetni zaslepljenosti prikrito in sramežljivo nekako namigavala to ali ono. Tudi devetnajstletna Suzana me časih preseneti s pogledom, ki skoraj ni dopuščen med najbližjimi sorodniki. Vse v meni pa hrepeni, da bi dal svoje telo oltarju in da bi opravljal sveto službo za duše onih, ki so se na visoškem dvorcu pred mano s sveta ločili in ki še vedno iščejo božjega usmiljenja! Ko je vendar na svetu zame najlepša ženska moja dobra in ljuba mati Margareta in ko vendar nikjer in nikakor ne opazim razlike med mlado in staro žensko — kako naj se dotaknem druge ženske, bodisi da bi bila to naša drobna Suzana? Sam Bog vé, kako naj se rešim iz stiske, v kateri zdihujem k Njemu!

Tukaj se konča prva Visoška kronika.

Dr. Franc Derganc:

René Descartes.

Ob tristoletnici filozofije dvoma.

I.

Kriza se je rešila 10. novembra 1619. v prezimovališču v Neuburgu ob Donavi, kjer se je zbirala za prvo odločilno bitko tridesetletne vojske armada bavarskega generala Tillyja. Dolgočasen, meglen jesenski dan je napovedoval z mrazom in naletavanjem snega začetek zime.

Francoski oficir in prostovoljec René Descartes, Seigneur de Perron, se še ni uživel v novi položaj, ni še našel primerne družbe in zabave; tako je bil prisiljen, cel dan ostati doma ob toplo zakurjenem kaminu in iskati razvedrila mej knjigami svoje bogate, potovalne knjižnice, ki jo je bil razložil po široki mizi; matematična, astronomska, fizikalčna, filozofska, mistična dela so ležala vseprek: Evklid, Arhimed, Hiparh, Ptolemej, Platon, Aristotel, Seneka, Epiktet, Kopernik (*De revolutionibus orbium caelestium*), Giordano Bruno (*Spaccio della bestia trionfante*), Galilei (*Sidereus nuncius*), spisi o kabbali, alkemiji, astrologiji, nova odkritja v Ameriki in Indiji.

Do poznega večera je brskal mladi oficir po knjigah, iz premišljevanja ga je predramil mraz ohlajene sobe. Utrujen je vstal od mize, zaril se v zimski plašč in sedel h kaminu. Žalost mu je legla na dušo kakor vselej, ko je prebil dan ali noč v intenzivnem matematičnem ali filozofskem delu — brez uspeha. Čutil se je obupanega kakor nespameten ptič, ki se je v neutешnem hrepenanju po svobodi zopet spozabil in zaletel z glavo v železje kletke. Topo se je zagledal v dobrovoljno prasketajoča in plapolajoča polena v kaminu: kakor bi se rogala praznemu tuljenju zimskega vetra zunaj hiše. Živahna igra švigajočih plamenov mu je olajšala dušo in jo zazibala v spomine zorne mladosti. Kolikokrat je tako sedel ob zimskih večerih doma, v stari graščini v družbi starišev, sorodnikov in gostov, ki so pripovedovali najnovejše zgodbe iz Pariza in ostale Evrope. Imel je štiri leta, ko je prinesel gost iz Rima strahovito vest, da so ondi 17. februarja 1600 na Campo dei Fiori živega sežgali bivšega

dominikanca, Giordana Bruna. Kako se je tedaj od groze stiskal k materi. O ta dobra in modra mati! Boljše svet gotovo ni videl. Drugi so hodili na lov in veselice, a ona je ž njim, bolehnim dečkom, ostajala doma in se izprehajala po grajskem parku, razlagajoč mu stare filozofe in dogodke iz družinske kronike; zlasti ni mogel pozabiti pripovedke o begu babice iz Pariza v krvavi Jernejski noči 24. avgusta 1572, ko so umorili tudi njegovega starega očeta, hugenota in pristaša burbonske stranke. Nekoč sta zašla z materjo v bližnem gozdu in prehitela ju je viharna noč: orjaška debla so pokala in lomile so se veje, splasene so tulile gozdne zveri in skovikale sove, bliski so sevali in rezko je udarjala strela. Še nikoli ni občutil take sreče kakor v tej temni, viharjni noči, ko sta zagledala v daljavi lučko. Bila je kapelica sv. device v domačem parku. Še nocoj mu zvene v ušesih materine besede, ki mu jih je izpregovorila ob tej priliki:

„Poglej, René, vse naše življenje je tak vihar. Strasti ženejo nemirno dušo, rešilno pot ji kaže lučka razuma. Strast in razum sta vodilni sili življenja. Samo v luči razuma se razodeva bog, v obliki razuma prebiva bog v vsakem človeku. Najvišji smoter življenja zahteva, da obvarujemo iskro razuma viharjev strasti in da jo raznetimo z delom neumornega spoznavanja v močan, vsem viharjem kljubujoč plamen.“

Polena v peči se porušijo in ogenj zaplapolala iznova kakor oživljen. René Descartes se zgane iz misli in pestra slika spomina se izpremeni, duhu se prikaže šolska doba na jezuitski šoli v La Flèche. S kakšnim pričakovanjem in navdušenjem je odšel v zavod bistroumni deček, ki je poznal edino strast razuma in resnice. Doma so enoglasno zatrjevali, da je šola v La Flèche najmodernejša, najboljša na svetu, da podaja učencem gotovo in popolno resnico, matematično zanesljivo kakor $1 + 1 = 2$. Ali doživel je uničujoče razočaranje; toliko slavljena šola ni bila ne boljša ne slabša od drugih, srednjeveških, pod državnim varstvom stoječih šol, na katerih je absolutno in brezobzirno vladala sholastika: že davno poznamo vso resnico in natančno jo imamo zapisano v dveh starih knjigah, v sv. pismu in Aristotelu. Učencem in učenjakom ne preostaja drugega, nego potopiti se z vso pozornostjo v proučevanje obeh knjig, pravzaprav ne v proučevanje originalov samih, ampak učenih arabskih in grških komentarjev. Komentatorji so dognali pravi pomen in vsebino dvoumnih originalov, obenem načrtali razumu slednjo pot in stezico, po kateri se pride kakor

po bližnjici do enovečne, dogmatične, neomajno čakajoče resnice. Dogmatizem vsebine in metode! Svobodo misli, samostojno mišljenje, pravilno čitanje razuma v knjigah življenja in prirode je večina sholastikov smatrala za pusto, nevarno igro razuzdane fantazije, za zvijačno izkušnjava hudobnega duha. Samo po razkošno opremljeni dvorani za javne disputacije, z zlatim napisom nad vhodom: *philosophia est theologiae ancilla*, se je odlikovala sholastična šola v La Flèche. Sinovi bogatih grajščakov in višjih kraljevih uradnikov so nastopali v disputacijah, z izrednim zanimanjem je prihajala plemenita gospoda od blizu in daleč na te dušne, viteške turnirje.

Ob tem spominu se razlije Descartesu bolesten usmev čez obličje. S posebnimi pripravami so vprizorili veliko disputacijo, v kateri sta nastopila dva gojenca v ulogah Aristotela in Kopernika. Aristotel je tako temeljito ovrigel, osmešil in ponižal Kopernika, da se je streslo poslopje, ko je fanatična masa gostov zarjula: *vivat Aristoteles, vivat zemlja! Pereat Copernicus, pereat solnce! Fej Kopernik! Descartes in njegov prijatelj, pobratim Mersenne, sta molče zapustila dvorano in se zaklenila v celico. Onemogle jeze sta jokala in škrtala z zobmi, ker so tako kruto in brezsrčno osramotili njiju tihi, najsvetlejši ideal eksaktne znanosti, Kopernika, ki ga je tedaj oboževal ves učeni, proti sholastiki se boreči svet. Mersenne se je ozrl na zid, na razpelo in vzdihnil:*

„Umrl je na križu, da prinese človeštvu mir in ljubezen. Prinesel je svetu vero duha in resnice ter jo očistil vse mitologije in nepotrebne ceremonijalnosti. Izrekel je samo dve etični, vsemu človeštvu evidentni resnici: ljubite boga, očeta celokupne človeške družine, ljubite vsakega sočloveka kakor brata ali sestro iste božje družine! Brez vsake filozofije, samo z imanentnim argumentom lastnega vzornega življenja sta prodrli sveti resnici v ljudsko dušo. Kaj imajo vendar s tem Aristotelom, kakor da bi ne bili drugi filozofi boljši, ali vsaj tako dobri? Diktatura dogmatične metode je samomor vere, ker dajejo s tem jačjemu sovražniku le pouk, enako pravico in celo poziv, da nastopi proti veri po istem brezobzirnem, dogmatičnem principu. V tej metodi se ne razodeva božja luč razuma, ampak najpogubnejša človeška strast: gospodovalnost (hegemonikon), boj do medsebojnega uničenja. In kdo bo zadnji uničen? Moj bog, moj bog!“

„Resnico govoriš, Mersenne,“ pritrди Descartes, „in čista evidentna vera ljubezni ne prinese zaslepljenemu človeštvu prej

miru, dokler se ne loči od filozofije. Kaj koristi slepcu filozofija barv, ki jih ne vidi? Kdor jih pa vidi, mu ni treba nobenih dokazov. Tudi astronomija, fizika in kemija se niso mogle razviti, dokler se niso osvobodile mistične filozofije astrologov, magov in alkemistov.“

„Pustiva nesrečno filozofijo, resnica prihaja samo iz eksaktne vede,“ pristavi Mersenne, najmuzikalnejši gojenec zavoda, ki zaigra prijatelju svojo najnovejšo skladbo: slava bogu.

Poslej se je njiju prijateljstvo še ožje strnilo v znamenju Kopernika in matematike, edine znanstvene in zanesljive sholastične stroke.

Razburjeno vstane Descartes od peči, zavije se tesneje v plašč in nemirno korači po sobi. Kopernik, Kopernik, zmagoslavno solnce! V ozvezdju je solnce centralno telo, okoli katerega se giblje zemlja in drugi planeti. In v človeškem duhu, katera sila je centralna? Kateri Kopernik nam jo odkrije? In če jo odkrije, kaj potem? Ali ga ne čaka usoda Kopernika? Pred tremi leti, 5. marca 1616 so postavili njegovo revolucionarno knjigo na Index librorum prohibitorum: *falsa illa doctrina Pythagorica, Divinaeque Scripturae omnino adversans*. In kako so v Rimu zasliševali in preiskavali slavnega profesorja matematike, astronomije in fizike iz Padove, Galilea, h kateremu je grnila vsa učena Evropa. In zakaj? Ker je pisal (1613) p. Castelliju pismo, da se znanost ne da ovirati od besedila sv. pisma, da je temveč dolžnost teologov, razlagati tekst tako, da ne nasprotuje znanstvu. Ali mu ni 25. februarja 1616 zagrozil kardinal Bellarmin z ječo, kako bi še nadalje učil in širil nauk o gibanju zemlje, nauk „bedast in absurden s filozofskega stališča in deloma formalno krivoveren.“ In pred kratkim je izvedel Descartes iz Pariza, da pripravlja parlament (najvišji sodni dvor) prepoved atomske teorije — s smrtno kaznijo.

V mehničnem kontrastu izpodrine mračno sliko svetli prizor svobode iz grškorimske dobe. V svobodni tekmi so delovali kulturni samostani (filozofske šole) Platona, Aristotela, skeptikov, stojikov, epikurejcev in potujočih zofistov (učiteljev retorike). Enotne državne šole še ni bilo, svobodno in avtonomno so se razvijale različne šole, država se ni vmešavala v njih konkurenčne prepire. Za prvenstvo sta tekmovali peripatetična šola Liceja (aristotelizem) in Akademija (platonizem). Enako svobodo so uživala vsa verstva, še več, politični Rimljani so glavne bogove podjarmljenih narodov sprejemali v lastno mitologijo in jim zidali v Rimu templje. Grk je smatral ljudsko vero (mitologijo) za narodno svetinjo kakor jezik, šege in navade, lastno državnost in

poniževalno bi se mu bilo zdelo, ko bi kak barbar daroval „grškim bogovom.“ Praktično potrebo mitologije za ljudstvo je občutil vsak izobražen Grk kakor potrebo vsakdanjega kruha, ki je tudi ni treba šele dokazovati s silogizmi visoke, le inteligenci dostopne filozofije. Ta javna miselnost se je izpremenila z nastopom krščanstva, ki je v zavesti edino prave vere zavrlo klasični ideal verske tolerance in napovedalo vsem poganskim veram najbrezobzirnejši boj do zatora (Karol Veliki). Ker je bilo za boj potrebno tudi posebno orožje, so razmere krščanstvo prisilile, izbrati v ta namen najuglednejšo, zdravemu razumu ljudskih mas najbolje odgovarjajočo Aristotelovo filozofijo. Tako je zmagal za več stoletij aristotelizem (sholastika) nad brezpomembno, a na tihem še vedno delujočo opozicijo ostalih filozofskih šol. Šele s humanizmom (renesanso) in reformacijo je tudi stari opoziciji zasijala spomlad svobode, zopet je ozelenelo malone posušeno klasično drevo.

Kontrastna funkcija se ponovi in v Descartesovem duhu nastopi namesto svetlobe zopet mrak dežele, ki je bila po fantaziji in prirodnem bogastvu poklicana, vstvariti najvišjo človeško kulturo. Nesrečna dežela Indija, od koder so tudi Grki že rano prevzeli mistične elemente, ki so poslej neopazno, a z rastočo močjo izpodjedali zdrave korenine! Zgodaj se je v Indiji diferenciral iz ljudstva poseben stan duhovnikov, bramanov, in nastal je ljudski pregovor: vsemir je odvisen od bogov, bogovi od mantre (bogoslužje), mantra od bramanov — zato so bramani naši bogovi. Nikakor torej ni čudno, da se je samozavestni, ošabni stan duhovnikov s silo uprl vladi vojščakov (kšatrija), ki so ljudstvu v dolgotrajnih, požrtvovalnih vojskah priborili sedanjo domovino. Nastalo je prašanje: Kdo naj vlada odslej ljudstvu, ali duhovnik ali častnik, ali moč besede ali moč orožja? Ljudstvo se je pod vodstvom bojevitih duhovnikov (Drona in sin Ašvataman) dvignilo proti vojaškemu plemstvu in po ljutih, neskončno krvavih, neusmiljenih bojih zatrlo njegovo moč. Za tisočletja je zmagal hegemonikon duhovniške kaste, za tisočletja je zaslužnija z mistiko in vražami zaslepljeno ljudstvo brezsrčna diktatura bramanov. Gorje človeštvu, ko bi se bil kruti bramanizem razširil in raztegnil krvoločno diktaturo indijske duhovniške kaste čez Evropo! Solnce klasicizma in noč bramanizma, kakšna coincidentia oppositorum (sobitnost protislovij)! Kdo naj vlada, ali posvetna inteligenca pod vodstvom izobraženih častnikov ali vražasta, neizobražena ljudska masa na vajetih bramanske duhovščine?

Vročje in tesno postane Descartesu v glavi, kakor bi mu v žilah zavrela kri, v divjem viharju se dvignejo zopet misli in slike. Zakaj mu je bog izprožil tako neodoljivo hrepenenje, tako silovit nagon po resnici, zakaj mu prižgal tako jasen in oster razum? Da sramotno pogine kot strahopeten hinavec ali junaško pade kot mučenik resnice? Take tesnobe v prsih, takega napora v glavi še nikoli ni občutil. Kaj se pripravlja nocoj? Ali se mu potrgajo živci v možganih, ali zblazni, ali se bliža odločilna kriza? Najrajši bi takoj umrl, ali pobegnili daleč, daleč . . . In spomni se tiste črne, viharne noči, ko je blodil z materjo po gozdu brez upa rešitve. Takrat je pomagala sv. devica. V neznosni dušni bolečini se zateče Descartes k sv. devici, obljubi ji božjo pot v Loreto, če mu tudi nocoj prižge rešilno lučko.

Dolgo moli, moli, pomirjeno sede zopet h kaminu, v glavi se mu ujasni in okoli srca odleže.

Seveda, filozofija je samo iskanje prave metode. V znanosti je uspeh odvisen od prave metode, od prave poti, smeri, kakor v praktičnem življenju od prave taktike. Ključ in predpogoj uspehu je primerna taktika, metodika, a nikoli slepa, zaletava strast. Kako naj pride potnik na cilj, če hodi v nasprotni smeri, kako naj ribič ujame ribo, če vaba ne vabi, ampak odganja? Katera metoda je torej prava! Iz katerega zanesljivega izhodišča naj začne metoda svoje delo? Resnico iščemo zato, ker je še nimamo. Torej izhodišče: ne vem resnice! Ne vem, to je prva zanesljiva resnica o resnici. Ali ni že Sokrat iskal resnice po metodi nevednosti in ž njo prisilil učence, da so začeli samostojno in sotrudno misliti? Če še ne vem, moram sam iznova iskati. Ali pa ni Sokratova metoda nevednosti preradikalna? Nič ne vem! Ali ni fineje, previdneje rečeno: dvomim! Dvom odpira pravično pot na obe strani, k vedi in nevednosti. Imenitno, heureka: metoda dvoma (*doute méthodique, examen confirmativum*). Kar prestane ogenj dvoma, je čisto zlato resnice; kar se izkaže pred najvišjim tribunalom kritičnega dvoma z zanesljivimi dokumenti, je resnično!

Zadovoljno vstane Descartes, stopi k mizi in zapiše s tresočo se roko na prazno polo: *Discours de la méthode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences* (razprava o metodi za dobro vodstvo razuma in iskanje resnice v znanostih), 10. novembra 1619: edina prava filozofska metoda je metoda dvoma.

Descartesa prevzame hevrističen afekt, neko neskončno prijetno čustvo kakor inženirja v trenutku, ko prvič steče stroj po

mnogih letih neplodnega poizkušanja. Če je metoda res pravilna, se mora takoj prosvedočiti z uspehom.

Ker pridemo kakor otroci na svet in začnemo soditi o čutnih stvareh, predno smo dosegli popolno rabo razuma, nas ovira mnogo predsodkov pri spoznavanju resnice, in vidi se, da nimamo zoper to nobenega drugega sredstva, nego da se enkrat v življenju odločimo, dvomiti o vsem, v čemer nahajamo najmanjši sum negotovosti. (Descartes, Principi filozofije).

Že pred vrsto let sem opazil, koliko zmotnega sem pustil v mladosti veljati in kako dvomljivo je vse, kar sem na tem sezidal, in da moram zato enkrat v življenju vse do temelja ovreči in iznova začeti od prvih podlag, če hočem vendar enkrat nekaj trdnega in trajnega v znanstvu vstvariti. In tu se mi je ugodno primerilo, da sem danes oprostil duha vseh skrbi, da sem si varno pripravil prostega časa v samotnem zatišju: tako hočem sedaj končno začeti resne in svobodne misli s tem splošnim prevratom svojih doslejšnjih nazorov. (Descartes, Meditacije).

Če tako vse količkaj dvomljivo odklonimo in proglasimo za napačno, smemo celo domnevati, da ni boga, nobenih nebes, nobenega telesa; da mi sami nimamo ne rok ne nog, sploh nobenega telesa; ali tega ne moremo misliti, da bi mi, ki kaj takega mislimo, ne bili nič; kajti to je protislovje, da bi to, kar misli, ne bivalo v istem hipu, ko misli. Torej je stavek: mislim, torej sem (cogito, ergo sum) prvo in najzanesljivejše spoznanje, ki ga najde pravilno misleči filozof. (Descartes, Principi filozofije).

Cogito, ergo sum! To spoznanje je prvi pridelek, prvi uspeh metodičnega dvoma. Cogito, ergo sum! Kakor revolucija: cogito, mislim, predrznem se, samostojno misliti, rabiti lastni razum. Lastni razum — centralna sila duha, filozofije, kakor Kopernikovo solnce! Razum in solnce. Ali ne izvirata oba iz iste večne luči? Cogito, ergo sum, kakor bi se porušila ošabna sholastika, bastilja duha. Človek je začel samostojno misliti in bivati kot avtonomna oseba, prej je bil nesvoboden tlačan, podložnik, le brezpraven član sužne črede, prej sploh ni smel vedeti, kaj se pravi, samostojno, svobodno misliti. Cogito, ergo sum, kako samozavesten, zmagovit, revolucionaren klic, kaka svoboda, kaka sila kipi iz njega!

Mislim, torej sem: dve temeljni resnici obsega ta stavek, ki oznanja svobodo razuma, svobodo osebe. Biva moja oseba, biva moj jaz kot nositelj drugega temeljnega dejstva, mišljenja. Pred-

stava mislečega jaza tvori v zavesti centralno solnce, okoli katerega se zgrinjajo in zbirajo vse druge predstave. Po čem se odlikuje predstava mislečega jaza od drugih predstav, da zavzema centralno, gospodovalno stališče? Samo po najvišji stopnji empirične evidence, po največji jasnosti in razločnosti, ker doživljam to predstavo največkrat in neposredno, empirično in intuitivno, skoro neprestano, celo v sanjah. Drugi pridelek metodičnega dvoma se glasi: empirična evidenca predstave (valde clara et distincta perceptio) je glavni kriterij in znak resničnosti. *Iam videor pro regula generali posse statuere, illud omne esse verum, quod valde clare et distincte percipio* (zdi se mi, da smem postaviti splošno pravilo, da je vse ono resnično, kar prav jasno in razločno dojemam).

Tako se je posrečilo francoskemu oficirju R. Descartesu v triindvajsetem letu 10. novembra 1619 najti tri temeljne principe prvega modernega filozofskega sistema: 1. metodo filozofije (de omnibus dubitandum); 2. prvo in temeljno resnico (cogitans sum); 3. empirični kriterij in znak vsake resnice (valde clara et distincta perceptio). Ž njimi je Descartes odločilno in za zmirom porazil dogmatično metodo sholastike, kajti Aristotelova filozofija kot taka vsebuje obilico neminljivih resnic; s to filozofsko zmago si je pridobil Descartes častni naziv „očeta moderne filozofije,“ kontinentalnega empiroracionalizma. Zgodovinska veljava Descartesovega čina nam stopi z brezprimerno jasnostjo in razločnostjo pred oči, ako pomislino, da je bil Spinoza njegov učenec, da je Kantov, na Leibnizu in Wolffu sloneči kriticizem, ki ga proglašajo Nemci za najpopolnejši filozofski sistem, samo z barvami inzularnega (angleškega) empirizma dopolnjena mavrica kartezijanizma. In, ali ni moderni francoski filozof, Henri Bergson, s svojo empirično intuicijo (evidenco) deloma tudi samo obnovitelj istega kartezijanizma? S prisrčnim zadoščenjem smo se iznova prepričali o veličini in neizčrpnih sili francoskega častnika za orožje, da ž njim pribori človeštvu svobodo duha in misli.

Oseba in delo Descartesa pomeni modernemu inteligentu tako izreden dar, da si ž njim ne sme samo mehanično okrasiti spomina, ampak ga s sožitnim umevanjem preliti v lastno miselnost. Možnost sožitnega umevanja pa nam najširše odpira mozaična metoda, smatrajoča vsakega človeka le za kamenček časovnega in krajevnega mozaika.

II.

Kriza, v katero je pahnilo Francijo osem verskih vojsk (1560 do 1598) mej katoličani in protestanti, se je povrnila po smrti kralja Henrika IV. in oslabila kraljevino na znotraj in zunaj. Drugoverci (hugenoti) so organizirali samostojno politično stranko, ki je tvorila državo v državi in uveljavljala versko avtonomijo (tolerancijski edikt v Nantesu 1598) proti edinstvenosti države, hotela je ustanoviti lastno republiko in odtrgati Franciji najlepše kraje. Enako so se ojačile na rovaš centralne, državotvorne oblasti stranke različnih velikašev, ki so kraljevo avtoriteto, simbol državne moči, naravnost prezirali, delali draginjno, odirali ljudstvo, nalagali neznosne davke, uničevali poljedelstvo, trgovino in obrt. Zavladata je po Franciji splošna moralna korupcija in taka beda, da so od lakote izumirale cele vasi. V zunanji politiki je izgubila Francija vodilno ulogo: na eni strani je položila Anglija s slavno zmago nad špansko „nepremagljivo armado“ na morju (1588) temelj svojemu morskemu imperiju in se dvignila pod vlado umne in požrtvovalne protestantske kraljice Elizabete (1558—1603) kulturno in materialno do cvetočega blagostanja; na drugi strani pa je sumljivo narasla v evropski politiki preponderanca katoliških Habsburžanov. Tako je prišla Francija kot suho zrno mej dva orjaška mlinska kamena in iskreni francoski patrijoti so obupavali, zdvajali nad jadno, na robu prepada stoječo domovino. Iz zunanje razoranosti se pale črne sence tudi v notrino dušnosti, da je bujno pognalo melanholično cvetje skepticizma (Michel de Montaigne, 1533—1592, Pierre Charron, 1541—1603, François Sanchez, 1562—1632, i. t. d.)

V taki nesrečni konstelaciji, v dobi skeptične dekadence se je rodil in vzgajal René Descartes, filozof, v katerem je dosegel francoski esprit kulminacijo ustvarne sile. Kako si naj razložimo ta socijalno — psihološki fenomen, ali po principu identitete ali protislovja, ali se razvija osebnost kot identičen refleks ali protisloven kontrast okrožja? Ta disharmonija sega še dalje, kakor bi hotela s škodoželjno ironijo povečati itak neznosno gorje. Zakaj se je skrival javnosti ženijalni Descartes, se zapiral v brezdomnost filozofske samote in uhajal v tujino, ko je klicala domovina po rešitelju? „Polovičarski značaj“ Descartesa postane soliden in cel, če pogledamo v časovni mozaik in zapazimo poleg njega še drug, enako blesteč kamenček, izžarivajoč v najpopolnejši meri aktivno

energijo, politično požrtvovalnost, ki smo jo pogrešali v Descartesovi osebnosti. Kakor zvezdi Dijoskurov žarita Descartes (1596—1650) in Richelieu (1585—1642) na nebu francoske kulture v prvi polovici 17. veka.

Proslava tristoletnice filozofije dvoma bi ne bila pravična, ako bi prezrli neki drugi jubilej, tristoletnico politike dvoma, ki je spoznala z eksaktno jasnostjo in razločnostjo svojo dolžnost leta 1619., ko je bil izvoljen za nemškega cesarja Habsburžan Ferdinand II. (1619—37), organizator nasilne protireformacije.

S praško defenestracijo (1618) se je pričela mej katoliško Ligo in protestantsko Unijo tridesetletna verska vojska, ki jo je Ferdinand II. nestrpno pozdravil kot davno in težko pričakovano priliko, da izvrši politični program Habsburžanov: priklopiti celo Nemčijo kot dedno deželo habsburškemu cesarstvu in ustvariti tako v Evropi pod egido papeža kontinentalen imperij Habsburžanov, kateremu bi se morale brezpogojno pokoriti vse ostale evropske države. Kakor levu na preži je zatrepetalo Richelieuju srce, ko je zapazil nevarnost za domovino in bilo je še pravčasno, da je prevzel 1624 vodstvo razdejjane države in se lotil rešilnega dela strogo metodično po Descartesovem zgledu: z dvomom nad absolutno politično močjo Vatikana in Habsburžanov, obeh na smrt in življenje združenih zaveznikov.

Richelieu je bil sicer katoliški kardinal, a njegovo visoko cerkveno dostojanstvo ga ni oviralo, da bi ne videl zgodovinske resnice, kako se je krščanstvo zmagovito širilo, dokler se je udejstvovalo po nepolitičnem naročilu svojega ustanovitelja, kako je povzročila propad notranjega verskega življenja in zunanje izgube (razkol, reformacija) vedno samo politika Vatikana; da bi ne znal bistro razlikovati med pravimi interesi krščanstva in politiko Vatikana. Niti za hip ni dvomil, kje je njegovo mesto, ali naj se skriva pod politični plašč Vatikana, ali pa naj stopi na branik domovine po geslu: „Le salut de l'État est la suprême loi! . . . Je n'ose rien entreprendre sans y avoir bien pensé; mais quand une fois j'ai pris une résolution, je vais droit à mon but, je renverse tout, je fauche tout, et ensuite je couvre tout de ma robe rouge.“ In ko je na smrtni postelji vprašal spovednik, ali odpušča svojim sovražnikom, je Richelieu slovesno odgovoril: Je n'en ai jamais eu d'autres que ceux de l'État!

Odobravati sicer ne moremo v vsakem oziru Richelieujeve brezobzirne taktike, a njegova požrtvovalna ljubezen do domovine ostane sijajen vzor za večne čase.

Na razburkanem morju se potapljaajoči ladji brez krmila je enačila francoska država ob nastopu Richelieuja. A nevarnost ga ni omalodušila, ampak podvojila njegovo energijo, da si je stavil nalogo, ne samo rešiti domovino, ampak jo dvigniti celo na najvišjo višino in napraviti iz Francije prvo velesilo v Evropi. V ta namen je bilo potrebno okrepiti državo na znotraj in zunaj. Na zunaj s tem, da upropasti hišo Habsburžanov, notranji položaj je zahteval dvoje: 1. obnoviti staro pred verskim razkolom obstoječe narodno edinstvo in preprečiti, da zastrupijo drugoverci z organizacijo fanatizma celo državo, torej: izključiti drugoverce kot samostojno politično stranko, ne da bi se dotaknil njih svobode vesti; 2. končati z energičnim centralizmom uprave strankarsko igro brezvestnih velikašev, ki so hoteli brez najmanjšega občutka za potrebo državne skupnosti razbiti državo. Po osemnajst letih neumornega premišljenega dela se je posrečilo Richelieuju izvršiti ta program: v Evropi je postala Francija vodilna velesila, ki je diktirala 1648. Habsburžanom westfalski mir.

Svoje zadoščenje je izrazil Richelieu sam z besedami: „Le grand arbre de la Maison d' Autriche, qui donnait de l'ombre au reste de la terre, était désormais ébranlé jusque dans ses racines.“ A od Richelieuja omajano drevo je padlo šele čez 300 let, dne 10. septembra 1919, ko je namestu pregnanih Habsburžanov podpisal državni kancelar avstrijske republike dr. Karel Renner, bivši socialnodemokratski veleavstrijec in voditelj nemškega reformiranega socializma, na povabilo francoskega radikalnega republikanca Georges-a Clemenceauja mir v Saint-Germainu, kjer se je odigrala zadnja točka Richelieujevega programa.

Kaj pa Vatikan?

Ob ustanovitvi Jugoslavije so jugoslovanski škofje v srečni divinaciji spoznali prvo potrebo mlade države, ki je kot nobena druga, široko odprta na vseh mejah sovražnikom in nastopili še radikalneje nego njih visoki vzornik Richelieu za homogenizacijo ljudstva; z odločno prošnjo so se obrnili na Vatikan, da jim dovoli slovansko bogoslužje. V tem trenutku se je dvignil stari Machiavelli s halucinacijo najnovejšega strahu: versko ujedinjena Jugoslavija bi visela kakor Damoklejev meč nad bodočnostjo Vélike Italije. Italijanska vlada je z vsem diplomatskim aparatom

in brezobzirno grožnjo pritisnila na Vatikan, tako da se je zgodilo najnovejše čudo: katoliški Vatikan in framasonski Kvirinal sta si segla v roke, da preprečita versko ujedinjenje in konsolidacijo Jugoslavije. Ne vemo še, kako preneso naši državniki poniževalni affront, da bi sovražna država segala po naši suverenosti in odločevala o notranjih potrebah naše države. A nikakor ni mogoče, da bi naša državotvorna, višje interese vesoljnega krščanstva vpoštevajoča duhovščina zatajila delo svojih najodločnejših sobratov, Strossmayerja in Kreka, in se pridružila sovražnikom domovine in človeštva, kajti samo *via facti* ujedinjeno krščanstvo jugoslovanskih in ruskih mas prinese človeštvu ljubezen in mir.

Ljubezen in mir, zadnja človeška smotra na zemlji, sta bila tudi glavna motiva Descartesove filozofije dvoma, ki je za vedno odvalila kamen spotike raz pot človeškega ujedinjenja; *philosophia perennis* sholastičnega dogmatizma in diktature ene same filozofske metode je značila samo napoved *belli perennis*. S kakimi sredstvi naj bi sicer zavladata na omajan sistem se opirajoča manjšina ogromni večini človeštva? Z metodo svobode je odprl Descartes na široko vrata ljubezni in miru, vrata ljubezni in sreče, če pomeni mir, harmonija najvišjo srečo na zemlji. Z matematično doslednostjo je izvedel Descartes oba principa tudi v svojem praktičnem življenju.

René Descartes se je rodil dne 31. marca 1596 v La Haye, malem mestu Turene. Njegov oče je bil parlamentaren svetnik v Rennesu in bogat grajščak iz stare, ugledne plemenite družine. Do 1612. se je izobraževal na jezuitski šoli v La Flèche, kjer mu je ugajala samo eksaktna metoda matematike. Po želji staršev si je izvolil vojaški poklic, a ker je bil preslaboten, se je podal najprej v Pariz, da se telesno okrepi in družabno olika. Leta 1617. se je odpovedal prazni učenosti knjig in sklenil, iskati odslej resnico samostojno „v veliki knjigi sveta“ s potovanjem, obiskovanjem dvorov in armad, s proučevanjem tujih dežel in narodov; v ta namen je vstopil kot prostovoljec najprej v nizozemsko, potem l. 1619. v bavarsko armado, v kateri je doživel dne 8. novembra 1620 usodno bitko na Beli gori; l. 1628. se je vdeležil kot priznan matematik pod poveljstvom Richelieuja slavnega obleganja trdnjave La Rochelle. Pet let je ostal v vojaški službi in 1622. nastopil daljše potovanje po Nemčiji, Avstriji, Ogrskem, Švedskem, Danskem, Holandskem, Švici in Italiji, kjer je 1624. v

Lorettu opravil obljubljeni božjo pot; leta 1626. se je nastanil za tri leta v Parizu in se sestal s starim pobratimom minoritom p. Marinom Mersenne (1588—1648), izbornim muzikom in matematikom, ki je pod zaščito svojega reda ustanovil v Parizu svobodni krožek filozofov ter dopisoval z učenjaki vseh držav. Pater Mersenne je prvi spoznal pomenljivost Descartesove metode in po kraljevo slavil svojega prijatelja, oskrboval njegovo korespondenco in hranil njegove rokopise. Descartes je zaslovel v akademskih krogih za odličnega filozofa, še predno je zapisal prvo vrstico. Prijatelji so ga prosili in silili, naj objavi svojo metodo; ker pa ni mogel najti v Parizu pravega miru in razpoloženja, se je preselil 1629. na Nizozemsko, kjer je ostal dvajset let, živel samo svoji filozofiji, prebival skrito na trinajst različnih krajih, da ga ne bi mogli prijatelji motiti, po izreku: bene qui latuit, bene vixit. Le prijatelj Mersenne je poznal skrivnost njegovega bivališča in posredoval dopisovanje. Kakor posnemamo iz nekega pisma, je živel Descartes v vrvenju velikega mesta Amsterdama nemoten, nepoznan kakor moderen puščavnik, a se vendar zabaval in užival vse udobnosti civilizacije. Na Nizozemskem je srečal tudi tiho srečo prave ljubezni v intimnem prijateljstvu s princeso Elizabeto, hčerjo nesrečnega, na Beli gori premaganega „zimskega kralja“ Friderika V.

Preziral je vsako javno priznanje in javen nastop, s pomilovalnim nasmehom je opazoval tribuno javnosti, na kateri so grmeli in bliskali bojeviti demagogi. Kako neokusna in nerodna prevara, prepričati ljudstvo, to dobrovoljno čredo, a priori pripravljeno in slepo zaupajočo sugestivnemu pastirju. Če se primeri med duhovščino in inteligenco neljub nesporazum, ga naj poravnata sama med seboj, a ne hujskati črede, ki ne more razumeti, česar niti voditelji sami ne razumejo, kar dokazuje baš prepis. In ta večna, nezno dolgočasna grožnja: ljudstvo bo govorilo! Taka zloraba ljudstva ogroža domovino in država mora onemogočiti tako zlorabo, tako cinično trganje medsebojne ljubezni in motenje javnega miru. Popolno zadoščenje je našel Descartes v ponosni samoti filozofa, v miru notranje zavesti, da je storil svojo dolžnost in pokazal pot resnice. Dasi je pisal obzirno in previdno, vestno vršil verske dolžnosti, vendar niso izostali napadi katoliških in protestantskih sholastikov; leta 1663. so prišla njegova dela celo na Index. Na povabilo švedske kraljice Kristine se je preselil 1649. v Stockholm in vsako jutro že ob petih pre-

daval na dvoru filozofijo. Mrzla, severna jutra so mu nakopala prehlad in pljučnico, za katero je umrl 11. februarja 1650.

V brezdomnosti nizozemske samote je napisal Descartes večino svojih del. Prvega večjega, 1633. končanega kozmološkega spisa „Le Monde“ ni objavil, ko je izvedel obsodbo Galileija (1632). Leta 1637. je izdal že 1619. osnovani „Discours de la méthode“ v zbirki „Essais philosophiques“ in v splošnih potezah označil novo metodo; l. 1641. so izšle „Meditationes de prima philosophia, in quibus Dei existentia et animae humanae a corpore distinctio demonstratur“. Delo je posvetil Sorboni: visokoučenim in daleko slovečim gospodom, dekanu in docentom svete teološke fakultete v Parizu. Večino knjige obsegajo ugovori nasprotnikov in odgovori avtorja, s katerimi obširno vtemeljuje metodo dvoma. Sistematično je razvil novo filozofijo v svojem glavnem, 1644. v Amsterdamu izdanem delu: „Principia philosophiae“; psihološko monografijo „Les passions de l'âme“ je priobčil istotam l. 1650. Po njegovi smrti je izšla obširna korespondenca in druga neobjavljena dela.

Descartes ni bil samo teoretičen filozof, ampak se je tudi empirično bavil z eksaktnimi vedami prirodoslovja, zlasti s fiziko in matematiko ter osnoval analitično geometrijo, uvedel označevanje potenc z eksponentom, preiskaval lom svetlobe, mavrico in težo zraka; v medicini in biologiji je sodeloval z anatomskimi in fiziološkimi prispevki, z analizo zaznavanja je postavil psihologijo na moderno, empirično podlago. Najodločilneje je posegel v razvoj klasične fizike z mehanično (kinetično) teorijo vsemirja: v narodi delujejo vedno in povsod enaki zakoni gibanja brez smotra in mističnih moči, tudi življenje je zgolj mehanizem, žival je le organičen stroj (la bête machine).

III.

Kriza renesanse je pretresla človeštvo, v viharnem akordu so zapele in završale vse strune človeške duše, na kateri je doslej navijal veliki inkvizitor sholastike samo eno, samo dogmatično struno: platonizem in novoplatonizem (Gemistos Plethon, Bessarion, Marsilius Ficinus, Nikolaj Kužan, Giordano Bruno), stoicizem (Lipsius, Hobbes), epikureizem (Valla), skepticizem (Montaigne, Charron, Sanchez, Pascal, Bayle), atomizem (Hill, Sennert, Gassendi), augustinizem in mi-

sticizem (astrologija, alkemija, magija, teozofija), vse stare filozofske šole so oživele in opozicija se je ojačila z novo šolo matematičnega prirodoslovja (Kopernik, Kepler, Galilei). Plenjavost nove kulture se je pomirila šele v osebi Descartesa, ki je prvi poizkusil z rešetom kritičnega dvoma ločiti zrno od plev in izvršiti prvo sintezo.

Nasprotniki ugovarjajo zaničljivo:

„Imeniten filozof, ta vaš René Descartes, iluzija človeškega napuha! Bodimo stvarni in primerjajmo! Ali ni prevzel Descartes vseh glavnih in boljših misli iz sholastike, ali ni moderna veda pozneje ovrgla, kar je dodal novega, ter tako iznova dokazala, da je sholastika res philosophia perennis?“

Ne gre za stvar, ker za stvar sploh iti ne more, ker stvari sploh še nimamo, gre namreč samo za metodo, po kateri najdemo stvar, ki je sicer dosegljiv, a v daljno bodočnost potisnjen smoter; gre za metodo absolutne poštenosti, ki velja tudi za znanost in filozofijo; gre za to, da zavržemo za zmerom nepošteno metodo dijalektike, ki vpreza svobodni razum v jarem slepe strankarske volje, da izključimo za vedno metodo zvijače in prevare, s katero ste namerjali ravnokar pred vso javnostjo zasenčiti in zakloniti ljudsko pozornost. Sholastika je razglasila, da je resnica za vse čase dogmatično najdena in izvršena naloga; individualni racionalizem je izpremenil samo nositelje resnice, namesto sholastike (Aristotela) je postavil lastno ženijalno osebnost. Oba namreč še nista vedela: 1. da velja princip razvoja (nastaja) tudi za razum in pojme, za znanost in filozofijo; 2. da imajo vse kulturne funkcije socijalen značaj. Pod pritiskom tega obojnega kulturno zgodovinskega in socijološkega dejstva se je moderna znanost streznila v čudoviti skromnosti, spoznavši, da je resnica le dana naloga, ki jo ima celokupno človeštvo v sotrudnem delu časov in narodov šele izvršiti!

Bistveno označuje Descartesovo filozofijo dualizem in sicer psihološki, noetični in metafizični dualizem. V kompleksu dušnosti razlikujemo noetično (logično, zavestno) in iracionalno (mistično, nezavestno) skupino. Iracionalizem tvori večjo in prvotnejšo polovico duše, iz nje prihaja vsa činovnost, ustvarnost, rast, razplodnost, nagoni, strasti, navade in čustva, iz nje izvira pred vsem religija, razmerje osebe do božanstva. Globoka Descartesova vernost ni bila plod strahu pred inkvizicijo, ampak je iskreno in sveže potekla iz njegove mistične narave. Iz zgodovine, etnografije

in demopsihologije mu je prišlo spoznanje, da se pogrezne vsako ljudstvo brez verske in etične vzgoje v temino najodurnejših vraž.

V noetičnem dualizmu je spoznal Descartes, da sodelujeta pri vsakem spoznanju po vitalnem senzomotoričnem refleksu obe dušni funkciji zaznavanja (empirizem) in mišljenja (racijonalizem). Osmešil je naravnost tiste filozofe, ki so, vzvišeni nad opazovanje in eksperiment, pričakovali, da jim skoči resnica iz možganov kakor Atena Zenu iz glave. Njegov aprijorizem je vseskozi relativen, njegove „*ideae innatae*“ niso konkretno in v gotovi obliki prirojene že otroku, prirojena je samo njih tendenca, dispozicija. Matematični temperament, pojmovanje logike kot besedne matematike in nezavedni vpliv sholastike, ki je bila nujno le dogmatična didaktika, smatrajoča vsako nadaljno hevrstiko za odveč, to troje je spravilo tehtnico Descartesove pozornosti iz ravnotežja in jo potegnilo proti racijonalizmu, kakor bi bila za hip pozabila, da sloni vsaka dedukcija na aksijomu, na empirično in v sotrudnem opazovanju najdeni evidenci. V psihologiji zaznavanja je razlikoval primarna, objektivna (oblika, togost, brzina, število) in sekundarna, subjektivna (barva, zvok, dišava, okus) svojstva predmetov.

Najradikalnejši dualizem očituje Descartesova metafizika, razlikujoča dve samostojni, neodvisno drugo od druge obstoječi substanci, duha in materijo (telo). Substanco imenuje vsak predmet, ki ne potrebuje za svojo eksistenco nobenega drugega, ki ostane v toku izpreminjanja neizpremenljiv nositelj izprememb. Naga substanca je ogrnjena s plaščem svojstev (atributov in modov). Bistvena svojstva substance imenuje attribute, slučajni, nebistveni znaki so modi (modus). Atribut duha je mišljenje, modi mišljenja so predstave, čustva, volja in sod. Atribut telesa predstavlja razteza (prostornost), njegovi modi so oblika, lega in gibanje. Z zaznavanjem (empirično) spoznavamo le svojstva predmetov, njih stalno jedro, substanco, dojemamo samo z razumom. Kljub vsi različnosti učinkujeta med seboj substanci duha in telesa neposredno, človeška duša prebiva v možganih, v češeriki (glandula pinealis).

Najvišja dušna substanca je bog, pravzaprav edina substanca, kajti substanci duha in telesa sta v svojem bivanju odvisni od ustvarne substance boga, torej le atributa božje substance. Za bivanje božje navaja Descartes poseben intuitiven (psihološki) dokaz, ki ni istovit ontološkemu dokazu Anzelma iz Canterburyja,

neizpodbojen dokaz, kakor ga sholastika ne premore. Boga dojema vsak normalen, odrasel človek neposredno, reflektorično in instinktivno brez dogmatičnih komentarjev kakor vsakdanjo evidenco: drevo je zeleno. Pa če še zarotijo vsi slepci sveta in proglasijo diktaturo slepote, drevo ostane vendar zeleno za vsakogar, ki ima zdrave oči.

Filozofi so ugovarjali Descartesovemu dualizmu, da medsebojno učinkovanje duha in telesa ni mogoče, če sta različni substanci. Okazionalisti (Geulincx in Malebranche) so razlagali medsebojnost z božjim posredovanjem (deus ex machina), Leibniz je to večno, neprestano posredovanje božje omejil na en sam primer: bog je takoj v začetku enkrat za vselej določil zakone medsebojnosti (prestabilirana harmonija, harmonie préétablie). Najslavnejši Descartesov učenec, Spinoza, je odpravil z dosledno logiko dozdevno protislovje: če sta duh in telo samo atributa božje substance, sta po substanci istovita božji substanci (pan-teizem), sta po substanci istovita tudi med seboj, torej le različni obliki iste božje substance.

Descartesovih zaslug za moderno kulturo nikakor ne zmanjša samo historični in metodični pomen njegove filozofije dvoma. Stvarno je bil kartezijanizem prvi poizkus nove metode. S stališča, da je resnica sotrudno rastoča količina, pa tudi ne smemo pričakovati več, nego more nuditi v vseh sposobnostih omejena osebnost, odvisna od značaja, vzgoje in splošne kulture. Stvarno je podal Descartes samo prispevke, morda samo s pobudno veljavo. Vzemimo na pr. njegovo prvo evidenco, temeljni stavek „Cogito, ergo sum“. Stavek obsega tri pojme: misliti, jaz, biti. Kaj se pravi misliti, v kaki vezi se nahaja mišljenje z zunanjo naravo in drugimi svojstvi duha? Ali je mišljenje neomejena ali samo za gotov delokrog prirojena sposobnost? Iste ugovore izzivata pojma „jaz“ in „biti“. Ali ni navaden circulus vitiosus, če navajam za glavni dokaz nekaj, kar moram šele dokazati in pojasniti? To je občutil Descartes sam in se opravičil: Če sem tukaj rekel, da je stavek „mislim, torej sem“ od vseh prvi in najzanesljivejši, ki se nudi pravilno mislečemu filozofu, s tem nikakor nisem hotel oporekati, da moramo najprej vedeti, kaj je mišljenje, bitnost in zanesljivost. (Princip filozofije I., 10.)

Moderna fizika „relativitetne teorije“ (Lorentz, Einstein) izraža tehtne pomisleke proti mehaniki klasične fizike (Galilei-Descartes-Newton), da je nje eksaktnost samo za določen slučaj veljavna

približnost, da jo je treba nadomestiti z novimi splošnimi principi kinetike, veljavne za telesa in elektriko, za najmanjše in največje brzine. Celo kinetično teorijo vsemirja pa izpodriva energetika (Ostwald).

Kadarkoli se razčeperi v zgodovini skepticizem in izpodkoplje z negacijo absolutnega dvoma temelje družbe, se ponovi isti prizor, isti refleks obrambe: dvigne se ženijalen duh in ga pokoplje ž njegovo lastno lopato. Kakor je nastopil svoj čas Sokrat proti dijalektičnemu nihilizmu zofistov z metodično nevednostjo (ignorantizem), tako je izpodrezal Descartes korenine skepticizmu renesanse ž njega lastno ostrino. Kratkovidni skepticizem še do danes ni uvidel, da zahteva v sredi med zanikom in trditvijo stoječi dvom dvojno delo, negativno rušenja in pozitivno zidanja. Vsako znanstveno delo se vrši v treh fazah, v hevristični, sistematični in didaktični. Hevristika služi napredku z iskanjem novih resnic, sistematika odločuje mesto novi resnici v sistemu tradicije, didaktika širi novo spoznanje med ljudstvom in bogati javno zavest. Kakor preizkusi in preišče razumen delavec pred začetkom dela svoje orodje in stroj, tako tvori metodični dvom nujen pripravljalen uvod v hevristiko. Ta metodični napredek prodira na vsa polja znanstvenega delovanja; kar je dosegel Sokrat z metodično nevednostjo, Descartes z metodičnim dvomom, to išče moderna „verifikacija resnice“ (James), „konfrontacija pojmov z empirično zaznavo“ in „bistrogledom“ (Husserl), noetična kritika in pojmovni revizionizem. Kot enakopravna sestra se pridružuje hevristični, sistematični in didaktični logiki eksperimentalna logika, z eksperimentalnologičnim pregledom stroke se začinja vsako samostojno znanstveno delo.

Joka Žigon:

Zločinec.

Mrak razpel je mreže čez ravnino,
Zdaj sem sam, zdaj solnce me ne moti,
nihče me pri delu ne zaloti —
v mraku grizem svojo bolečino.

Ivan Zorec:

V sobi štev. 12.

Ko je Ivan Zakotnik stopil za bolničarko v visoko, svetlo vežo, je pridržal kljuko, da bi ne omahnil v silnem kašlju, ki ga je bil zgrabil.

„Tja-le —,“ mu je bolničarka pokazala bel pljuvalnik v kotu za vrati.

Ko mu je odleglo, je bil pljuvalnik krvav, po gosti, široki bradi je trepetajoče polzela rdeča sled. Z drugo roko se je grabil za prsi in se hropeče oddihaval, kakor bi si hotel zrahljati tesnobo, ki je mašila njegova bolna pljuča.

„No, nič hudega, nič hudega,“ je dejala in ga potegnila za seboj. „To vse preide počasi.“

Ko sta stopila v dolgo, svetlo sobo, so se trudno okrenile glave na belih zglavjih, žareče oči so se mrzličavo uprle vanj.

Star mož na bližnji postelji je vzdihnil in polglasno zatožil:

„Na —: je že drugi tu.“

Bolničarka ga je svareče ošvrknila z mirnim pogledom, ki se je mimogrede ujel z Zakotnikovimi očmi.

„Tu je vaša postelja, gospod Zakotnik,“ je stegnila roko proti prazni postelji sredi vrste ob steni.

Skoraj malo v zadregi je bil in prestrašen pa utrujen in slab. Stežka se je zgrudil na stol in se je ozrl po sobi. Vsi pogledi so ga tiščali na sedež, nihče ni spregovoril besedice. Nazadnje se je odločil in se je začel počasi slačiti, kakor bi se hotel še premisliti in morda kar pobegniti iz te čudne sobe. Žareče oči pa so ga venomer držale in so ga popustile samo, ko so se bolniki začeli suho in brezuspešno odkašljevati. Kašljala je vsa soba, da so se sunkoma privzdigovale koščene rame izpod odej; kašljali so bobneče, hreščeče in piskajoče, da so se skoraj kar šipe tresle na oknih.

Med tem silnim kašljanjem se je slekel in se ogrnil z modrikasto haljo.

„No, zdaj pa lepo pojdiva, da se še stehtava malo,“ ga je povabila bolničarka, ki mu je uredila posteljo.

Kakor otroka ga je vedla, z nobenim trenom oči ni pokazala, da ima opravka z mladim možem, kateremu včasih ženske niso mogle gledati v slačee oči brez onemoglega trepeta tihega poželjenja. In mlada še in brhka je bila ta ženska.

„Kakšen neki moram biti --?“ pomisli Zakotnik in vzdihne.

„Kar tu-le gori stopite. — Tako. — Petinpetdeset kilogramov. —“

„Koliko?“ se ustraši. „Kakor slečen zajček!“ Nasmehnil bi se rad; ali strah, čuden strah in občutek nekega ponižanja mu lezeta v tresoče se noge.

„Zdaj pa spet lahko greva,“ sili ženska. Njegove noge pa so kakor vkopane, nad kolenom mu drgečeta dva živca. Ta drget pozna od takrat, ko mu je zdravnik povedal, da bi se ga mogla lotiti tuberkuloza. Kakor bi bil pijan, omahuje počasi do svoje postelje in se ves zasopel vjame ob skončnico.

Ko leži vznak, se umiri nekoliko in premišlja.

„Hudiča, morda sem pa že jetičen!“

Otresel bi se rad te strašne misli, a ne more. Pošast leze vanj in gomazi po njem. Gleda po bolnikih in mu je zmerom tesneje.

„Drugače bi me ne dali med te reveže, ki so z eno nogo že v grobu. — Ali pa so me vtaknili sem kar tako, ker je bilo še prostora? Ampak nevarno je tu, še nalezel bi kaj. Ko pride zdravnik —“

Dejal mu bo, da je to najbrž pomota, saj on ni tako strašno bolan. Slab je res, pa to ni nič. Ampak med te reveže ne spada še. Kakšni so vendar! Če bi ne imeli kože na sebi, bi jim kar kosti zropotale narazen. Najhuje pa se ti zdi, če jim pogledaš v oči. Kadar zakašljaš, se jim zasvetijo in se srečujejo z drugimi očmi, in vsi te obtipujejo in presoajajo. Ti žareči oglji te pečejo in palijo v dno bolečih prsi in te skelijo, kakor rezek kes po grehah, ki jih ne znaš obžalovati, ker je tvoja vera v življenje še prevelika. —

Na desni postelji se obrne sosed in votlo zakašlja. Ivan Zakotnik občuti tipajoče oči in se ozre. Suh in medel obraz se pogreza v belo blazino, po bledem čelu padajo znojni prameni kuštravih las, mrzličave oči gorijo in ga nemo gledajo.

„Ali ste že dolgo bolni?“ spregovori naposled.

„Saj pravzaprav nisem bolan, samo oslabil sem.“

„In zdaj ste prišli sem. Napak je bilo to. Še danes bi pobegnili odtod, če bi mogli.“

„Kaj je tako hudo tu notri?“

„Par noči prebijte, pa bote videli!“

„Ne ostanem dolgo, moja bolezen ni tako zares. Tudi časa nimam, da bi polegal.“

„O, tudi meni se mudi ven. Brivec sem. Vse sem bil že pripravil, da bi začel s svojo brivnico. Tudi zaročenka me čaka,“ je dejal nekoliko tišje in si je segel v lase.

„Kako se človek poti zmerom. Le verjemite mi, da je ta vročica samo zaradi neprimerne hrane.“

Posegel je na mizico kraj sebe po glavniku in ogledalu in se gizdavo razčesal.

„Ob treh so obiski. Nočem, da bi me Milka videla tako zmršenega.“

Bolniki so ga gledali in so se spogledovali; okoli ust se jim je risal zasmeh.

Toda brivca je zatresel silovit kašelj, da mu je ušel glavnik iz rok in je odskočil po odeji.

„Da bi le ta naduha ne lezla name! Veste, saj mi ni kaj sile; malo prehlajen sem, ali pa me res hoče naduha. Pa kaj bi ž njo, ko sem star komaj dobrih trideset let?“

Oči po sobi so se srečavale, zasmeh je bil razločnejši.

Tudi Zakotniku bi bilo šlo skoraj na smeh, ko ga je opazoval v njegovi gizdavosti in slabosti a polnega vere in upanja.

„O, takle pa gotovo še nisem! Če ta tako trdno verjame v ozdravljenje, kako bi jaz dvomil?“

„Vstal bom, ko mi vsaj malo odleže,“ pravi brivec in si uredi lase.

Za njegovim hrbtom napravi sosed križ z roko po zraku in se spogleda z Zakotnikovimi očmi, kakor bi hotel reči: Revež!

Ivanu Zakotniku je bilo neprijetno.

„Kaj neki je tem ljudem, da so taki?“ Sitne misli so ga objele.

Ko je odbila ura tri, so začeli prihajati obiskovavci. Tiho so obstopali postelje in so se polglasno pogovarjali. Bolnikom so žarela lica in veselo so se svetile globoke oči. Zakaj vsi so govorili o zdravju in srečni bodočnosti.

Tudi Milka je prišla. Šedla je ob ženinovo postelj, na njeni okrogli, sočni postavitici so drhteče počivale bolnikove hrepeneče oči.

„Ali si vse pripravila?“

„Vse sem pripravila.“

„Veš, po poroki bova kam šla. Ne predaleč. Na pomočnike se človek ne more vselej zanesti, veš?“

„Seveda, seveda.“

„Kaj pa oprava za brivnico, je že tu?“

„Vse je že na mestu, nič se ne boj.“

Ivan Zakotnik je poslušal in se je čudil. V Milkinih očeh je videl prevaro, ki ji jo je usilila ljubezen, ali pa narekovalo sočutje ljubečega njenega srca.

Ko je odhajala, so jo spremljale vse oči. Brivec si je pokrtil obraz in je zaihtel. Tudi Zakotniku se je inako storilo; obrnil se je in si je utrnil solzo.

„Veste, saj mi ni nič posebnega,“ je dejal brivec, ko se je pomiril. „Milka je rekla, da se ji zdim mnogo mnogo bolji od zadnjič. E, ko bi vsaj še ta sitni kašelj malo odnehal!“

„O, ti revež, ti otročji — na smrt bi se rajši pripravil,“ je jokavo učil starec za vrati.

Ženin pa ga je srdito pogledal:

„Osel, ti kronani! Sam se pripravljaj, šema stara!“ —

Dan se je nagnil, kašljanje se je pričelo, na licih so zavetele rdeče rože, iz oči je gorelo.

„Koliko?“ je vprašal brivec slabiča na levi strani.

„Devetintrideset,“ je odgovoril komaj slišno in je odložil toplomer.

„Jaz imam danes nekaj več — šest črtic čez devetintrideset. Pa to bo jutri bolje,“ se je tolažil brivec.

Tudi Zakotnika je treslo, a temu stanju ni pripisoval posebne važnosti. — Kaj bi maral, čo bi bil zdajle na svojem rojstnem domu! Kako lepo je tam, ko sije solnce, v smrekovi hosti pa šumijo poveterja; pod smrekami in bukvami pa je tiho in mirno kakor v cerkvi. Po dolini se praši vonjavo klasje, nad njivami se veseli svojih zdravih pljuč veseli škrjanec. In solnce je in toplo, zdravo. O, tisto naše lepo solnce — kakor martinček bi se grel! Pa v smrekovo hosto bi hodil, tam bi hitro ozdravel. — Ali kam bi? Rojstni dom je v tujih rokah, ker ga on ni maral in je rajši rinil v to mračno mesto, da bi se mu ne bilo treba ubijati s poljskim delom. Mlajši brat pa je posestvo zagospodaril in zapil in nazadnje zbežal v Ameriko . . . Vse hrepeneče misli so vasovale daleč, daleč. Ob uri zapuščenosti in nadložnosti je začutil mehke roke izgubljene domačije, kako mu otirajo znoj z boleznega lica. S pametjo in srcem ljubi dom, ki ga nima več,

lepi domači kraj, ki nima več prostora zanj. Še kleli ga bodo, ko bo občina plačevala za njim. — Vendar pa hoče še v domače kraje, ko le malo okreva. Morda mu vendarle odkažejo skromen kotiček, kjer je preživel svojo mladost . . .

Zadnji žarki večernega solnca so se usipali skozi visoka okna in so blaženo počivali na belih posteljah. Bledi in medli obrazi z rdečimi lisami na upadlih licih so rumeneli in goreli, odprte oči so žarele kakor neugasli oglji na pojemajočem ognjišču.

Pred Zakotnikovimi očmi obstane vsa pozabljena lepota domačih krajev. Okoli usten mu hoče zaigrati miren smehljaj, nosnice se mu širijo, kakor bi čutile vonj smrekove hoste. —

* * *

Ponoči ne morejo spati. Med nemirno dremavico se obračajo in hripavo kašljajo v nadušljivih napadih. Bolničarka hodi gledat onega slabiča, ki je imel toliko mrzlice. Popravlja mu oznojeno zglavje in tiho odhaja.

Ivan Zakotnik dremlje in se greje na solncu pred domačo hišo, pa po hosti hodi in zdrav je in krepak. Kakor otrok se veseli širokih pisanih trat in šumečih visokih smrek.

Naenkrat se zdrzne. Brivec grgra, slabotno zavija in utihne. Bolničarka se sklanja nad njim. Zastrta svetilka izpod stropa slabotno obseva mirni brivčev obraz.

Starec za vrati glasno vzdihne:

„Bog daj večni mir in pokoj njegovi duši!“

„Bog se usmili vseh vernih duš v vicah!“ pritegne oddaljeni vzdih.

Bolniki se predramijo in šepečejo.

„Revež, kako si je želel zdravja!“

„In kake naklepe je koval še danes.“

„No, prestal je.“

„Kaj bo neki Milka? Pa saj je bila pripravljena.“

„Beži, beži. Tako brhko dekle si bo znalo pomagati.“

Dva strežaja tiho prineseta nosila in molče odneseta mrliča.

„Revež.“

„Revež.“

To je zadnji pozdrav gizdavemu in po sreči in življenju hrepenečemu brivcu.

Ivan Zakotnik buli za nosilnico v nemi grozi in ne more več zadremati.

Sredi noči krikne oni slabič z vročico, po rjuhi plane krvav curek, visoko krileče roke mu omahnejo po odeji.

Predno ga odneseta zaspana strežaja, se ozreta po sobi, kakor bi hotela počakati, ali se odloči še kdo.

Ivan Zakotnik sede pod zglavje, blazen strah ga grabi za boleče prsi. Med treskajočim kašljanjem so se predramili še oni bolniki, ki so še dremali, in se prežeče opazujejo, kakor bi ugi-bali, kdo je na vrsti. S togotno trdovratnostjo odbijajo in kljubujejo žarečim medsebojnim pogledom, in oči vpijejo:

„Jaz nisem še na vrsti, kaj me gledaš? Sebe glej in pripravi se!“

Starec za vrati prebira molek; debele jagode enakomerno padajo med tikatakanjem okrogle stenske ure.

„Bog nam daj srečno zadnjo uro!“

„Spite, oče, spite!“ godrnja sosed.

„O, saj bomo kmalu spali vsi. Dva sta nocoj že ugasnila.“

Nekdo pridušeno zaihti v blazine. Tu, tam se skrije glava pod odejo.

Tudi po Zakotnikovem licu drsijo debele solze. Zakaj joka? Bog ve, ali teh solza bi se ne mogel ubraniti.

Vso tisto dolgo noč ni več zatisnil oči. —

Drugi dan dopoldne sta prikašljala nova bolnika. Kakor včeraj njega, tako so gledali in ju zlovešče opazovali vsi, tudi Ivan Zakotnik, ki je začel razumevati te vročične poglede. Vsi vidijo v vsakem, ki hodi polnit pripravljene postelje, skoraj nekakega rešitelja, ki ga morda smrt prej zagradi in prizanesi njim samim; obenem pa se veselijo, da imajo družbo v svoji nesreči. — V zadregi sta se ozirala, in skoraj jima je šlo malo na smeh, ko sta se počasi slačila. Kakor bi bila doma, sta mirno legla na prazni postelji; tako mirno sta legla, kakor bi bili postelji pripravljeni od vsega začetka nalašč za nju.

„Kdo je bil meni napravil prostor predsinočnjim?“ se vznemiri Ivan Zakotnik in se ne upa nikogar vprašati.

„Zato so me tako gledali,“ pomisli, in zona ga obliva.

Kaj bi izpraševal, saj je vseeno, ali se mu je umaknil včeraj ali že prej. Zdaj pa ima vsaj soseda, s katerima bo lahko govoril, če bi mu bilo dolgčas. Moža sta po vsem videzu bolnika kakor on sam in, ali veseljaka, ali pa vdana v svojo usodo. Kar tako se obrne na ono stran, da bi našel besedo. Ali tu vstopi bolniški duhovnik in se prijazno razgleduje po sobi.

„Hvaljen bodi Jezus Kristus!“

Nekateri nekaj zamrmrajo, drugi se molče zagledajo v strop ali v kot.

„Ali bi hotel morda kdo, da ga prevedim s svetimi zakramenti?“

Vsi molčijo, tudi starec za vrati odmajuje.

„Zakaj ne veste ne ure ne dneva, kdaj vas pokliče Gospod —,“ prijazno svetuje mašnik.

Ivan Zakotnik je že hotel prikimati, tudi zato, da bi rešil iz zadrege ljudomilega starčka, a se ni upal.

„Vsi bi se mi smejali; morda bi potem še umrl, ko niti bolan nisem kaj posebno.“

Duhovnik pa se kljub svojemu neuspehu smehlja in počasi drsa proti vratom, kakor bi čakal, ali se kdo morda vendar ne premisli še. —

Bolnik blizu okna se tiho nasmehne in mahne z roko za njim; v zamahljaju je bilo: Bog te nesi!

„Kaj neki misli! Čudno, da nam še sveč ne začenjajo že prižigati — ha-ha-ha!“

„Pa res: sam naj se rajši pripravi.“

„Nevarna reč to: pripravi se na smrt, pa te začne daviti. — Hudiča, jaz še ne mislim zemlje z nosom podpirati!“

„Tudi po meni ne bodo še tako kmalu krti rili!“

Tega pa posili vendarle prasketajoč kašelj in ga stresa, da ječi železna postelja. Ko ga nekoliko popusti, odmakne od ust krvav robec in ga spretno skrije.

„Sama pošast vedi, kdaj sem se tako grdo prehladil? Grlo mi je menda že kar razpraskano. — Ta nesrečni kašelj —. Potem ni čudno ...“

Vse skupaj je bolnike menda nekoliko razburilo. Začeli so kašljati, regajoče, piskajoče, treskajoče, suho in votlo.

Kakšne zdravnike imamo! Vsak dan dvakrat te hodijo gledat in pretrkavat, to je menda vse, kar znajo. Kašelj naj nam ustavi, pa bomo vsi na nogah in zunaj.“

„Tristo —, jaz pojdem h konjederki, če bom še dosti rigal.“

„Jaz bi tudi šel, pa mi noge otekajo. Kaj bi ne: zmerom vznak, nobene hoje!“

„Mene pa šiva po sklepkih, da vidim vse bogove naenkrat.“

„In postelja me je oslabila, da bi me šestletno dete lahko podrlo.“

„Kaj bi ne oslabei, ko pa človek ne more ne jesti ne spati vse te strašne, dolge noči.“

„In proti jutru se spotiš, da si, kakor bi te iz vode potegnil.“

„Vse te bolečine in težave imam tudi jaz,“ pomisli Ivan Zakotnik in se zamisli. „Ali jaz ozdravim, moram, hočem ozdraveti! — O, če bi bil doma, kako hitro bi bil dober! V sopari poparjenih ovsenih in senenih plev bi mi prešlo trganje, prehlad in vse.“

„Dà, kašelj, kašelj,“ pravi Zakotnikov sosed. „Kje sem tega zlodja le iztaknil, bi rad vedel.“

„Jaz bi zase vedel,“ pravi drugi. „Nekoč sem se bil napil — o, kolikrat sem se ga bil že prej tudi nabral! — pa je bilo menda že pretežko: omagal sem ob potu, pa dež me je napral. Začel sem krehati in še bolj piti, ker me je zmerom nekaj praskalo po grlu, in ker sem začel slabeti. Pijača me je bila še vselej na noge spravila, če sem se bil kaj snel s tečajev. Zdaj pa se nisem mogel več popraviti.“

„O, vinčka sem tudi jaz pognal — he-he! Lahko rečem, da sem ga več nosil v sebi kakor bi ga mogel na sebi. Ko pa me je začel dušiti ta hudičev kašelj, se mi je pa vse uprlo.“

„No, jaz sem pa tudi rad izpodbil kako živahno žensko živalico! O, ko sem bil takole malo vinski, mi ni odšla, če le ni v ogenj skočila ali pa v vodo.“

„Čast Bogu, očetu nebeškemu, žensk se tudi jaz nisem branil. Naduha spravi od kruha, pravijo. Jaz pa pravim: od žensk tudi! — Ko sem bil že prehlajen in sem kašljal, kakor nadušljiv konj, sem bil iztaknil okroglo, prikupno kuharico. Takole srednje starosti. Veste, take so najboljše. Vedo, kako in kaj, in ne mislijo na drugo kakor kako bi se ti bolj prikupile, da bi te dlje imele, in bi jim bolje zalegel. Kaka mlada prisma pa se obesi nate, cmeri se, in se je ne moreš otresti, ko se ure iztečejo.“

„Meni se zdijo starejše nevarnejše. Taka bunka bi me bila nekoč skoraj ujela v svoj kurnik.“

„Seveda, če se ji maličiš z ljubeznijo in s takimi neslanostmi. Grob in trd in predrzen moraš biti, pa je. Najpametnejša ženska ima možganov komaj za pol kavne žličke.“

„Tisto že, ampak najmodrejši mož ti kar strepeče, če ga pobožajo krotke oči prijazne ženske. Kaj bi bil svet brez tega?“

„Tu-le notri bo slaba; kar večno devišstvo bo treba zaobljubiti. — Ali bolničarka ni napačna ženska.“

„Beži, beži. Še zmeni se ne za nas. Kakor bi bili otroci ali pa starci!“

„Le čakaj, ženišče, da me mine kašelj —!“

„— S tisto kuharico torej sva se bila zmenila za ljubezen ene cele prekratke noči. Ob določeni uri jo primaham; ko pa me hoče skriti v svojo sobo, me popade kašelj, in začnem nabijati, da je kar pokalo in odmevalo po temnem hodniku. Babnica krili z debelimi rokami, da ji valovi mehavo oprsje kakor voda v škafu, in me rine proti izhodu. Jaz pa se zgrabim za vrata in kašljam in loputam kakor bi bil doma, kašljam in se sopeče od-dihujem. ‚Kaj pa je, Ana?‘ priplava gospa, lepa gospa, bela gospa, svečo drži nad glavo, da ji širok rokav počene pod pazduho — Kriste elejson, taka roka! — in naju čudno gleda. Pobegnil bi bil rad, pa si nisem upal izpustiti vrat, tako me je vil kašelj. ‚Potrkal je,‘ pravi Ana, ‚ko sem mu odprla, je začel kašljati.‘ — Sakramenski kašelj!“

„Krust in k dekletom bi ne mogli hoditi!“

„Sitno, res. Ampak meni se je primerila še neprijetnejša stvar. Prehlajen sem bil že nekaj časa in kašljal sem, da je bilo joj in Bog pomagaj. Pa se zmenim z dekletom, rdečim in sočnim kakor jabolček, in pride k meni. Ali kakor se siliva in primerjava: — ne gre pa ne gre. Nobene moči. Kakor starec! Prav nič si reva ne more pomagati z menoj. Nazadnje se razjezi in odvihra. — No, lahko si mislite, kako me je bilo sram! — Oh, ti prekleti kašelj, že zaradi tistega jabolčka te moram kleti!“

„Kašelj človeka izsuši in ožme, pa je. Kaj pa.“

„E, če bi se bilo to tudi meni pripetilo, bi najbrž zdajle ne bil tu. Pa kako? Zdrav se bil kakor gora in neugnan babjek. Pa sem iztaknil spolno bolezen; nič posebnega ne. Ali posledice so bile hude. Shujšal sem in potem sem se menda še kaj prehladil. Odkar sem imel tisto sitno bolezen, nisem bil več prav zdrav. — Preklete babe, umazane!“

„Mene je samo vinček podiral. Lepo je bilo pa le. Dokler so nas trpeli v krčmi, smo pili, kadili, da bi bil dim lahko kar rezal, in prepevali smo kakor zvonovi. Potem pa domu, ali pa še ne. Noč ima svojo moč, in iz vseh kotov te še kliče greh, lep ali grd, da je le greh. Saj mi teh grehov res ni žal. Kesam se samo tistih, ki jih nisem utegnil storiti. — Ko pa sem se počasi le odpravljajl proti domu, so vse hiše stale na glavi in so se vrtile; jaz pa tudi, saj sem bil mlad, zdrav in močan, da bi

moral, če bi bil stisnil sedem let star suh les, voda kapati iz njega. — O, ko bi bil že skoraj spet zdrav!“

„Le brez skrbi, prijatelji! Še ga bomo pili, še bomo fantovali. — Samo kašelj, kašelj —.“

„Ko ozdravim, se napijem, da bom spet enkrat vesel, kakor je prav!“

„Jaz pa si dobim deklo in se oženim, da bo mir!“

„Tako, ko se malo izližem, pojdem po svetu. Tam je morda še lepše.“

„O, jaz pa se priženim na kako posestvo. To bi bilo nekaj zame. Vzel bi tudi vdovo.“ —

Bolniki so menda govorili preveč in preživahno. Začeli so kašljati, da se je zganil stari za vrati, ki je podnevi dosti predremal. Kašljali so in se grabili za prsi in sence.

„Prokleti kašelji! Da bi ga zlodej in še mene zraven!“

„E, kaj hudiča, dokler kašljamo, imamo še dosti pljuč. Ampak vsaj enkrat bi se rad pošteno odkašljaj, samo enkrat —.“

* * *

Ivan Zakotnik jih je ves čas mirno poslušal. Zdaj pa je tudi njega zgrabilo v prsih in zapraskalo v grlu. Cela soba odmeva v nadušljivem kašlju. — Ko se nakašlja, si popravi zglavje in jih gleda. Kako veliko je upanje teh ljudi. Ali vsi vendar ne ućakajo jutrajšnega dne. To je gotovo. Tistile v kotu se ćudno zagleduje s svojimi vdrtimi očmi in si z rumenkastimi košćenimi rokami medlo gladi zmećkano odejo. Nos se mu je zožil, ustnice so sivo-modre. Toda Bog ve: ta je dejal, da ga bomo še pili. Pa menda tećko še kdaj, ali on, Ivan Zakotnik, je drugaćen tić in se ne poda kar tako. — Premišlja in se spominja, koliko hudega je že prestal, ko je slabo zaslužil v prašni tvornici; kako neredno je živel, kje vse je puščal svoje moći in svoje zdravje. — Samo da bi bil vsaj toliko boljši in bi mogel na pot! Čeprav mu dajo jesti samo enkrat na dan, — da ga le vzamejo pod streho. Kako bi se okreplil v daljnem domaćem kraju! O, tam je čist, smrekov zrak, solnce, vse lepo in ćisto brez prahu . . .

Tako je premišljaj in je hrepenel in se kesal.

— Zunaj je moral biti lep dan. Solnce je v širokem pramenu teklo skozi velika okna in polnilo belo sobo s prijetno toplino. Mesto je šumelo, tvorniške sirene so zategnjeno vpile, vozovi so grmeli po kamenitih cestah, odnekje je privriskal vlak.

Bolniki so molčali in so prisluškovali znanim glasovom lepega življenja; še vzdihniti si ni nihče upal, da ne bi preslišal, po čemer je tako hrepenelo nemirno srce.

Prijetna solnčna toplina jih je zazibala v blagodejno dre-mavico. Zaprtih oči so ležali in so težko, hropeče dihali; obrazi so jim bili mrliški, očesne jame so se zdele še globlje, ušesa so štrlela od znojnih glav. —

Ivan Zakotnik ni dremal. Oblivala ga je kurja polt, nato ga je začela kuhati huda vročina. Začutil je veliko utrujenost. Zaprl je oči, ker se mu je bleščalo v svetlih kolobarjih, ki so so tresočče ožili in se širili in se lovili iz kota v kot. Kakor bi se bila duša ločila od bolnega telesa in bi živela zase kot eterno, astralno telo, so se njegove misli zgostile in so se srečavale na že davno pozabljenih potih. Vsi daljni dogodki so oživeli pred njegovimi notranjimi očmi. — Glej jo tamle Ivanko! Kako rdi in se plašno upira in se ne more ubraniti njegove hlepeče moči, ki jo je prinesel s svojega lepega doma. Odrevenela stoji pred njim, bele roke tišči na še ne popolnoma razcvele grudi in ga začudeno in preplašeno gleda. On pa s tresočimi rokami in med koprnečim zadihavanjem divje strga oblekco z nje in — — —. Kriknila je, on pa ji s poljubi prestreza jok . . . O, kako srdito ga je pogledala, ko je zbežala od njega, pohojena in umazana na veke! In potem je obupana drvela v prepad, do katerega jo je privedla njegova strašna strast . . . Srce mu drhti v pekočem kesu. Dà, tistega otroka mu je resnično žal, za ta greh bo težko dajal odgovor. — Ali je odpuščanja zanj? — Zli duh se mu reži izza Ivankinega hrbta: Beži, beži —: če ne bi bil ti, bi bil kdo drugi; pot, ki jo je nastopila, ji je zapisala njena vzgoja prej in poznej . . . Ali Ivan Zakotnik vidi vse in se ne more pomiriti. —

In žena njegovega najboljšega prijatelja — kaj pa ta? Kako ihti reva; rada bi nazaj, a njen greh je prestrašen, da bi se ga upala izpovedati in dobiti odpuščanja. Kako satansko grdo je prilival strupa v njeno dvomečo in slabotno dušo, kako brezvestno in lahkomišno je ukradel njeno poštenje, svojemu prijatelju pa čast in družinsko srečo . . . Ni Boga, ki bi odpuščal take grehe!

Astralno Zakotnikovo telo bega po vsemirju in išče samo sebe iz vseh posameznih trenutkov odbeglega življenja.

Glej, domača hiša sredi cvetočega vrta. Okna z modrimi okvirji gorijo v večernem solncu in strmijo v zeleno dolino, ob-robljeno z gosto smrekovo hosto — o, nikjer na svetu ni take

doline! Mati stopi na prag in se ozira po rebri dolgih, sočnih njiv; iz njiv puhti pretanka meglica, kakor širok, pokojen dih krepkih prsi. Koga čaka mati? Ali ne čaka njega? O, ti preljubi obraz, kdaj te nisem več videl! Oče in brat zavijeta po kolovozni poti. Znoj si brišeta z zagorelih lic, obraz se jima sveti, kakor ni tega videl, odkar je ubežal s svojega doma. — Kako sem bil srečen in čist, pa sem šel iskat sreče in užitka! V prevari sem se spotikal ob trpljenje in greh in padel pod križem težav in pomanjkanja . . . Kje, kako bi se skrnil, kam bi obrnil oči pred svojo sramoto, s čim opral svoje grehe in zmote —?

Ko se je zavedel in je odprl oči, je že silil mrak iz kotov. Za njegovim zglavjem je stala bolničarka in mu je brisala potno lice. Sklanjala se je nadenj in se mu je naučeno smehljala.

„No, vidite: sanje, sanje, nič drugega. — Kako vam je?“

On pa je samo prikimal, odgovoriti ni mogel. Celo telo ga je bolelo, kakor razbeljen svinec je lezla utrujenost po njegovih žilah. Najrajši bi bil zaspal.

Na obrazih bolnikov je rdela strašna rdečica. Vsi so molčali in so ga gledali, kakor bi česa pričakovali.

Ko se je bolje ozrl, je zapazil, da je postelja v kotu prazna. Onega s sivomodrimi ustnicami ni bilo več. Kje je, saj je dejal, da ga bomo še pili?

„A, zato me tako gledajo?“ je pomislil in se je skoraj ustrašil. „Zdaj čakajo še mojega konca.“

Neka čudna, še ne občutena vdanost ga je omamila, da je zamahnil v zmedenih mislih in je zaspal.

Ko pa se je zbudil sredi trdne noči, mu je zaplala v srcu radostna misel; poigral se je z njo in je moško odločil: Domu, v dolino temeniško, pa naj bo kakorkoli!

„Zdaj je še mogoče; če pa še dolgo polegam, najbrž ne bom več mogel.“

Ta misel mu je čimdalje bolj ugajala. Blažen je zatisnil oči in je videl toliko krasot, da je kar drhtel v žejnem hrepenenju.

Potem je dobro spal kakor že davno ne. Naenkrat pa se je prebudil in se je strahoma začudil. Na nogah mu je ležal težak kamen in ga je pritiskal, da se ni mogel ganiti; a ko bi morala postati teža prevelika, se je kamen prevalil in je počasi drsal proti prsim. V prsi mu je segla trda roka, ki mu je zagrabila razbolela pljuča in mu jih stiskala in ožemala.

„Za brivcem in drugimi pojdem — zdajle bo planil curek po odeji,“ premišlja popolnoma mirno in se čudi svojemu miru in lahki smrti.

„Kdo bi si bil mislil! Saj smrt res ni tako huda: še par trenutkov bom dihal, pa me ne bo več —.“

Tako premišlja in čaka konca in se mu zdi, da dviga zagrinjalo, in stopa predenj celo njegovo življenje.

Ko pa mu je tesnoba odlegla, se je razveselil kakor junak, ki je premagal hudo in grdo pošast.

„Opomin je bil: — nisem še zrel, hvala Bogu!“

* * *

Drugo jutro je Ivan Zakotnik povedal zdravniku svojo voljo in kako je odločil. Učeni gospod je skomizgnil z ramo, pod brkami mu je igral pomilovalen nasmešek.

Hočem, si je mislil revež, ko je trudoma lezel s postelje in se začel oblačiti tako počasi, kakor se je bil v obotavljanju slačil, ko je bil prišel v to hišo trpljenja in smrti — oblačil se je kakor bi se bal očitka in graje. Ko se je oblekel, se je ozrl po sobi, po bledih, suhih obrazih in vseh globokih, začudenih, skoraj zavidnih očeh.

„No, Bog vas obvari, pa dobro in kmalu ozdravite — jaz pojdem,“ je dejal, kakor ne bi hotel žaliti trpinov, da jih zapušča, ko je videl veliko njihovo trpljenje.

Bolniki so iznenadeni strmeli vanj, oznojene glave so se molče privzdigovale in so se obračale za njim, a njihove oči so se zasajale, kakor bi ga hotele zadržati.

Na pragu ga je srečala brhkā bolničarka in je sklenila debele roke v začudenju in usmiljenju:

„Ampak, gospod Zakotnik: če bi se vam obrnilo na slabše, kar brž pridite, da ne bo prepozno!“

Ivan Zakotnik pa je zamahnil s slabotno roko in je bežal v zeleno hosto vonjavih smrek in v mili sijaj toplega domačega solnca.

A. Funtek:

Pred zrcalom.

Glej, pohišje starodavno!
 Tu zrcalo pred menoj.
 Vanje v tem trenutku ravno
 se obraz je vtisnil moj.

Prav tako se že v zrcalo
 vtisnil je obraz stoter,
 po nobenem pa ostalo
 niti sence ni nikjer ...

Ali ko jih vendar vedno
 moralo je vpijati,
 bi jih hotel zaporedno
 kakor film odvijati ...

Ne! Čemu? Kaj bi ugledal?
 Kaj stekleni smeh in jok
 bi mi novega povedal
 malih, velikih otrok?

Da so časih v glupi šali
 se smejali brez skrbi?
 Da potem v gorjupi žali
 so plakali kakor mi?

Da naš rod od pamtiveka
 pa do najpoznejših dob
 potoglav se opoteka
 le med smehom, jokom v grob? ...

Temu treba ni dokaza,
 to že lahko čitam sam
 tudi s svojega obraza ...
 Ampak dvojega ne znam:

Prvič: Kaj je vsemu zmisel?
 Drugič: Ali mi v očeh,
 ko umrem, ne bo obvisel
 še za smeh in jok — posmeh?

Avgust Žigon:

Prispevek k petdesetletnici.

(Konec.)

XII.

Stritarjev subjektivni svet, ki je bil vedno svet záse in Stritarju vedno edini resnični svet, pa je zadelo l. 1868., — m. julija, tik za doživljajem ob Jurčiču, — še drugo nepričakovano srečanje s trdo in trdno objektivnostjo: v domovini ob Levstiku.

1.

Pisal je bil Levstiku Stritar nenadoma v Ljubljano:

VÖSLAU

Dragi moj!

Jutri (23tega) ¹ se bom odpeljal proti domu; ker ne vem [1]Tvojega stanovanja, bodi tako dober, če Ti je mogoče, in pridi v petek popoldne, (ne vém natanko kdaj pride vlak iz Dunaja² — če se ne motim krog dvéh, pa boš že izvedel) na kolodvor. Pri téj priložnosti Te tudi vprašam, ali Ti je mogoče, da se odtergaš za 2—3 dni in greš z mano na Gorenško — v Bled — ali kamor že bodi. Če ti je moč — pravo veselje bi mi storil; to se umé ob sebi, da za materialne reči ne smeš skerbéti.

Z bogom, da se zopet vidiva čez ne vem koliko let!

Tvoj

stari

Vösl. 22 7 68.

Stritar

Od jeseni l. 1855., ko je bil Levstik odšel iz Retij in Lašč v 'svojo učiteljsko službo h grofu Pacetu, se nista rojaka več videla. Igrali so takrat pri Drachslerci za slovó Levstikovega razposajenega „Junteza“ in imeli po igri prijetno večerjo.³

¹ Stritar je ta datum nekaj popravil; prvotno je menda bil zapisal 24, a je 4 izradiral ter popravil 3; torej 23./7., četrtek.

² Rokopis pisma ima: iz Dunaja) a Stritar je čez ta oklep potegnul pomišljaj ter nadaljeval oklenjeni stavek z novim pristavkom.

³ Lj. Zvon 1889/78; Stritar, Lešniki 192/202; Dr. Lončar, Literarna drobtinica (Naši Zapiski VII., 1910: str. 125).

„Minila so leta. Jaz sem bival na Dunaju, Levstik¹ v Ljubljani. Želja, toliko časa gojena in premagovana, premagala me je naposled, želja, videti domovino svojo, sosebnost pa videti Levstika!“²

Odpravil se je bil Stritar iz Dunaja in prišel v Ljubljano s prav določenim subjektivnim pričakovanjem. Prinesel je s seboj v spominu svojem tistega Levstika, ki se je od njega pred 13 leti bil v Laščah ločil, — ter pričakoval in si obetal, da ga najde zdaj spet še takega, kakršen je bil za tistih mladih dni, ko je razposajen, vesel, mlad po domačih gozdih pekel Stritarju krompir in igral Laščanom Junteza. Mislil si ga je tiste dni še vedno takega, kakor ga je l. 1874., dasi že z drugim spoznanjem, opisal na Dunaju dné 15. IX. C.-u: „Levstik je, ali prav za prav: je bil v svojih mladih „fantovskih“ letih, tako zdrava, krepka, vesela natura kakor je tica, ki se peva in igraje izpreletava od veje do veje brez premisleka, brez namena, samo za to ker je živa, ker je drevo tako zeleno in tako sinje nebó, in ker je vse okoli nje tako živo in veselo. Naše prosto ljudstvo je, kakor veste, živo, bistro, gibčeno in dobra, zdrava šala naj pride od koder bodi, mu je vedno ljuba. Jaz poznam precej dobro naše ljudstvo, vendar morem reči, da toliko zdravega, sercu dobrodejnega humorja nijsem nikjer našel, kakor pri naših verlih Lášičanih. To je čisto navadno pri nas, da se, zlasti v nedeljo popoldne vsedejo fantje in ravno tako tudi „modri možjé“ v kolobar, tudi brez vina rekoč: „Zdaj bomo êno vgenili, (ukrenili, razderli) to so tehnični izrazi — in veselje je poslušati jih in gledati, kako je vsak mož na svojem mestu in kako zveršuje svojo nalogo — in dekleta ravno tako — êlovek mora imeti nekoliko „présence d'esprit“ da jim more ustrezati — In vse to se verši tako lepo brez vsake grobosti, sirovosti ali hudobnosti. . . . V tém je Levstik pravi sin svojega rojstvenega kraja rekel bi — nek personificiran in potenciran Lášičan — Velika škoda je za slovensko slovstvo, da nij on tega svojega darú bolj porabil. Jaz sovražim vse privilegirane „šalodélce“ in „Brenceljne“ ter ogibljem se jih, kolikor je êloveku moči. A Lev-

¹ Prebivši od tedaj 2 leti in pol pri Pačetu (in sicer dve na Turnu in pol v Ljubljani) — do srede maja 1858.; potem do jeseni nekako 4 mesece v Retijah; nadalje od jeseni 1858. do aprila 1861. spet 2½ leta pri Vilharju, a slednjé od aprila m. 1861. do konca novembra 1862. nekaj nad 1½ leto kot tajnik Čitalnice v Trstu: je živel pa do takrat že nad 5½ leta stalno —

² Stritar J., Fran Levstik. (Lj. Zvon 1889, str. 79; = Zbr. spisi VII., str. 167).

stikova družba, dokler sva še skupaj „fantovala“ (tempi passati!) bila mi je vedno „vžitek“, ki mi še v spominu vedri moje meglene ure!“

Tiste dni m. julija 1868. pa se Stritar še ni zavedal tega, da so ta „fantovstva“ tudi ob Levstiku — tempi passati! Po-fantovat je prišel k Levstiku še zdaj iz Dunaja Stritar v domovino, ter še podvojbil ni, da bi Levstika ne našel razpoloženega, do-vzetnega vsaj za spomine o tistih mladostnih fantovskih dneh, — tako razpoloženega kakor je bil on sam! „Kako sem se veselil na Dunaju lepih pogovorov s svojim Levstikom, ki ga nisem videl toliko časa! Vse bode zopet, kakor prej; ž njim preživim še enkrat tiste lepe čase, ki so se mi bili še zlepšali v spominu!“¹.

S takimi sanjami se je torej odpravil in prišel Stritar k Levstiku — tiste dni m. julija 1868. „Ali človeku ni dano, da bi stopil dvakrat v eno reko, kakor pravi globokoumni modrijan!“²

Že prvi hip, že prihod v Ljubljano je bil Stritarju slana na bohotne rožice njegovih sanj. Stritar pride, — a Levstika nikjer! „Ko izstopim, pridem na kolodvor, oziram se po množici zbrani, nič Levstika! Kako je to mogoče! Saj sem mu vendar pisal, naznanil dan in uro prihoda svojega! Gotovo je bolan! — Žalosten se napotim sam proti mestu. Ko sem šel nekaj korakov, kar ga ugledam, ki koraka počasi proti meni.“²

Okó te moje spoznalo je koj,
Ko si po cesti urno korakal;
Ne bodi preprost, prijatelj moj!
Kako bi bil hud, da me nisi čakal?

Hvaležen sem ti v resnici za tó,
Da k mojemu si se prihodu potrudil;
Navskriž po nesreči ure gredó,
Zató si za pét minut se zamudil.

Preteklo deset in več je že let,
Kar nisem te videl in s tabo govoril;
Hrepênel sem vedno, te videti spet,
Gorečo željó mi je čas dozoril.

¹ Stritar, ravnotam.

² Stritar, na o. m.

Prinesel sem sábo polno sercé,
 Izsuti sem želel ga tebi v naročje;
 Pa čudno! iz ust mi beseda ne gré,
 Saj tebi se zdelo bi preotročje!¹

„Hladán pozdrav! Naj ne bodem hud, ure gredó navzkriž! — Kaj je to posebnega! Ali mene je vendar v srce bolelo. Takega vsprejema se nisem nadejal, dá, zdelo se mi je, da ga nisem zaslužil!“ Takó je opisal in opesnil ta doživljaj svoj Stritar sam.²

Veselega, velikolaški-nedeljsko razpoloženega si je Stritar pričakoval Levstika ob svojem prihodu; a našel ga je — zamišljenega, silno resnega!

„Pogovor se ni hotel nikakor ogreti. Levstik je bil čuden, ne neprijazen, (ne) hudomušen; ali beseda ni hotela nič prav iz njega. Nerazumno se mi je zdelo zlasti to, da me ni hotel nikakor vesti v znane domorodne kroge, tudi v čitalnico ne. Vselej, kadar sem kaj takega izprožil, obregnul se je nejevoljno: E, kaj boš!“³

Prišel je Stritar iz svojega dunajskega ozračja, poln svojih svetlih sanj, v Levstikovo ljubljansko, Stritarju povsem tuje, — in našel v njem moža mrkega, kakršno je bilo to ozračje sámo. Toda Stritar ni imel čuta in očesa za to dejstvo, ampak je videl le svoje poparjene sanje: le svoj subjektivni doživljaj!

2.

Poslovil se je Stritar od Levstika — s pismom. Že tretji dan po svojem prihodu v Ljubljano mu je pisal — iz Bleda:

Dragi moj!

V Bledu 27/7 68.

Človek obrača, bog pa oberne! Ne bó me več nazaj v Ljubljano, kakor sem mislil. Od tód pojdem naravnost v Beljak, potem pa čez Celjovec in Maribor domú; prerajtal sem, da je tó na vse strani bolj pametno.

Žal mi je, da te moram zopet z eno prošnjo nadlegovati. Mogoče je da pride nekaj záme v Ljubljano „poste restante“. Prosim Te, pojdi poprašat na pošto — če Ti dajo reč, pošlji mi jo na moje stroške v Vöslau — če pa nočejo, pa mi piši, kaj imám storiti, da jo dobím.

¹ Boris Mirán, Pesmi. Na Dunaji 1869. (Str. 91). V svoje „Zbrane spise“ Stritar te pesmi ni vsprejel.

² Na o. m.

³ Stritar, istotam.

Zdaj pa zdrav ostani in sprejmi lepo hvalo za prijetne ure, ki sem jih s tabo preživel.

Z bogom

Tvoj

hvaležni
Stritar

Stritar — na Bledu sam, brez Levtika. Ni ga tudi tu bilo pripraviti, da bi bil šel s Stritarjem; ostal je doma v Ljubljani, — ker je imel prav tiste dni trdih vzrokov dovolj, da ni šel nikamor.

Tudi ta spomin svoj nam je Stritar opisal sam. „In še eno veselje mi je šlo po vodi. Zdavnaj že sem želel popotovati z Levstikom na Bled, ki ga tako ljubim. Kako bo to lepo! z Levstikom na Bledu! kaj si moreš želeli še, srce? Prosil sem ga, rotil — seveda bi bil jaz za vse skrbel — vse zastonj! Šel sem sam, ali Bled ni nikoli tako malo ugajal mojim očem.“¹ Poznal je Levstik „ljubljanjske jezike“, — Stritar ne! In Stritarju ni bilo treba biti mari zanje, Levstik pa je moral ž njimi računati — prav tiste dni!

Tako se je Stritar razočaran razšel tudi z Levstikom, kakor poprejšnji mesec — z Jurčičem. Ali sta se s tem sešla pa morda kaj v Mariboru, zdaj na povratku Stritarjevem „čez Maribor“ na Dunaj? Ali je šel Stritar — kar mimo?

3.

VÖSLAU

Ljubi moj!

V četrtek sem prišel domú; tista reč, ki sem menil da se mi bo poslala, me je še čakala domá, za to ni treba hoditi na pošto, kakor sem Te prosil. Tiste dvoje bukvice, ki so ostale v Tvojih rokah, mi pošlji po priložnosti po pošti, ali pa morda pozneje po kakem učencu. Kér imate v Ljubljani tako slabe cigare, Ti jih pošiljam tu nekoliko morebiti bodo te boljše.

Hvalo lepo za ves trud, ki si ga imel z mano, prosim Te, daj mi priložnost kedaj, da Ti ga vsaj nekoliko poplačam in povrnem.

[D] Od zdaj zanaprej, upam, da Ti ga ne bom več toliko prizadejal.

Z bogom

Tvoj

Vösl. 3/8 68.

Stritar

Teden dui po svojem odhodu, v četrtek 30. VII., je torej Stritar že spet na svojem Dunaju. Nezačuden, razočaran! To je iz pisma jasno razvideti.

¹ Stritar, na o. m., str. 80. (Zbr. sp. VII.169.)

Razvideti pa je iz pisma tudi, da je ob tem obisku ostala v Ljubljani pri Levstiku rokopisna zbirka pesmi Stritarjevih, „dvoje bukvice“, ki jih je bil prinesel Stritar sè seboj, da mu jih presodi in oceni Levstik. In nastala je iz tega značilna zgod-bica, ki nam jo Stritar tako-le opisuje:

„Čakalo me je še nekaj neveselega. Prinesel sem bil s seboj pisano knjižico — bile so moje pesmi, komu naj bi jih bil pokazal prej kakor njemu? Pod Golovcem sva hodila nekod, ko se ujunačim in mu pomolim knjižico: „Na, poglej, kaj je to, če so pesmi, káli.“ — Nikakega veselja ni bilo videti na obrazu njegovem. Ko ni vedel, kaj bi storil s knjižico, prosim ga, naj jo vzame s seboj, pregleda o priliki, pristavi opomnje in opazke, kakor se mu zdi, ter pošlje mi zopet na Dunaj. Spravi jo, nič prav zadovoljen; potem ni bilo več govora o tistih pesmih, ne ustno, ne pismeno, dolgo časa. Čez leto in dan sem dobil, skoraj s silo, knjižico nazaj, kakršno sem mu bil izročil.“¹

Skoraj s silo!

Bilo je m. decembra še l. 1868., ko mu je Stritar pisal prvič.

Ljubi moj!

Človek bi se ne smel nikoli zarotiti: tega pa tega ne bom nikdar storil; dan se verstí, za dnevom, pa dan dnevni ni enak.

Tako moram tudi jaz prelomiti svojo hvalevredno obljubo in Te zopet nadlegovati. Pa kaj se bom tolikanj izgovarjal, saj se² téga sam kriv! Kaj [p]mi pa nisi vslíšal moje prošnje, ter mi poslal tiste dvoje bukvice, ki sem Ti jih izročil pred svojim odhodom! Bodi toraj tako dober in pošlji mi jih; veselilo me bo, če jih dobim polne opómb!

Zdaj se pa prav dobro imej — to [t]Ti želí iz vsega serca.

Na Dunaji 8. dec. 68

Tvoj

P. S. sevéda ne frankiraj!

stari Stritar

A Levstik se ni odzval. Zató je sledilo mesec dni kesneje, že l. 1869., — drugo pismo.

Ljubi Levstik!

Dolgo sem se branil, zdaj pa vender moram misliti, da sem [t]Té, sam ne vem s čim in kačo, razžalil, da mi nikakor nočeš odgovoriti. Ko bi me poznal, vedel bi, da mi mora ta misel jako.

¹ Lj. Zvon 1889, 79/80; Zbr. sp. VII, 168/69.

² Pisna napaka, nam.: si

hudo dejati — še svojemu sovražniku bi ne mogel nič žalega storiti — v tém je res moja vest čista — in vender si ne morem drugače razlagati Tvojega tako dolzega molčanja. Če sem Te toraj res s čim ponevedoma razžalil — povej vsaj s čim — to mora biti le pomota! Če pa nočeš z mano nič več opraviiti imeti — pa mi pošlji vsaj tiste reči — če jih še imaš!

Z bogom

Na Dunaji 6. Jan. 1869.

J. Stritar.

Toda Levstik je molčal tudi takrat! Stritarju pa se je mudilo, in zato je vzprožil — na Dunaju Celestina.

Čestiti g. Levstik!

Dovolite, da vam povem brez okolišč, zakaj vam pišem: Uni dan sva z g. Stritarjem v pogovoru prišla med drugim tudi na njegove pesmi. Djal je, da bi jih rad še nekoliko opilil, da mu časi kak bolji stih na misel pride, itd., da pa nema pesmi, in da je vam uže večkrat pisal zanje, tako, da se mu ne ljubi več. Ker sem jaz menil, da bom mogel dovršiti in poslati vam kot predsedniku dram. dr. igro, ki jo pišem, uže te dni, djal sem, da, ako želi, rad jaz omenim vam [o nje-]govih pesmih.¹ G. Stritar me je poprijel za [besedo] in sedaj me vsakikrat poprašuje, sem-li sp[olnil dano] obljubo, in ker igre nejem dokončati m[ogel, ...]-te,² da vam pišem brez nje.

Najprvo naj se znebim naročila Stritarjevega, poroča³ torej in vas lepo prosi, da bi blag[ovolili odgo]voriti mu: ste-li prejeli katero njegovih p[isem ali] ne? Vidi se, da ga to skrbi. Sploh pa se in če tudi je Jurčič-u bojè pisal, da za „Gl.“⁴ pisati, da bi farjev ne oplašil itd., ima vendar . e⁵ več predmetov mikalnih, ki jih meni v kratkem izdelati. Pro patria, kakor pravi, bo spisal tudi za || dram. dr. igro iz domačega življenja, ki mi je po planu všeč. J. Ogrinec pa tudi

¹ List so ob robu znatno obgrizle miši, ter odnesle dokaj besedila; dotične vrzéli označam tu v tisku na ta način, da rekonstruiram med oglatimi oklepi, kjer se dá, po svoji domnevi dotično besedilo, odn. da zaznamujem zeví z vrsto pik.

² Morda je stalo tu: mogel, dovolite (ali pa: oprostite), . . .

³ Morda: [ki se pri]poroča

⁴ Morda: ne misli

⁵ Pač: le . . . (Vsekakor besedica tu le z dvema črkama.)

ravno predeljuje po Stritarjevih opazkah igro za društvo, v kateri so ene scene bile Stritarju tako po godu, da mu je zavoljo njih drage volje vso igro očistil in scene bolje razvrstil. Jaz bom svojo dolžnost storil, brž ko bom mogel: sram me je, da sem tako dolgo odlašal.

Kako se imate vi, čestiti g. Levstik? Pa kaj vprašujem, saj vem, da po stari navadi pridno delate, če ste le zdravi, kar upam da ste. Ljubljane zaspane pa ne more ali noče nikdo sprebuditi. K sreči je začel nekdo v „Sl. N“, saj veste, malo dregati v zaspance. Zadnji čas je bil zares. Radi bi vedeli, kdo je. Levec naravnost pravi, da ste vi. Kdor koli je, jaz sem mu prav hvaležen, da je najšim] premodrim politikarjem strahopetcem in nedo- . . . dnežem zasolil jih en par grenkih, pa resničnih.

Naše društveno življenje hira. V „Jugu“ bi imelo [bi]ti koncentrirano, pa tam gospodarijo neki [ul]trahrvati. Če Srba pohvališ, ali le omeniš [nje] psovaje ga, brž si „Hrvatožderec“ in Bog ve, kaj še. Jaz sem moral izstopiti zavoljo tega iz društva, Dalmatinci ne prihajajo in ena stranka pozorjeva tudi ne prepogosto. Med nami pa je v navado prišlo, da se ne govori in se ne sme govoriti prav nič, kar bi le količkaj po politiki dišalo: v „Jugu“ ne, ker tam le Hrvatje govoré, kje drugej pa tudi ne. Tako so ljubice, k . . . , pijančevanje na dnevnem redu. Prvo leto smo še časi katero rekli, in četudi se ni govorila sama „premodrost“, bolje je bilo, kakor je sedaj, ko se ne govori prav nič. Žalibog da moram reči, da so deloma krivi te apatije ravno [g.] Stritar, Jurčič in Levec. G. Stritar je djal: politika je k . . . , (kar je res), Jurčič in Levec sta smeje pritrčila, in pustilo se je vse govorjenje o naših zadevah in o slovanstvu sploh (kar po mojem ni prav). Nam mladim je treba . . . -šenja², se ve da Jurčič, Stritar, Levec in³ lahko rekó, da z djanji kažejo, kaj so, [a mnogo] je takih, velika večina jih je, ki, če [jih vedno] ne greješ in ne dregaš, zgubé vso gork[oto za na-]šo reč, in so nam zgubljeni. —

Nezreli in slabi smo, da je strah. Nema[ra] „Omladina“ oživela nas bolj. Te dni bomo [sestavili]⁴ pravila. Menda

¹ Tu je pri prvi črki odneslo le prvo polovico, druga je ostala, da se dá torej še dopolniti, ker uganiti, črka *n*.

² Morda: [navdu-]šenja, . . .

³ Tu je stalo ali ime ali pa beseda „drugi“; prostora je le za eno samo besedo.

⁴ Ali morda: oddali

se bodo vneli vendar z[a] društvo, ki ima nalogo, da ne bo „mlada“ samo ena beseda več, da bo postala „kri“ in [v] nadjaje se, da se bo zgodilo to, pozdravljam vas lepo, čest. g. Levstik, in ostanem vaš
 Na Dun. 30/1 69. udani
Celestin

Hkrati pa je poslal Stritar sam nekemu, menda v Ljubljano, še naslednje pisanje, ki se je tudi ohranilo v zapuščini Levstikovi, kar priča, da ga je Levstik res prejel:

Ljubi moj!

Pojdi k gosp. Levstiku (saj menda veš njegovo stanovanje) pa reci mu da ga pozdravljam, pa prosim, naj ti da tiste dvoje bukvice, ki jih imá od mene — ti pa jih zavij ter mi jih pošlji, kakor hitro moreš; frankirati jih pa ni tréba.

Z bogom

Tvoj

Na Dunaji 5/2 69.

J. Stritar.

In zdi se, da je Stritar zdaj po tej poti — „skoraj s silo“ — res prejel svoj rokopis iz Levstikovih rok, toda brez vsake besede Levstikove.

Oktober 1869. je namreč Stritar pisal spet Levstiku, — naslednjo kratko dopisnico, brez vsakega naslova:

Morda ne ravnam prav, da Ti pošiljam to malenkost, ker se mi je bati, da je še ne boš hotel sprejeti. Pa, akoravno sem se Ti, nevem s čim takó zameril, da si bil res prav — neprijazen z mano, za tega delj Te ne čislam in spoštujem prav nič manj; ostal mi boš vedno, kar si bil. Ne zameri toraj, da Te še enkrat nadlegujem

Z bogom

Na Dunaji 31. Okt. 1869.

Stritar.¹

Poslal je tu Stritar Levstiku svoje „Pesmi“, ki so (kakor poročata „Narod“ 4. XI. in „Novice“ 24. XI.) bile poprejšnjega dne, 30. X. 1869., prišle med svet na Dunaju, dotiskane pri Geitlerju. A Levstik je tudi zdaj molčal in molčal kakor da ga ni na svetu, še cela dva meseca, — ter se oglasil Stritarju šele za „Zvon“ dne 28. XII. 1869.!

¹ Naslov: | Au | Herrn Franz Levstik | Litterat | in | Laibach |. — Poštna pečata: WIEN 31/10 1. A.; LAIBACH-STADT 1/11 Nachm.

XIII.

Bilo je v soboto dné 6. februarja 1869., ko je „Slovenski Narod“ v svoji 16. številki razobesil tedanjemu slovenskemu svetu črno zastavo v naslednjem dopisu:

„Iz Ljubljane, 4. feb. [Izv. dop.] Neka prav posebna in imenitna stvar me k tem vrsticam sili. — Vsakemu narodu je na slovstvenem polji dobrega slovnika tako potreba, kakor kmetovalcu lemeža k oranju. — Svojo misel o imenitnosti in važnosti dobrega slovnika je blagi naš ranjki knjezoškof Volf s tem najlepše izrazil, ka je v svoji zadnji volji tako lepo premoženje za izdavanje dobrega obširnega slovenskega slovarja odločil. — Že večkrat se je po časopisih govorilo in popraševalo, kedaj bode slovensko-nemški del Volfovega slovarja gotov ali kedaj se bode začelo njega natiskanje. Tudi slavni ljublj. deželni zbor je zadnje dni svojega zborovanja l. 1868. nekaj o tem slovníku govoril, ter je — mislim da se prav spominjam — sl. deželnemu odboru naročil, s pozornim okom čuvati, da to delo brez prenehanja napreduje ter da se kar najbrže dovrši. — Naj torej pojasni, komur je znano, kaj in kako se postopa z Volfovim slovensko-nemškim slovarjem, ker gospod Levstik je neki že pred 14 dnevi izdelovanje tega slovarja opustiti moral, ker se mu je od novega leta 1869 naprej za tako važno delo res dosti pičlo odmerjena plača ustavila, brez vsega plačila pa vendar menda tudi gosp. Levstik pri vsi svoji duševni sposobnosti tega celemu narodu tako imenitnega in važnega, ali tudi sila težavnega in zamudnega dela ne bode mogel nadaljevati, gotovo tudi od njega nikdo tega zahteval ne bo ter zahtevati ne more. Gospod Levstik naj mi ne zameri, da se kdo drug drzne govoriti o zadevi, ktera se tiče v prvi vrsti njega samega, ter je tudi njemu samemu najbolje znana, ali on se ravna tukaj gotovo vsled principa: nemo judex in causa sua. — Zatorej se drzne nezasvečenec o tej stvari javno pregovoriti ter povprašati: Kako stojimo z Volfovim slovensko-nemškim slovarjem? ali se misli mar njega nadaljevanje izročiti komu drugemu, ka se je plača za to delo gosp. Levstiku odvezla? ali se je mar ponudil kdo še boljši kup ali celo brez plačila za to delo? — Kaj tacega bi temeljnost dela samega, pa tudi njega dovršitev komaj pospeševalo, ker Slovenci Levstikov nemamo ravno na zbiranje. Naš deželni odbor je le deželnemu zboru odgovoren za izpolnovanje svoje naloge o nadzorovanji

zadev slovenskega slovarja, zatoraj od njega tudi ni pričakovati dotičnega razjasnila, vendar pa sme tudi vsak posamesen svojo željo priobčiti za pojasnenje tako važne zadeve celega naroda.“

Storil je literarnemu zgodovinarju veliko dobroto neznani mož, ki je spisal ta dopis; dandaneš nam je edini dostopni datum o važnem dogodku Levstikovega življenja! Vse tistodobno časopisje naše je namreč, razen „Naroda“, pogrnilo zadevo s plaščem — molka!

Pripravljaj pa se je ta, Levstiku takó bridki dogodek l. 1868. že mesece in mesece. In Levstika ni doletel kar nenadoma, ne kar nepričakovano. Že Stritarju je odklonil izlet na Bled, da se izogne govoricam, češ: mar li po izletih izdeluje škofov slovar! Saj so mu že očitali dovolj, da dopisuje „Narodu“ ter da s tem slovarju čas krade. Govorili so tako — prizadeti politiki ljubljanski! In bili so prav ti takratni politiki ljubljanski, ki so Levstiku pravzaprav izvili končno vendarle, koncem l. 1868., to priljubljeno mu delo iz rok!

Toda, zgodilo se je, da je njihovo delo zoper Levstika kar nenadoma ter povsem nepričakovano pa udarilo tudi njih same — po zobéh! In sicer takó občutno, da jim je kar sapo zaprlo!

Levstiku je bil dogodek, dasi ga je dolgo slutil in strahoma pričakoval že skoroda vse leto 1868., pa vendarle kakor da bi se bila nanj s hriba utrgala skala. In — umolknil je vsemu svetu, celó — Mariboru Levstik, da ni tam niso vedeli tiste dni, — ali je živ, ali je mrtev!

Dragi prijatelj!

Ali si živ ali mrtev? Odgovori mi na to vprašanje kot prijatelj, za ktereга me boš menda vendar še priznaval. Ali si živ ali mrtev? vprašam Te pa tudi kot narodnjaka. Ne tirjam, da bi mi redno pomagal voziti časnikarsko šatergo, čudno pa se mi zdi, da molčiš tudi zdaj, ko se zopet Ljubljana po svetu razupija kot ustavoljubna in časteča ministra Giskra. Upam da imaš toliko lastne sodbe, da nesramnostim Zarnikovim nisi prepustil svojih možganov ali pa umazaniji Nolijevi. V teh zadevah Ti bo vse razjasnil Jurčič, ki pride prihodnji teden v Ljubljano. Prosim Te vsekako, naznani mi vsaj ob kratkem kaj je s Teboj in besednjakom, če pa moreš napiši mi par vrstic za „Narod.“

Zdravo!

Tvoj stari Tomšič ||
vertatur. ||

Če si res brez zaslužka, pridi k „Narodu“. Mesto boš dobil brez „petlarije“; **bodi odkritosrčen vsaj do svojih prijateljev!** Samo reci, da greš k nam, za drugo bova vse z Jurčičem skrbela, da ne bo Tvoja čast ničesar trpela. Ljubljana je vs. ana, pri nas vedó Tvoje moči ceniti; če nočes ostati stalno, pridi vsaj toliko časa, da se reči nekoliko razvozlajo. — Na me pa se ne jezi; len sem res in malo pišem prijateljskih pisem — Tebi pa nisem menil nikdar krivice storiti. — Torej piši, saj boš pisal

dobremu prijatelju
Tomšiču.

Leto kesneje, m. marca 1870., je šel Levstik res iz Ljubljane, a ne k Tomšiču v Maribor, ampak — k Stritarju na Dunaj!¹

Da pa je res že vse leto 1868. živel Levstik v nekakem strahu ob svojem slovarju, priča nam njegovo pismo z dné 7. II. 1868., ki v njem dovoljuje Jurčiču, da izberi Stritar za „Mladiko“ izmed njegovih pesmi „kolikor in ktere hoče“, toda s pridržkom: „da se na moje ime ne natisnó, ker protivniki bi mi precej zakričali, da se ubijam s pesmarstvom namesti slovarstva. Da se torej za moje ime podpiše M. Lipovec.“² In čuteč se pod neko sovražno mu kontrolo javnosti je Levstik od m. aprila 1868. tudi vse svoje delo pri „Narodu“ zakrival s psevdonimi in z raznimi šiframi.

Da je pa slutil katastrofo ob slovarju Levstik že mesece prej, preden so prišli „neljubi“ dogodki; in sicer slutil že m. julija, že ob Stritarjevem obisku, — o tem nam pripoveduje sam v tistem svojem pismu z dné 28. XII. 1869., ki je ž njim prvič spet po dolgotrajnem molku izpregovoril Stritarju. „Lani“, — piše tam — „ko si bil ti v Ljubljani, visel mi je baš nad glavo oblak, iz kterega je potlej v mé tréščilo pri slovarskem delu. Da torej nisem mogel biti vesele volje, nij čudo.“³

A navzlic tej slutnji svoji pa se je Levstik vendarle v petek 14. avgusta 1868. udeležil v Ljubljani „študentovskega shoda“, ki mu je prinesel — izreden praznik!

Program shoda je štel tri ponižne točke: zahtevo slovenske ljudske in srednje šole, zahtevo jugoslovanskega vseučilišča v

¹ Ko mu je bil prej 28. XII. 1869. naravnost povedal: „Da sem tako trdovratno molčal, tega so krive neljube okolnosti, v ktere sem pahnen. Sapienti pauca.“ (Slovan 1916., str. 42)..

² Lj. Zvon 1918., str. 543.

³ Slovan 1916., str. 42.

Zagrebu, ter ustanovitev skupnega literarnega društva „Slovenska Omladina“ s podružnicami v Gradcu, na Dunaju, v Pragi in v Ljubljani. Na dopoldanskem zborovanju v dvorani slavne „Čitalnice“ je o prvi točki govoril Samec, o drugi Oblak, o tretji Jurčič. Predsednik pa je bil zboru sam urednik „Naroda“ — Anton Tomšič.

Bolj izrazíte, ker bolj osebne od tega zborovanja pa so bile popoldanske napitnice pri skupnem obedu v Čitalnici, ki so pokazale, da je bil shod pravzaprav „protest zbrane slovenske omladine zoper naših poslancev in vodnikov politiko“; izraz soglašanja „s (federalistično) politiko štajerskih rodoljubov, s politiko njihovega organa Slovenskega Naroda posebno kar se tiče združenja vseh Slovencev v eno administrativno skupino“.

In prvo izmed teh napitnic je napil Jurčič — Levstiku: „možu, ktereга mladina spoštuje, kakor prvega izmed živečih slovenskih pesnikov, ktereга nasprotnike tudi mi za svoje spoznamo, kateri je vedno z mladino, in za katerim je in bode vedno mladina stala.“

In — ta napitnica je našla viharen odmev.¹

Tu je torej doživel Levstik — izredno slavlje! Jurčič je s to napitnico designiral slovenski visokošolski omladini, mladi stranki „Narodovi“, v petek 14. avgusta 1868. na njenem shodu v Ljubljani Levstika torej za njenega — kulturnega in političnega voditelja. In čudna zgodba, da je isti Levstik, ki je bil v slavni stari Bleiweisovi Čitalnici dotedaj doživel toliko neljubih in srditih spopadov s staro stranko,² pa doživel zdaj — v isti Čitalnici — zadoščenje, ki pomeni največji osebni vspeh vsega dotedanjega njegovega političnega delovanja. Visokošolska omladina se je tu izrekla in razkrila — kot mlado stranko Levstikovo, zoper — Bleiweisa in vse prvake! Seveda, bil je to vspeh — le bolj idealne sorte. A Levstiku je zadoščal!

Odzdravil je napitnici: „Najlepši dan mojega življenja je denašnji dan.“²

¹ Slov. Narod 1868., št. 59.: „Študentovski shod v Ljubljani. Spisala v zboru izvoljena perovodji Levec in Celestin.“

² Zapisnikarja Levec in Celestin obžalujeta, da niso imeli stenografa, „da bi nam bil ves njegov govor zapisal od besede do besede, kajti segle so nam v srce, kakor nobena druga napitnica ne.“ Jedro govora pa da je bilo: „Najlepši dan mojega življenja je denašnji dan, ko vidim toliko mladih gospodov tukaj zbranih, ki so tako navdušeni za srečo in napredek slovenskega

Povzel pa je pri tistem obedu Levstik besedo še enkrat, — za zadnjo napitnico. Nazdravil je „Slovenskemu Narodu“ ter ga označil za njihovo glasilo, za svoje glasilo, za glasilo — slovenskega naroda. „Ta časnik je časnik vseh svobodoljubih, poštenih, rodoljubih Slovencev, časopis, ki se ne boji nobenega prvaka, kedar gre resnico povedati. Naša dežela in naši vodniki, žalibog zanj niso ni krajcarja dali, ampak zavirali so ga ter zoper njega delali. Toda jaz vam povem: slovenski narod ki po zemlji hodi in mariborski Narod se identificirata. On ima korenike, katerih mu ne boste izruvali . . . Mladina, delaj za ta list, širi ga med narodom; priporočaj ga, kajti on resnico govori.“

Dve leti kesneje je ta list Levstiku ubil preodločnega „Pavliho“ ter ž njim vred politično tudi Levstika samega!

Kako se je pa s tem praznikom svojim Levstik odločujoči politični stranki Bleiweisovih prvakov v Ljubljani prikupil, ne vemo. „Novice“ so v sredo 19. avgusta 1868. (na str. 277) le mimogredé omenile ta shod, s kratko opombo, da so si zvečer pri živahni besedi v gostilni „zbrani mladi gospodje zljajševali svoja srca, vsak po svoje. In kdo bi jim tega ne privoščil?“ Naslednjega dné, 20. VIII., pa je prinesel „Narod“ poročilo o gorenjih napitnicah, — dva dni pred otvoritvijo tistoletnega deželnega zbora kranjskega.

Pač bo s tem dejstvom, z otvoritvijo dež. zbora v zvezi ter morda celó naravnost posledica, da je predsednik slovanskega odbora dr. J. Pogačar nenadoma sklical dné 21. avgusta 1868. — sejo.

Deželni odbor je izgotovil svoje poročilo o Wolfovem slovarju za deželni zbor — že 12. avgusta 1868., češ, da po treh letih dela za slovenski slovar „še ni dovršena prva tiskana pola, dasi je potrební denar pripravljen „und ein Zeitraum von drei Jahren wohl hingereicht hätte, um den deutsch-slovenischen Theil vollständig zu vollenden.“¹ Ali je o tej graji bil izvedel morda kaj dr. J. Pogačar, da je dan pred začetkom zasedanja dež. zbora

naroda. — Ali povem vam, gospodje, prišli bodo trenotki v vašem življenji, ko vas bodo silili in prosili, ko vam bodo priložnost dajali, da se izneverite načelom, ktere ste denes izrekli. — Toda, slovenska omladina zmerom taka ostani, potem bo denašnji dan slovenskemu narodu zgodovinski dan!“ (Slov. Narod 1868., n. n. m.)

¹ Obravnave dež. zbora Ljubljanskega od 22. VIII. do 3. X. 1868: Poročilo dež. odbora za dobo od 27. XII. 1866 do 31. VIII. 1868., str. 30|32.

sklical sejo? Dan kesneje, istega torej dné 22. VIII. 1868., kot se je sešel v Ljubljani dež. zbor, se je zgenilo tudi dež. sodišče s pozivom ordinariatu: anher anzuzeigen, wie weit die Ausgabe des slovenisch-deutschen Wörterbuches gediehen sei, und rücksichtlich auch welche Hindernisse allfällig der endlichen Herausgabe noch im Wege stehen. Prišel pa je ta akt šele 25. v sejo ter zato dobil datum 25. VIII. 1868.

In to Gertscherjevo zanimanje za slovar, došlo ordinariatu šele 1. IX.,¹ je zdaj vzprožilo dogodke. Dné 3. septembra 1868. je že poslal škof drju. Pogačarju pismo vprašanje! In tu zdaj poroča škof deželnemu sodišču v Ljubljani naslednje:

Der zum Präses des zur Vollendung des druckfertigen Manuscriptes vom angegebenen Wörterbuche gebildeten Comité bestellte Hr. Domdechant *Joh. Chrys. Pogačar*² wurde öfters über den Fortgang der Arbeit befragt. Die Antworten lauteten allezeit befriedigend, jedoch irgend eine druckfertige Arbeit wurde nicht vorgewiesen.

Endlich wurde eine schriftliche Anfrage unterm 3. September 1868. Z. 1222 an den genannten Präses gestellt, und darauf nachstehender Bericht erstattet:

„Im Monate Juli 1865 hat man angefangen die Vorbereitungen zur Herausgabe des slovenisch-deutschen Wörterbuches zu treffen. Die Comité Mitglieder und die öffentliche Stimme hatte den Franz *Levstik* als denjenigen bezeichnet, der vermöge seiner slovenisch-philologischen Kenntnisse zur Bearbeitung des fraglichen Wörterbuches der geeignetste wäre, und man hat sich in seiner Person umsoeher geeinigt, da die immense Arbeit einen ganzen Menschen in Anspruch nimmt, und *Levstik* eben ohne eine bestimmte anderweitige Bedienung dastand.“

„*Levstik* übernahm die Aufgabe mit freudiger Bereitwilligkeit, weil er durch deren Lösung der Nation einen großen literarischen Schatz zu bieten und sich selbst einen Namen zu machen hoffte.“

„Es wurden für die neue Arbeit bedeutende lexikalische Sammlungen acquirirt:

1. *Zalokar's* Sammlung, 1100 Bogen enthaltend, nach *Levstik*'[s] Urtheil eine höchst unkritische Arbeit, ein großer Theil davon nicht zu benützen.

2. *Caf's* Sammlung, eine volle Kiste Wörter, alphabetisch nicht geordnet.

3. *Miklošič's* Manuscript 4 Großfolio-Bände auf 287 Bogen, noch nicht kritisch gesichtet und druckfähig. ||

¹ Zl. 1222, 1./9. 1868.: Hiesiges k. k. Landesgericht ersucht um Anzeige, wie weit die dem Colleg. Alois. obliegende Ausgabe des slov. deutschen Wörterbuches des Fürstb. Anton Alois Wolf gedehen sei. (12./6. 1869.: der Bericht des Comité-Präses Dr. Joh. Pogačar dem Landesgerichte mitgetheilt.) — Iz opraviln. zapisnika kn. šk. ordinariata v Lj.

² Odlok ljublj. ordinariata (t. j. škofa Widmerja) o tem imenovanju: 28. VI. 1865., štév. 760.

4. Eine alphabetische Sammlung durch Herrn *Kočevar* von *Cilli* eingesendet, unkritisch, voll Erdichtungen.

5. Ein Lexicalisches Manuscript ohne Namen.

Diese Massen des gesammelten Materials lagen vor *Levstik*, der sich genöthigt sah einen wissenschaftlichen Standpunkt zu erobern. Zu diesem Ende durchforschte *Levstik* eine große Anzahl von Wörterbüchern.⁴

„Weil der Schrei nach dem baldigen Erscheinen des wirklich dringend nothwendigen Wörterbuches immer lauter wird und von Leuten, welche keinen Begriff von der Riesenhaftigkeit der Arbeit, noch weniger einen Einblick in die bisher erzielten Leistungen haben, theils verzweifelnde, theils wegwerfende Rufe vernommen werden, so hat der Gefertigte am 21. v. M. 1. August: die *Comité* Mitglieder zu einer Berathung zusammen gerufen. Hier wurde beschlossen die Excerptirung des deutsch-slovenischen Wörterbuches zu veranlassen.“ So lautet im Wesentlichen der Bericht des Herrn Domdechants *Dr. Joh. Chrys. Pogačar* vom 10. September 1868.

In tu je škof zdaj vdaril ob mizo, — da se je vsem vkup kar zavrtelo!

Also nach Verlauf von drei Jahren nachdem das Manuscript von *Zalokar* um den Betrag pr. 2000 f. baar und um eine lebenslängliche Rente pr. jährlichen 200 f. Ö. W. angekauft war, nachdem dem Hr. Domdechante aus dem *Aloysianums*-Fonde der Betrag pr. 1190 f. zum benannten Zwecke verabfolgt war, sollte eine ganz neue Arbeit, nämlich die *Excerptirung* und Umstellung des gedruckten deutsch-slovenischen Wörterbuches vorgenommen werden.

Ich besprach mich mit allen mir bekannt gewordenen slovenischen Capacitäten. Sie waren beinahe durchaus der Meinung, daß mit dem Hr. Domdechante und mit *Levstik* kein erwünschtes Resultat zu erzielen sei.

Ich mußte meine doppelte Verantwortlichkeit ins Auge fassen, eines theils die Drucklegung des slovenisch-deutschen Wörterbuches, anderestheils die dem *Collegium-Aloysianum* zu Gutem kommende Erbschaft. Ich mußte dahin sehen, daß das Erbtheil nicht für die bloßen Vorbereitungen zum *Lexicon* verausgabt werde und hiemit weder die Slovenen ein Wörterbuch, noch das *Aloysianum* einen Erbtheil erhalte.

Meine Nachfragen waren bisher ohne glücklichen Erfolg. Ich mußte das *Comité-Praesidium* des Herrn Domdechantes suspendiren und die Geldauszahlungen aus dem *Aloysianums*-Fonde einstellen.

Vse to so še bili dogodki leta 1868. samega. Dasi o njih žal doslej še nimamo prav nobenega natančnejšega dneva, nam vendar dopis z dné 4. II. 1869. v „Slov. Narodu“ priča, da ni *Levstik* o novem letu 1869. prejel že nobene plače več. Škofov ukaz, ki je razpustil slovarski odbor in ustavil vsa plačila, je moral torej iziti nekako m. decembra še l. 1868.¹

¹ Datiran z dném 22. novb. 1868. Prim. opravični zapisnik kn. šk. ordinariata v Lj.: Zl. 1278, 22. 11. 1868. Dr. Joh. Chrys. Pogačar Präses des Comité zur Drucklegung des Wolfschen Wörterbuches wird vom diesbezüglichen Amte enthoben. (Dostavek med tiskom.)

Levstik sam pa je pisal dné 28. XII. 1869. Stritarju: „Mučil sem se, kakor konj, plačan kakor človek, ki na Dunaju po cesti konjski gnoj pobira; vendar sem hotel prebiti, ker mi je bilo do tega, da bi delo dovršil, kar bi se pred 5—6 leti ne bilo moglo zgoditi. Kakšen bode zdaj slovár, to bog védi. Jaz bi svojega gradíva ne prodál za 20,000 gld., ako bi mogel imeti najmanje upanje, da bi še kdaj prišel k temu delu. Mene je vedno dr. Bleiweis in Svetec najbolj izpodkopaval javno in skrivaj pri Jarneji Vidmarju; Svetec čujem da še celó pri škofovej sestri Urški.“¹ In 19. II. 1870. je Levstik še dostavil Stritarju: „Pri slovarji sem imel tudi samo po 30 gld. na mesec.“²

Toliko vemo dodanes o vsej tej čudno skrivnostni zadevi. Iz vsega bi sledilo, da je bil torej Levstik ob škofovem slovarju, vsaj v plačani službi, res — natančno tri leta: od 1. I. 1866. do 31. XII. 1868. A poleg tega si je dal najbrže že preje nekako od srede m. decembra 1865. kakih 14 dni opraviti s pripravami,³ in ostal pri delu kakih 14 dni ali tri tedne še po 1. I., tja do srede m. januarja 1869., toda, — kakor poroča „Narod“, že brez plače.

Škof je torej odslovil Levstika, in ž njim vred njegovega zaščitnika dr. Pogačarja, kakor se zdi, — kar natihojma. A zamahnil ni le na to, ampak zamahnil je škof — tudi tja na ono stran; svoj gorenji odgovor dež. sodišču v Ljubljani je namreč sklenil tako-le:

Der mit gerichtlicher Einantwortung⁴ dem Collegium-Aloysianum zugewiesene aus dem Verlaße des Fürstbischofes Anton Aloys nach Berichtigung

¹ Slovan 1916./42. — Svetec je tudi l. 1868. poročal v 21. seji dež. zboru kranjskemu dné 2. X. o poročilu dež. odbora ddo. 12. VIII. 1868. A v zapisniku je poročilo suhoparno stvarno: sam predlog in nič družega. (Zapisnik, str. 522). Novice 1868, str. 336: nimajo pa v svojem poročilu o seji ni besedice o slovarju.

² Slovan 1916./149. Izporočilo nam sicer pripoveduje, da po 1 gld. na dan. In s tem soglašá tudi poročilo škofa Widmarja deželnemu odboru z dné 4. V. 1874.: „Der zu diesem Zwecke [= das für die Drucklegung geeignete Manuskript herzustellen] aufgenommene Arbeiter kostete den Betrag pr. 1100 fl. Oe. W. ohne auch nur ein Oktavblatt zum Drucke zu bringen.“ (Poročilo dež. zbora 1874.: Priloge, str. 157). In ta vsota se vjema natančno z dobo treh let: l. 1866. = 365 dni + 1867. = 365 dni + 1868. = 366 dni; kar dá 1096 dni = 1096 gld., torej 4 gld., ki pač ne pridejo v poštev zaradi zaokrožene vsote, manj od škofovih 1100 fl.

³ Prim: Lj. Zvon 1918., str. 542, opomba 1.) pod črto.

⁴ Listina dež. sodišča v Ljubljani z dné 11. julija 1865., štev. 3388.

der Legate und anderer gesetzlicher Ansprüche erübrigte Geldbetrag wird abgesondert und gewissenhaft verwaltet; der Inhalt des *Wolf'schen* Testaments §. 26 wird in steter Erinnerung behalten. ||

Es wollen daher jene gelehrten Slovenen, denen die baldige Drucklegung des mehrbesprochenen Wörterbuches am Herzen liegt, Sorge tragen, daß das erforderte Manuskript druckfertig werde.

Der Universalerbe kann selbstverständlich kein Wörterbuch für den Druck bereiten. Der gegenwärtige Bischof war nicht so glücklich, seine Bemühungen mit einem glücklichen Erfolge gekrönt zu sehen.

So lange das *Collegium-Aloysianum* unter meiner Obsorge steht, wird das nöthige Geld für die Drucklegung des Wörterbuches jeden Augenblick in Bereitschaft sein. Das druckfertige Manuscript zu Stande zu bringen, steht weder in meiner Macht, noch liegt es in meiner Obliegenheit als Vorsteher des *Collegium-Aloysianum*, weil das Testament des Fürstbischöfes *Anton Aloys* eine solche Obliegenheit seinem Nachfolger weder auflegte, noch selbstverständlich auflegen konnte; auch ich dem hochlöblichen k. k. Landesgerichte gegenüber eine solche Verpflichtung nie übernahm.

Fb. Ordinariat Laibach am 12. Juni 1869.

Bartholomä [m/p] Bischof

Ali vam je to zdaj bila zabavna zadrega! Skoraj leto dni je odlašal škof z odgovorom;¹ a ko je pa zdaj odgovoril, si niso ne sodišče, ne odbor z mogočnim deželnim zborom vred, ne Svetec ne Bleiweis z vso politično in literarno stranko svojo vedeli pomagati ne na levo ne na desno iz nepričakovane zágate, — blamirani pred javnostjo. Škrtáje so morali pričeti, kakor — za pust, s svojo učenostjo nenadoma zdaj ob pravnem vprašanju, je li škof Widmer odn. Alojzijevišče kot Wolfov dedič v smislu Wolfove poslednje volje sploh dolžan, da preskrbi za slovar tudi rokopis! In zedinili so se, sofisti, da ima škofov dedič, odn. škof Widmer kot njegov upravitelj tudi to dolžnost. Škof pa tudi poslej ni izpremenil svojega stališča — do samega svojega odstopa (10. VII. 1875.), ko se je umaknil iz Ljubljane v Kranj; dà, še celó dosti ostreje je naglasil deželnemu odboru in zboru svoje zavzeto stališče v drugem svojem odgovoru dné 4. V. 1874., takrat Bleiweisu, ki si je bil naredil iz Wolfovega slovarja svoj politikum — zoper Levstika, celó z očitkom, češ: preslepili ste škofa Wolfa.² In takó je delo zastalo za svojih petnajst let, dokler ga

¹ Dokler ga ni bil z novim dopisom podrezal še dež. odbor kranjski. Prim. opravljeni zapisnik kn. šk. ordinariata v Lj.: Zl. 671, 12. 6. 1869. Hiesiger Landesausschuß ersucht um Auskunft über den Stand u. das Gedeihen des slovenisch-deutschen Anton Alois Wolf'schen Wörterbuches. (12. 6. Bericht u. vide 1222 v. J.). — Dostavek med tiskom.

² Stenograph. Bericht des krain. Landtages 1874: 16. Beilage. (Pag. 157 der „Beilagen“.)

ni vzel l. 1883. v roké — Pleteršnik, ki ga je poslej izdeloval v lepem miru — saj Bleiweisa takrat ni bilo več! — svojih devet let, da so mogli lepó natihoma pričeti s tiskom koncem l. 1892.¹ Dobili smo takó Slovenci 25 let po Levstikovi katastrofi — modern slovar, kar bi iz Bleiweisove naglice nastali, a tudi iz Levstikovih načel vzrastli slovar ne bil nikoli! Zastarelo bi bilo dandanes tudi to delo, kakor dandanes vse, — kar je pognalo in vzrastlo iz Bleiweisovega mrtvega duhá.

Kakó se je bil Bleiweisu s svojim modrim sklepom l. 1869. pa škof Widmer zameril, o tem imamo zanimiv dokument posebej v Bleiweisovem „odprtem pismu gospodu K. Dežmanu O zadevah Wolfovega slovarja“ v „Novicah“ l. 1876., kjer si je Bleiweis škofa po njegovem odstopu trdó privoščil! Kakó se je bil zameril pa tudi Levstiku seveda, priča nam dejstvo, da je Levstik nameraval l. 1870. v svojem „Pavlihi“ brezobzirno karikaturó o škofu: škofovo sestro Urško v škofovskem ornatu z mitro in škofovsko palico, a škofa ob njej kot kuharico v kuhinjskem predpasniku, mlinček za kavo med kolena, — v službi Urškini! Toda „Pavliho“ je zatrla omejena slovenska politika tistih dni, in s tem tudi satiro Levstikovo o Urških vplivih na škofa, preden je mogel Levstik dobiti Urškino fotografijo, dasi jej je bil že na sledu ter je zanjo ponujal drag denar. Prineslo pa je Levstiku kesneje osebno zadoščenje leto 1875., ko mu je dr. Ivan Zlatoust Pogačar kot škof iznova ponudil slovar; a Levstik, ki je bil že privolil ter si izprosil dva pomočnika, se je kmalu nató odpovedal sam temu delu. Zakaj? O tem ni podatka.

XIV.

Šele proti koncu m. oktobra l. 1868. je poslal Jurčič slednjič vendarle iz Maribora Levstiku v Ljubljano — konec svojega rokopisa za „Mladiko“.

Dragi prijatelj!

Tukaj pošljem [po] vendar enkrat — hudič me vzemi in moje literatovanje — konec povesti za „Mladiko“. —

Ker praviš da ne gre skup,² prosim pošlji mi zadnjo vrsto naprvo poslanega, če se ne motim manjka pol poglavja, potlej bo

¹ Pleteršnik M., Predgovor k Wolfovemu Slovensko-nemškemu slovarju, str. III./IV.

² Pisma Levstikovega, ki se tu nanj sklicuje Jurčič, ni več. Izgubljeno!

šlo skup. Zastran tistega kratkega pol poglavja se to kar [pr] sem ondan poslal¹ in denašnje lahko tiska. Številke nad odstavki sam uravnaj za vrstjo, jaz pozabim in še tega ne vem, ali je zaporedoma prav ali ne, kar pošiljam danes: 21. in t. d.² Tvarina je vsa, [če se tu] samo številke Te prosim da uravnaš. ||

Ne bodi hud, da te nadlegujem ravno zdaj, ko imaš mnogo dela, ko „vedno v svojem brlogu tičiš, samo včasih se na [da] dan zaletiš da kakega prijatelja ugrizneš“ kakor je [nama] Tomšiču g: Fr. Ravnikar iz Ljubljane pisal v svojej razkačenosti zarad znane opombe pri ondanšnjem ljublj dopisu in projektirane interpelacije: prvak! etc. —³

Če je mogoče, naj bi se kmalu kmalu natisnilo, da se mi en kamen odvali od grešnega srca. — Tudi bi rad videl, da bi se mi iz tiskarnice poslalo to kar je že natisnena če je mogoče, da (bi)⁴ „za poskušnjo“ prej v „narodu“ v listek uvrstil kot priporočilo Mladike, kak odlomek ali članek, ali nekaj pesem. Pa le če je mogoče. ||

Pravde še nima T. dasi se mu je iz Celja privatno pisalo, da so že zadnjega petka dovršili „anklagebeschluss“⁵

Če bom tukaj ostal in ne v Dravo skočil, izdajal bom Glasnika.⁶ Ali bo kaj od tebe upati [?] pisanega? Ali bi te smel med družimi imen[aj]ovati v programu, [kot mo] [da si „obljubili] med tistimi ki so pomoč „obljubili.“

¹ Jurčič je bil torej tu pred nekaj dnevi (pač tudi že m. oktobra, ker „ondan“, t. j. pred kratkim) najpopreje poslal odlomek nadaljevanja povesti; a pa li tudi kako pismo? Ohranjeno ni nič.

² Poslal je torej tu Jurčič povest od 21. poglavja do konca; pa ni vedel, ali je bil že pri zadnji pošiljati prišel do 19. ali 20. ali 21. poglavja.

³ Jurčiču je tu na mislih dopis „Iz Ljubljane, 19. oktobra. A.“, ki ga je bil prinesel Slov. Narod 22. oktobra 1868. v št. 86. Tam bereš kot opombo „uredništva“ pod črto: „G. Ravnikar! Ali bi ne hoteli v prihodnjem obnem zboru [sc.: političnega društva] staviti tole interpelacijo: Prvak: vstani in delaj za prihodnje mestne volitve; Dežmanija že teka od hiše do hiše . . .“ itd. — štirikrat zaporedoma apostrofiran Prvak. Ravnikar je bil najnovejši poslanec Bleiweisove stranke, — torej najnovejši „prvak“. Ta opomba Jurčičeva nam datira njegovo pismo nekaj dni po dnevu 22. X. 1868.

⁴ Ta besedica je Jurčiču ob naglem pisanju izostala v pismu.

⁵ Tomšič, urednik Slov. Naroda, je tiste dni pričakoval obtožnice zaradi Levstikovega uvodnika „Tujčeva peta“, ki ga je bil Narod objavil v št. 73. dne 22. IX. 1868. — „Zadnjega petka“ je moralo biti 23. X. 1868.

⁶ Prvi javni glás o tem je z dné 10. dec. 1868. v Slov. Narodu št. 107.

Naj Ti še povem, da sem si v dr. Zarniku najhujšega sovražnika naredil po svoji neumnosti. Govoril sem namreč Tebi in še dvema družima človekoma, da se mi Zarnik, ki je v „Novicah“ tako za „farje“ pisal, drugé v družbi pa drugači govoril zdi [kot človek] sumljiv, kot človek, ki mu ima Slovenija pomoči da visoko pripleza, n. pr. vsaj do poslanstva. In [ti ljudje] onih || eden je šel in je Zarniku to mojo sodbo v zaupnosti in na tihoma izrečeno — povedal. In nikar mi ne zameri (saj mi tudi nič ni za sovraštvo Z. ali prijateljstvo, saj (je)¹ pravil, da sem zrel za v Dravo) Zarnik [je] trdil, da si mu tudi Ti povedal kako jaz slabo o njem mislim. Levstik! Ti si eden iz tistega malega števila ljudi, ktere jaz pri vsi svoji malovrednosti [s]z ljubeznijo spoštujem bolj kakor Zarnik koga. Zakaj me greš tožit[iti]? Hud na te ne morem biti, pa to nisi prav storil. Zameril mi menda vendar ne boš, če Ti povem to stvarco! Zdravstvuj!

Ves

Tvoj

prijatelj

J Jurčič

Moj cinizem v formi naj te nikar ne moti. Ne j hubobija! ||²

Pismo žal ni datirano. Toda iz opombe Jurčičeve o poslancu Ravnikarju je sklepati, da je datum pisma za nekaj dni kasnejši od 22. X. 1868.; iz poročila pa, da so Tomšiču „zadnjega petka“ dovršili sklep o tožbi zaradi „Tujčeve pete“, bi sledilo, da je Jurčič to pismo pisal po petku 23. in pred petkom 30. oktobra, s čimer se vjema, da je „Narod“ v Mariboru že v torek 3. novembra 1868. prinesel v podlistku Stritarjevo pesem „Izgubljeni sin“, z opombo, da „iz almanaha „Mladika“, kterege sta izdala J. Stritar in J. Jurčič, in ki se je ravno te dni v Ljubljani dotiskal“. Dva dni kasneje, 5. novembra, je takoj v naslednji številki „Naroda“ sledil odlomek „Evelina“, tudi ponatis iz „Mladike“, kot vzgled njene proze; torej pesem in proza — „za poskušnjo... kot priporočilo Mladike“, kakor je to bila ideja Jurčičeva, ki mu je nje udejestitev z zaželjeno pošiljativjo omogočil Levstik že prve dni novembra. Zopet dokaz, da je moral Jurčič poslati gorenje svoje pismo in ž njim konec povesti za Mladiko zadnje dni oktobra 1868. Levstiku v Ljubljano.

¹ To besedico je Jurčič, naglo pišoč, izpustil v listu.

² Jurčiču se je zadnja stran pisna nekaj pozamazala; zato ta pripis na koncu — v opravičilo.

Do konca oktobra l. 1868. se je torej zavlekla tista Jurčičeva obljuba, da pošlje „nadaljevanje v enim dnehu“, ki jo je bil izrekel Levstiku v svojem pismu tam okoli 10. junija. In s tem se je zavlekla Mladika, ki si jo je Jurčič bil želel dokončano že do 22. junija, — do 21. novembra!

Tega dne je namreč šele prinesel „Narod“ vest: „Almanah ‚Mladika‘, ki je bil že pred nekaj meseci obljubljen, pa med tiskom zakasnen, smo ravnokar iz Ljubljane prejeli.“ In 25. XI. so potem (na str. 395) razglasile tudi „Novice“: „Pretekli teden je prišla na svitlo iz Egerjeve tiskarne v Ljubljani ‚Mladika‘, . . . slovenski Almanah, kateri se stavlja v resnici in po pravici v eno vrsto enakim knjigam družih omikanih narodov.“ In kakor „Narod“ priporočajo toplo tudi „Novice“ — naročanje prvega letnika „Mladike“!

*

A glej, kar nenadoma pa je meseca decembra vstal vihar, srdita in zanimiva anekdota, zaradi kritike o „Mladiki“. „Narodov“ urednik si je želel primerne ocene, a bil v zadregi, odkod naj si jo dobi. Že 11. XI., še preden je torej „Mladika“ izšla, je pisal po svet Levstiku: „Ali veš koga, ki bi z imenom kritikoval Mladiko v Narodu? Ali bi ne bilo dobro Cegnarju ali Erjavcu dati nekoliko instrukcije? — Oba te presrčno pozdravljava. Ves Tvoj Tomšič. M. 11/11. 868.“

Levstik je odgovoril, ker pisma omenjata kesneje Tomšič in Jurčič; a kaj je odgovoril, ne vemo; pismo se nam ni ohranilo. Približno mesec dni kesneje, po 6. in pred 13. decembrom, pa se je oglasil Levstiku spet Tomšič v isti zadevi, a zdaj s to-le novico:

„Ali Ti je pisal kaj Zarnik o Mladiki? Da se boš vedel obnašati, naj Ti tu ponovim stavek njegovega pisma: „Po pravici in objektivno govoreč, moram reči, da sem se večemu nadejal. Razen zadnje J. povesti, vse je „unter dem Niveau der allergewöhnlichsten Mittelmäßigkeit.“ — Mož mi je v tem smislu kritiko ponujal, pa sem mu s kratka vrata pred nosom zatelebil. Ljubi moj, to je slovenski okus, „epochemachend“, si rekel, bo Mladika;¹ zdaj pa poslušaj naše kritikastre. — Da ne morem

¹ To Levstikovo pismo Tomšiču se nam ni ohranilo.

dobiti kritike s podpisom — v našem smislu, me neizmerno jezi. Sam pa je ne znam pisati, a druge nočem podpisati.

Da si mi zdrav in vesel in se ne izgubiš preveč med svojimi starimi pratikami.

Ves Tvoj

Tomšič.¹

Zarnika pa Tomšičeva odklonitev kritike njegove ni ugnala. Že 13. XII. 1868. mu iz Ljutomera, kjer je takrat služboval v pisarni drja Ploja, piše vnovič; a takrat, da bo dal kritiko — pa v „Novice“. Odstavek o tej zadevi v njegovem sicer daljšem pismu možúje dobessedno: „V „mladiki“ je Jurčičeva povest „Sosedovi sin“ preizvrstna „und reihet sich würdig den besten Dorfgeschichten Auerbach's u. Silberstein's an“, sicer so pa nekatere stvari boljše, nekatere slabše, vse [drugo] je [pa] srednje. — Tù sodim jaz brez vse strasti čisto objektivno, samo resnice se držech. — Akoravno se sam pohvalim, moram le reči, da ima človek, kateri je iz nemške, francozke, talijanske, [in] vse jugosl(ov)anske [in angleške] literature toliko bral, kakor jaz, — čisto drugi okus in drugo merilo, nego kdor samo naše domače in nemško slovstvo pozna. — — To boš Ti, mislim, tudi dopuščal? — Se ve, Jurčič bi v svojej Salomonski modrosti in ponižnosti na to [s]z milim glasom zavpil: o vanitas vanitatum! Jaz bi rad kritiko pisal, ker sem vso „Mladiko“ z veliko pozornostjo čital, nadejaje se [ravno] samo prekrasnega blaga, kakor mi je Jurčič že stvar naprej v Mariboru opisoval. — Ti praviš, da take kritike nečeš; — jaz [pa] hvaliti ne morem, kar ni hvale vrednega. Morebiti, ako se mi ljubi, kritiko za „Novice“ napišem. — Smeš tudi vse to Jurčiču povedati. — Lirika, ako nima v[se] sebi originalnosti, ni nič vredna, — tù pa povsod Heine, Göthe, Byron, Lermontov iz vrst vdarjajo. — Povsod sem našel reminiscence. — — Oblika je res v vseh pesmotvorih dobra in korektna, — ali to dandenes ni zadosti. — —

. . . ostajam Te lepo pozdravljae

Vedno Ves Tvoj

V. Zarnik.““

A Tomšič, ne bodi len, takoj po prejemu lista, 14. XII., pa — Levstiku v Ljubljano:

¹ Ta list, brez dneva, je moral nastati šele po 6. XII., ker poroča v njem Tomšič Levstiku, da se v Celju sè sklepom z dné 6. dec. preložili njegovo kazensko razpravo zaradi „Tujčeve pete“ do 20. I. 1869.; a nastati pa je moral pred 13. XII., ker je to datum že novega pisma Zarnikovega.

Dragi prijatelj!

Če imaš kaj upliva do Zarnika, pregovori ga, da ne bo kritikoval Mladike v [n]Novicah, kakor je to namenjen storiti po priloženem pismu, katero Ti tu prilagam, ker nimam časa prepisovati Ti potrebnega mesta. A ne pravi mu, da si pismo videl; če hočeš reči m[oj]u, da sem Ti jaz o tej stvari nekaj pisal. || Nesreča je, da nimamo peresa, ki bi v „Narodu“ spregovoril prvo merodajno besedo!

S srčnim pozdravom

Ves Tvoj

M. 14/12 868

Tomšič

In še istega najbrže dné pa Levstiku tudi Jurčič, 14. XII., naslednje sicer nedatirano pismo, ki kar kipí prvega, še nevto-laženega gneva, ter priča, da ga je Jurčič pisal še prav nepo-sredno po prvem vtisu:

Dragi prijatelj!

Menda vendar nisi kaj hudomušen zaradi mojega zadnjega pisma. Bog nas obvaruj!

Pišeš Tomšiču¹ da Mladika furore dela. Hudiča! Jaz sem bil za istino vesel Mladike, zarad Tvojih in Stritarjevih pesmi. In po pravici Ti povem vesel sem bil, da sem Stritarja s težavo pridobil za to, da se (je)² v slovensko literatovanje geníl, še naj-bolj, kajti Tebe smo že imeli, njega še ne. Mislil sem vsak kdor je človek in ni slep, mora videti tu pravega poeta in umetnika in mora vesel biti.

Pa ti pride dr. domoljub Zarnik! Kako je on v prvem pismu Tomšiču || o Mladiki sodil, to ti je Tomšič pisal. Na Tomš. od-govor, da take kritike ne vzame v Narod, namreč „unter dem niveau der allergewöhnlichsten mittelmässigkeit“ (mož še slo-venski svoje sodbe povedati ni znal) — je nekoliko retériral. Prvi njegoví sodbi sem se smijal, ker sem vedel, da izvira iz njegovega sovraštva (o katerem se ti bo pa varoval kaj povedati) do Stritarja in do mene. Druga me je pa razjezila, ravno ker retérira, kar moško ni. Pravi da je moja povest dobra, drugo pa vse sredno. Modruje Tomšiču tako: Ne tak ki je samo nemško in slovensko literaturo pregledal, temuč tak človek, ki je bral

¹ To pismo Levstikovo je pač isto, ki ga omenja že Tomšič zgorej Lev-stiku. Izgubljeno!

² V pismu izpuščeno.

francosko italijansko, angleško, rusko, jugoslovansko l. — kakor sem jaz dr. Zarnik — tak ima pravi vkus itd. [Pesmi n' so orig] „Lirična pesem || mora biti originalna da je kaj vredno; iz Mladike pa vdarja Byron, Lermontov etc na uho.“ Naposled obeta da bo kritiko pisal za „Novice“. Naj jo le piše! Dasi sem zoper antikritike; lotil se ga bom gotovo v Glasniku, ktereга začnem in kar se bo dalo bom trgal. Mojo povest misli hvaliti. Vem zakaj. Ravno zarad tega mi bo delo olajšal in bojim se ga čisto nič. Ne samo da vem in se nisem nikoli motil da vrednost moje povesti ne seza umetniški vrednosti pesmam Stritarjevim in Tvojim do pasa, jezí me tu človeka videti, ki s spoznanjem sodi zarad osebnosti. Zarnik ni [druz] kar se njegovega literarnega delovanja tiče družega, || kakor Horacijev: *condo et compono quae mox deponere possim*. Zdaj se je pa že precej izkozlal. Lehko nam bo njegove teoreme do tal podreti, [ker] [če] se revež spravi na kritično polje čez Stritarja.

Prosim Te, da bi mi enkrat samo z dvema vrst[am]icama blagovolil povedati, ali je tvoj „Krpán“ ves v Cvetniku ali ne. Ustregel bi mi, k[er] bi mi — samo za mene — povedal, kako si do tega prišel da si Krpana pisal. Ali t[er] je je narodna pesem „Lambergar in Pegam“ do tega [nap] navela? Ex voto — ker sem tvojega Krpána s tacim veseljem studiral — predno sem sam začel šušmariti — bom o njem pisal.

Pismo je samo zá-te!

JJurčič ||

Zarnik svoje „kritike“ ni spisal, ali vsaj objavil ne nikjer. Ali je Levstik kaj osebno ukrenil zoper namero Zarnikovo? Ne vemo. „Novice“ so po tistem enkratnem oglasu (z dné 25. XI., str. 395) o „Mladiki“ sploh molčale. Gotovo pa je, da je Zarniku „kritiko“ onemogočil s svojo pošteno, ugodno sodbo o „Mladiki“ sam K. Dushman, ki je muhastega Zarnika prehitel v ljubljanskem „Tagblattu“ dné 30. decembra 1868., — en dan torej poprej kot je Levstik odslužil svoj zadnji plačani dan v slovarski službi svoji škofu ljubljanskemu. „Narod“ sam pa si je našel „kritika“ šele dva meseca kesneje; 28. II., zadnji dan m. februarja l. 1869. je šele v svoji 25. številki prinesel nekako bolj filozofsko, a precej suhoparno poročilo o „Mladiki“ s podpisom mariborskega profesorja Janka Pajka, — ut aliquid fecisse videatur! Nam je vsa epizoda o kritiki „Mladike“ zanimiva, ker nam priča, kolika je bila osebna srditost zoper Zarnika v omladinski stranki tam ob

koncu leta 1868. Te dni naj bi si bil Levstik izmislil in bil izdal tisto karikaturu o Zarniku, in gotovo bi ne bila zadela ne Levstika ne „Pavlihe“ na smrt kakor l. 1870., — ampak res Zarnika! Toda politika ni svet čistih, zvestih poslov; zato pa tudi ne svet plemenitih, boljših duhov . . .

*

Takó je „Mladika“ torej še l. 1868. samega srečno doživela svojo prvo, a tudi zadnje leto, ter slovensko slovstvo nekako odškodovala za izostalo drugo polletje XI. zvezka „Glasnika“ Janežičevega, — komaj tri tedne prej kot je razglasil „Narod“ dné 10. decembra 1868. prvo vest, da „začne z novim letom zopet izhajati in sicer pod vredništvom J. Jurčiča v Mariboru“ — „Slovenski Glasnik“. Komaj tri tedne po dokončani „Mladiki“ je pripravljaval torej Jurčič že novo literarno podjetje: obnovitev, XII. letnik nekdanjega Janežičevega lista. Dné 16. decembra so to literarno novico ponovile tudi „Novice“ Bleiweisove. A že naslednjega dné, 17. XII. 1868., je Jurčič pa priobčil s svojim imenom kot „izdajatelj in vrednik Slov. Glasnika“ v „Slov. Narodu“ oglas, vabilo in program, — sam, brez Stritarja. Toda odločiti se je bil moral Jurčič za to podjetje vsaj že meseca oktobra, ker poroča že v tistem nedatiranem pismu svojem iz zadnjih dni tega meseca Levstiku: „izdajal bom Glasnika.“ Vošnjakov načrt je torej tu dozoreval: Jurčič nadalj in obnóvi v Mariboru celovški list Janežičev!

Jurčičevo novo podjetje pa je pomenilo popolen, skorajda javen razdor s Stritarjem. Bilo je 18. VIII. 1871., ko je pisal Stritar o tem spominu svojem C.-u v Ljubljano: „Ranjki Janežič je prigovarjal Jurčiču in meni, naj prevzameva Glasnika, ali pa izdajava drug lit. list; sama, ali v skrivni družbi z njim. Pogodila sva se bila in zvezala, da hočeva izdajati svoj list. Vse je bilo na tanko zgovorjeno in določeno. Med tém gre J. v Maribor, kakor Vam znano, in ne dá glasú od sebe — na nobeno pismo nij bilo odgovora. Po časnikih izvém, da namérja izdajati list. Tega lista začetek in konec Vam je znan.“ Nič ni bil torej Jurčič obvestil Stritarja o svoji nameri, kakor je bil Levstika; in nič ga torej ne povabil k sotrudništvu, kakor je bil njega. Sam, brez Stritarja, je potemtakem ubral Jurčič svojo pot. Posledica je bila, — da je tudi Stritar krenil l. 1869. sam svojo!

Takó je bilo leto 1868. vsem trem možem, ki so dali našemu slovstvu „Mladiko“, nekako usodno, kritično leto, — nekaj preobrat v življenju njihovem: Jurčiču ob propasti Janežičevega Glasnika, Stritarju ob Jurčiču in Levstiku, a Levstiku ob slovarju. Združilo je bilo vse tri, — kakor že prej leto 1866. prvič ob „Klasju“, — to leto ob „Mladiki“; a jih tudi razdružilo, — da bi malodane bilo rodilo novo trozvezo: triumvirat — Tomšič, Jurčič, Levstik — ob „Narodu“ in „Glasniku“ v Mariboru! Toda prišlo je leto 1869., — in obnovilo trozvezo „Klasja“ in „Mladike“ ter iznova združilo Stritarja, Jurčiča, Levstika ob novem listu: ob Stritarjevem „Zvonu“ 1870. na Dunaju. Takó je zmagal torej slednjič vendarle Dunaj, — ne Maribor; zmagal Stritar, — ne Vošnjak.

P.S. Ker za sedaj razprave ne mislim nadaljevati v njen nameravani drugi del (II. Mariborski „Narod“ in mariborski „Glasnik“), naj se tu zahvalim vsem, ki so mi ob tej študiji kakorkoli storili kako uslugo. Popravim pa naj le najnujnejše; v Lj. Zvonu l. 1918. na str. 773, v v. 22. je popraviti: po mojih mislih (nam.: po njegovih mislih), kar je ostanek prezrte korekture; ter istotam na str. 774, v v. 16: nasvetavalo; nadalje v Lj. Zvonu 1919.: na str. 164 v 1. vrsti: sestavek (nam.: stavek); ter na str. 369 podatek: „18-letno dete“, kjer je 8 izpremeniti v 6. (*1852.). Razen tega naj opozorim, sam opozorjen k str. 561, da naznanja Janežič l. 1868. v vabilu na naročbo „Cvetja“ pripoved „Zamet“ kot prevod L. Podgoričanov. (Glej platnice „Cvetja“ Janežičevega, 35. vezek).

V Ljubljani, 31. decembra 1919.

Franjo Roš:

To polno čašo.

Zori pomlad; zeleni sijaj
prek polj in brd razpenja.
Cvetočo luč razgrinja maj,
poganja hrepenenja.

Utrip vesoljstva v vsemir zveni,
skoz živa srca sije;
tako nam nebo razodeto brsti,
mladost v nas večno lije.

Razkošja bogat je življenja hram,
svetlobe, zdravja, prostosti;
zato to polno čašo nam,
ki vanj smo pozvani gosti!

Milan Fabjančič:

Kos življenja.

I.

Na levi strani ceste je stala ogromna tvornica z neometanami stenami in visokimi, rdečimi kamini, ki jih je siv, težak dim počrnil; na desni strani se je mogotila bela ravnateljjeva hiša. Zelena, prešerna okna so strmela v tvornico, ki se je kljub svoji ogromnosti stiskala in lezla v zemljo, kakor da se boji svetu pokazati svoj pravi, grešni obraz. Prostran vrt, ki je kipel zelenja, je obdajal hišo; po njem so hitela pota, široka in s pepelom od premoga posuta, se križala in dohitevala. V simetričnih razdaljah so bili po vrtu razmetani nasadi vrtnic in drugega gosposkega cvetja. Bori in ciprese so se temnile med belimi, mehкими brezami in temnozelenimi vrbami, ki so razpletale svoje tanke, dolge veje v velikem krogu pred hišo. Sredi kroga je bil okrogel nasad, ki se je oblastno dvigal proti svoji sredini. Ves nasad je bil posejan z belim, rdečim in žoltim cvetjem v takem redu, da je beli cvet lovil rdeči in rdeči žolti cvet; vse cvetje je v velikih, enakomernih kolobarjih hitelo proti središču nasada, kjer se je visoka, košata vrtnica opirala na zeleni kol, s temnosinjo, stekleno kroglo na vrhu.

Na desni strani ceste tik tvornice je stala enonadstropna, skromna hiša podravnateljjeva z malim vrtom, ki je bil komaj deset korakov širok in petdeset dolg. V njem je cvetelo malo ponižnega cvetja in sredi njega en sam kostanj, ki je pokrival s svojimi vejami pol vrta.

Na pomlad so prestavili cesto malo na levo, da bi ovinek ne oviral prometa, tako, da so odrezali velik kos ravnateljjevega vrta. Podravnatelj je bil tega izredno vesel, ker se mu je s tem uresničilo neugnano hrepenenje, da si napravi vrt, ki bi bil po svoji velikosti in lepoti enak ravnateljjevemu.

Veliko se je pisarilo in računalo tiste dni v ravnateljjevi pisarni. Načrt so kovali popolnoma po predpisih moderne vrtne tehnike in estetike in računali troške. In sklenili so, da prično takoj z delom. Iz tvornice so pritegnili trideset ujetnikov, ker ni bilo

primernejših in cenejših delavcev, jih oborožili z novimi lopatami in krampi in jih pognali na tisti kos ceste, ki niso smeli po njem več voziti. Pet parov volov so vpregli v stare, razmajane vozove, ker jih ni bilo škoda, in volovski priganjači so si urezali v gozdu težke, debele gorjače.

Ujetniki so se zarili s krampi in lopatami v cesto in jo razkopavali. Ves dan so rili v kamen in pesek in požirali prah in suho cestno gnusobo, ki jim jo je veter zanašal v nos in usta. Zvijali so lopate, lomili krampe, vendar so komaj za korak odkrušili trdo kamnito skorjo. Proti večeru niso več čutili ne rok ne nog, ki so jim postale neznosno, težko breme, in v križu jih je skelelo in zbadalo, kakor da za vsakim rebrom tiči nož. Težke, trepetajoče roke so dvigale lopate in krampe brez prestanka in vsake misli in so padale mrtvo, da so spodletavali krampi na trdi skorji in odletavali.

Tako je šlo vsak dan po dvanajst težkih ur od šestih zjutraj pa do šestih zvečer. Ves dan od zore pa do mraka je vozilo pet parov volov obremenjene vozove, da se je volom nerodni jarem zajedal v vrat in grudi in jih žulil do krvi. Ob zori so dramili izmučene živali, z gorjačami in vilami so jih spravljali po koncu, da so butale z rogovi ob jasli, ko so poskakovale na prednje noge.

Kolikor dalje so kopali, toliko trša je bila cesta in toliko globokeje so morali riti v kamen z vsemi močmi, da se je ujetnikom meglilo pred očmi in so jim plesala tla pod nogami. Sto gramov prosenega, neprepečenega kruha in korec pregrete čorbe, ki je dišala po vseh mogočih masteh, ni moglo nikakor nadomestiti tiste krvi, ki so jo ubijali v kamen in gramoz. Le s sovrastvom in zatrto jezo so se oklepale njihove trde, izmozgane roke lopat in krampov in s prokletstvom so obdelovali ujetniki vso tvorniško gospodo, ki si je izmislila tako muko.

Sredi tedna so jim odpovedale sile. Nič več ni šlo. Postajali so med delom, naslanjali se na lopate, posedali po kupih kamenja in gramoza in oprezno gledali na vse strani, da jih kdo od gospodov ne zaloti križem rok. Če se je zabliskal za hišnim vogalom beli slamnik gospodov, so planili kvišku in se sklonili nad lopatami. Ko je slamnik izginil, so zopet posedli in pričeli razgovor; eden izmed njih pa se je postavil na najvišji kup, se oprl na lopato in stražil.

Gospod z belim slamnikom je prihajal češče in postajal pri ujetnikih, ker se mu je zdelo nekam sumljivo, da se delo niti

za ped ne premakne. Opazoval je vsakega, da li v resnici nopenja mišice ali pa se samo igra z lopato in krampom. Srepa je gledal izpod slamnika in nemirno rožljajal s ključi v hlačnem žepu. Ujetniki so streljali nanj izpod mastnih kap, ki so si jih potisnili globoko na oči in ušesa, in z neznosnim koprnenjem čakali trenutka, da gospod izgine. Gospod jih je gledal dolgo in nepremično, se počasi obrnil in ko je odhajal, se je trikrat ozrl.

Nekoč jih je zalotil, ko so ravno posedli in prižgali cigarete. Nihče ga ni opazil, ker so se vsi zatopili v pogovor in razpravljali o kruhu in delu, o zaslužku in muki. Gospod je omahoval za njihovimi hrbti in premišljeval; stopil je korak bližje in kriknil nad nje iz celega grla. Ujetniki so v grozi in strahu strepetali, planili in ne da bi se ozrli, so zgrabili za orodje in se vrgli na delo.

Gospod je stal pri njih četrť ure; palec je vtaknil za telovnik in mrko gledal. Mišice v njegovem obrazu so rezko podrgtavale, polagoma pa se mu je obraz razlezel v hudomušen nasmešek in gospod je pomignil ujetniku Petru.

„Peter! Ta ovinek do drevesa morate danes prekopati! Ne gre drugače . . . Posedate, če me ni. Ti, Peter, pa moraš paziti, da ne bodo postajali in sedeli križem rok!“

Peter se je zravnal pred gospodom, predjal lopato iz desne v levo roko in stisnil skozi zobe: „Razumem, gospod . . .“

Petru je bilo pri srcu, da bi zlomil lopato v rokah in se skrtil, samo da bi mu ne naložil dolžnosti paznika in priganjača nad tovariši. Omahoval je nekoliko hipov: v tla je gledal in brki so se mu povесili. Odločil se je, vrgel lopato v velikem loku od sebe, da se je do vratu zarila v pesek, zgrabil kramp in se na vso moč vrgel z njim na kamenito skorjo. Pesek mu je pršil v obraz in iskre so se kresale pod železom.

Gospod je premeril s koraki ves prostor in računal na popir. Ko je odšel, so ujetniki prenehali z delom; še jim je utripalo srce, nemirno in razdraženo, ker se še niso mogli otresti neprijetnega iznenadenja. Le Peter ni odnehal; naravnost proti drevesu se je obrnil in neusmiljeno udrihal s krampom po kameniti skorji. Natanko je slišal, da so vsi prestali z delom in se je vnel med njimi prepir, pa se ni ozrl in ni kriknil. Tovariši so ga pričeli zbadati; sprva na lahko, od strani, nato grobo in naravnost: „Hej, Peter! Visoko te je povzdignil gospod . . . Hej, Peter! Ne udarjaj tako blazno s krampom . . . Pretrgal se boš . . . Odšla

je pijavka. Do drevesa se že prerinemo enkrat, če ne danes pa jutri. Ne uničuj se, Peter!“

Peter se ni zmenil; ali vendar ga je bolelo, da bi kričal in pretepel vse.

„Čuden si, Peter! Močan si kakor medved in rjav kakor cigan; samo prijel bi bil pijavko in jo iztresel iz širokih, belih hlač; ti pa si se stisnil pred njim kakor otrok . . .“

„Kaj si rekel!“ Peter se je bliskoma obrnil in dvignil kramp. Težko je dihal in oči so mu sijale; meril jih je od vrha do tak tako prezirljivo, da se je zgrozil sam.

„Hajd, poženi se, Peter! Na nas skoči, če te je volja! Nad nami bi se rad znesel, pred gospodom pa nisi imel korajže. Kar poženi se, Peter! Haha . . .“

„To niso več ljudje . . .“ je pritrdil Peter sam sebi. Glasno je pogrknil in pljunil v stran. Potegnil je kapo na čelo, se obrnil, dvignil kramp in vsekal v cesto. Tisti dan ni izpregovoril več.

„Hej, Ivan, gospod Ivan . . .“

„Da, da . . . Gospod! Prav si povedal!“ so se gromko zasmejali vsi.

„Hej, gospod Ivan! Čemu nisi pazil, gospod tovariš? Razumem . . . Z nožem čistiti drevesa, to premore vsak otrok! Lopato ti bomo dali v roke, da boš razkopaval cesto od zore pa do mraka in se ti bodo tresla kolena, pa boš že pazil!“

Ivan, ki so nanj merile te grožnje, jim je obračal hrbet in hitro brskal z nožem okolu drevesa, kakor da ne sliši nič. Ivan je bil edini, ki se je studil vsem ujetnikom, ker je bil vedno tako oblastno samostojen. Bil je svoje čase podčastnik in celo odlikovan; niti v robstvu se ni mogel otresti vseh lepih podčastniških navad. Včasih je sredi dela nenadoma postal, vrgel lopato na ramo kakor puško. Nato je izbočil grudi, napel grlo in z vriščečim glasom pričel zapovedovati kakor da ima pred seboj cel bataljon.

„Bataljon, mirno!“ Napel se je kakor struna in ni trenil. Tako je komandiral sam sebi celi paradni marš. Marširal je z lopato na rami, razmahoval z roko in udarjal z lesenimi cokljami ob tla, da se je dvigal prah na vse strani.

„Bataljon, stoj!“ Obstal je kakor ukopan in tako stal nekaj trenutkov. Ko je spoznal, da je zadostil svoji nalogi, je postavil lopato na tla in rekel: „Še gre, še . . . Eh, še nisem pozabil.“

Ozrl se je po svojih tovariših in iskal pri njih priznanja. Mesto priznanja ga je obsula cela ploha smeha. Ivan pa je zaničljivo zamahnil z roko, počenil k drevesu in čistil travo . . .

Ker se ni zmenil za nikogar, so ga obmetavali s kamenčki, ki so mu padali na hrbet. Ivan se je mahoma dvignil, pogledal nazaj preko rame in zagodrnjal presenetljivo jezen: „Ne igrajte se vendar! Delajte raje!“

„Ukazoval nam bi rad! Ne boš, gospod Ivan! Kdo se igra? Mar mi? Le počasi . . . Čemu nisi pazil?“

„Pazil naj bi bil . . .! Zakaj mi niste povedali, da sem na vrsti, â?“

„No, no . . . Le počasi, Vaše visoko blagorodje! Vsi so vedeli do danes, samo ti ne! Prav zanalašč si si izmislil to burko; saj te poznamo, kakšen si!“

„Kakšen sem . . . Kaj vam mar! Mene še ni nikdar zalotil, da stojim in ne delam. Vi pa komaj čakate, da vas nihče ne gleda, in že sedite kakor pribiti.“

„Kaj si se preobjedel? Vsega dobrega si sit, kajneda! Saj si ves cunjast in sama kost te je, pa bi se še rad poviševal . . . Brskaš okolu dreves kakor kura in piliš suhe veje. Ves dan si v senci, pa si se prevzel. Lopato v roke, Ivan, pa na cesto in prerokuj!“

„Ha, saj sem vedel, da vas to bôde! Razumete, jaz sem vrtnar in razumem vrtnarstvo. Pa se spravite vi nad drevesa! Pri koreninah bi jih nažagali!“

„Vrtnar, praviš, da si . . . Oho, to si tudi jaz lahko izmislil! Jaz sem pa bil doma na primer vojni minister . . .“

„Seveda si bil . . . Pri svoji babi! Ali vas prosim? Kot podčastniku bi mi ne bilo treba delati; jaz bi, recimo, držal roke križem in bi vas samo gledal. Ker me je postopanja v resnici sram, zato pa raje delam . . .“

„Ker že ravno govoriš o sramoti . . . Tega te ni sram, da se klatiš po podravnateljevi kuhinji in pojedáš njegove ostanke. Pa ne samo to . . . Gospodove čike pobiraš, ki jih je nametal prejšnji večer pod kostanje. Si ptič, gospod Ivan . . .“

Vsi so široko zinili in se spustili v grohot; Ivan se je zravnal, stisnil noge, vzdignil nož in kriknil z globokim basom:

„Kaj vam mar jaz! Na se glejte! Ste vi tovariši, vojni tovariši?! Kaj vas niso učili . . .“

„Haha ... Učili so nas, samo narobe ... Ti si se bolje naučil!“

V oknu podravnateljevega doma si je zasvetila velika, plešasta glava gospodova, ki se je do pasu sklonil skozi okno in jim žugal s prstom.

Utihnili so in pograbili lopate. Ivan se je skokoma vrgel k drevesu, počenil in z enim očesom škilil na okno.

II.

Pet parov volov je vozilo kamenje k reki in se vračalo z žolto prstjo in s črnim gnojem. Vozovi so škripali in se nerodno pregibali; šibka, razsušena kolesa so se rušila in padala iz osi. Voli so trkali na kolena; okolu njih so se vrteli razcapani in lačni ujetniki, ropotali z lopatami in popravljali vozove. Vozove in vole so vlekli iz gramoza in se sami pogrezali do členkov vanj.

Gospod z belim slamnikom je postajal pri njih in po njegovi zapovedi so nakladali vozove do vrha. Kakor môra je čepel vsem na vratu in jih pritiskal k tlom. Raje bi bili videli, da bi jih zmerjal in pretepal z gorjačo, samo da bi ne stal tako tiho in mirno za njihovimi hrbti in jih zbadal z mrkimi, ostrimi pogledi. Ogibali so se ga kakor zahrbtnega biča in na tihem preklinjali. Zastrupljal jim je s svojo težko, neznosno prisotnostjo vsak požirek šparjene in goste vode. In ni se ganil po ves dan od njih, nemo in dostojanstveno jih je opazoval in jih mučil do nestrpnosti.

Solnce jih je ogrevalo z neznansko, besno vročino, jim stiskalo hrbte in grudi, mrtvilo ude, ki so trepetali onemoglosti. Potiskali so mastne preperete kape na oči in slastno pili šparjeno vodo, da so neprenehoma pljuvali v stran. Gospoda se ni prijelo ne solnce ne prah, ki se je dvigal izpod krampov in lopat in ga ščegetal v nosu; mirno je stal na kupu kamenja prekrižanih rok in potresaval z levo nogo. Gledal je na kipenje dela pod seboj z zadovoljnim, nesramno prijaznim nasmeškom, kajti vedel je, da bi na mah posedli vsi, ako bi odšel.

Tudi voli so čutili njegovo prisotnost na svojih koščeni hrbtih. Ker se ujetniki niso mogli znesti nad gospodom, so z vso silo udrihali po živalih, ki jim je drob od vročine razdraženo plal in jim razganjal boke. Z dolgimi, kepastimi repi so se bičale neme, hropeče živali, razjarjeno brcale z okornimi kraki, stresale z glavami in suvale z rogovi v boke: branile in otepavale so se

velikih, krvi željnih muh, ki so se v tropah zaganjale v njihove okrvavele vratove in prebite boke.

Nenamazani vozovi so cvilili in škripali, kakor z vinom zalita harmonika, se valili po cesti proti reki leno in težko. Pred njimi pa so voli krivili svoje grebenaste, grešne hrbte, napenjali vratove in iztegali iz širokih žrel dolge, penaste jezike.

Tisto popoldne se je sredi ceste zrušil vol; razpregli so ga, z lopato spravili na noge in pognali v hlev. Drugi dan so ga privezali k drevesu sredi dvorišča in vrgli šop slame predenj. Žival je vohala krog sebe, stresala z rogovi in se ni dotaknila slame. Na široke, okrvavljene grudi in vrat, ki ga je jarem ožulil do kosti, so sedale male, črne muhe, ki se jim žival ni mogla več braniti, in zastrupljale rane, da so otekale, se razraščale in je iz njih puhtel težak smrad po gnilobi.

Pred njim se je ustavil ujetnik, razgnal z zeleno vejico požrešne muhe in ga s prsti počohal med rogovi: „Dodelal si tovariš ... Zahtevaj svoj račun!“ Šel je dvakrat okrog vola in razgnal muhe. Ko je odšel, je vol počasi okrenil svojo rogato glavo in dolgo gledal za njim z velikimi otožnimi očmi.

Krog vola so se podile kokoši in svinje, ki so kruleč silile k njegovemu gobcu in ga motrile z dolgimi, začudenimi pogledi. Ni se zmenil zanje; glavo je povetil prav do črnih gnojnih tal in iz gobca so mu padale v velikih kosmih bele mastne pene. Polagoma je dvignil glavo, iztegnil vrat in povohal svinje; nena doma pa je sunil proti njim z rogovi tako divje, da so svinje strahoma odskočile, se v kolobarju zaobrnilo in zbežale.

Ko so se na noč užgale visoko na nebu nemirne zvezde in je lahen vetrič razmajal drevje, se je pod drevesom sredi dvorišča premetaval vol; ležal je na boku in se v presledkih poganjal na prednje noge, pa vedno je omahnil onemoglo na bok. Težko je hropel v mirno noč in veliki, črni pes na verigi je renčal nadenj.

Omahnil je slednjikrat; vrat je iztegnil in položil glavo na hladna črna tla. Desno oko je uprl naravnost proti zvezdam in obmiroval.

Pes na verigi je renčal celo noč na temno, grozno pošast, ki je ležala pod drevesom.

Drugo jutro so odrli vola, privezali na zadnjo nogo dolgo, mastno vrv in ga odvlekli črez travnike k reki. Tolpa velikih, lačnih psov ga je skakaje spremljala in se zaganjala v krvavo, dišeče meso. Celo noč so se psi grizli in renčali za reko.

III.

Isti dan se je zgrudil ujetnik Osip. Že nekoliko dni se je vlačil ob lopati in stokal; v nogah ga je vrtalo, da je trepetal in škripal z zobmi. Z obema rokama se je grabil za kolena in se gladil s trpko nežnostjo po kosteh do členkov. Toda v kosteh je glodalo do blaznosti, krčilo in raztegalo mozeg, da se ga je polaščala hipna, nestrpna razdraženost in se je na vso moč drgnil z dlanmi po nogah in razbijal s pestmi po njih. Bolečina mu je sekala globoke, ostre brazde v obraz, užigala oči in jih zapirala. Skrival se je pred gospodom za kupi kamenja in peska in pritajeno stokal.

Opiral se je na lopato in jo stiskal krepko, ker ga noge niso hotele več držati; šibile so se v kolenih in silile k tlom. Z vso silo se je upiral neznošnemu pritisku; lopato je postavil pred se, prižel držaj h grudim in se naslonil. Tako oprt je prestopal z desne na levo nogo in se zibal na lopati. Pričel se je spuščati ob lopati proti tlom in se vlegel na trebuh. Glavo je zaril v kamenje, jo podjal z rokami in utihnil.

Dvignili so ga na rame in ga odnesli v kasarno. Ko so šli mimo gospoda z belim slamnikom, jih je ustavil in pogledal Osipu v obraz. Zgrozil se je gospod in pomembno ukazal, naj ga neso v kasarno, da se odmori. „Da, da . . . Naj se malo oddahne . . .“

V kasarni so ga položili v kot na slamo in ga ogrnili z raztrgano plahto do vratu. Postavili so se pred njim v polkrog in prekrizanih rok strmeli vanj. Tiho, šepetaje so govorili, ker so se bali, da bi kruto kipeenje, ki se je razmajalo v njihovih grudih, ne prevrglo vsake glasne besede v gnev in divje zmerjanje.

„Niti čaše vina mu ni ponudil, čeprav ga ima v izobilju v kleti. Zadnjič sem videl . . .“

„Da! Vina in slaščic da bi mu ponudil? Oh, da . . . Si videl, kako si je danes po obedu čistil zobe, ko je stal na kupu? Niti tistega ni izpljunil . . .“

Tako so govorili med seboj, Osip pa je obrnil glavo v steno, zaprl oči in trl z zobmi. Z bosimi, koščeniimi nogami je razkopaval slamo, udarjal s pestjo ob zid, da se je krušil prhli omet in mu padal na obraz.

„Noge, . . . oh, noge gore . . . Ne obleke, ne odeje . . . bos v mrazu in snegu in vročini . . . Odsekajte noge pod koleni! Hohoho . . .“

Vrgel je plahto s sebe in razkopal z nogami slamo pod seboj, da so ležale na golem tlaku, ki je bila po njem razgrnjena za prst debela plast mastnega blata. Svoj blede, v muki drgetajoči obraz je obrnil naravnost v visoki zamazani strop, ki so se po njem podile muhe v tolpah. Oči je zaprl, ki so medlele v globokih udrtinah, in stiskal skozi prižete zobe:

„Prokletstvo . . . Prokletstvo . . .“

Osipa so na pomlad prignali v tvornico iz gorskih gozdov, kjer so drvarili celo zimo v snegu in mrazu. Nikdo od dolincev ni prihajal v tiste zasnežene gozdove, ki so v njih umirali ujetniki gladu in mraza. Samo straže so jih vedno čuvale kakor čuva zverina svoj plen. Kruh, ki so hodili ponj v dolino, so odtrgavale za najmanjši pregrešek ali pa tudi iz hijenske pohlepčnosti; po dva dni jim ga niso dajale in prodajale prekupčevalcem. In da bi se jim kdo uprl, je bilo v bližini preveč dreves, ki so nudila vsak čas poštene, težke gorjače.

Ko so se neki dan v dolini utaborili cigani, so straže slekle ujetnike in zamenjale obleke za ciganske cunje. V te so jih povili mrkogledi roparji in naročili zase v dolini jagnje in žganje.

Drvarili so v ciganskih cunjah. Zatekali so se pred mrazom v barako, kjer so pri ognju sušili premočene cunje na nogah in ogrevali premrle kosti; straže pa so jih izganjale s puškinimi kopiti v sneg in burjo in jih izprebijale s svežimi gorjačami do smrti. Ujetniki so umirali v blaznosti, lačni in premraženi. Zakopavali so jih pod drevesa in na grobove so postavljali piramide iz snega . . .

„Noge, noge . . . Odrežite jih! Bodite usmiljeni, tovariši!“

Niso mu odrezali nog. Navalili so nanj svoje plahte in raztrgane suknje; opeko so greli, jo zavili v vrečo in mu jo porinili pod stopala.

„Ne, ne, nikar . . .! Čemu opeko? Noge gore same in v kosteh žge . . . Raje nož v grudi . . . Napravite delo usmiljenja! Poiščite nož! V moji torbi je . . .“

Zvijal se je pod ogromno plastjo odej, metal vse s sebe in trgal srajco z grudi. Prijeli so ga za roke in ga mirili. Trepetal in zvijal se je v njihovih rokah in bolečine, ki niso mogle dobiti razmaha, so mu dvigale hropče, izsušene grudi. Pogrkoval je skozi zobe in bulil z razpaljenim pogledom v strop.

„Ah . . . Mehke postelje se mi hoče . . .! Čemu ta kamen pod menoj? Zakaj vse to gorje? Oh, zakaj . . .?“

Umiril se je in izpustili so ga. Odmaknili so se od njegovega ležišča, počenili in bolešno strmeli vanj.

„Oh, zakaj . . .“

Nepremično je ležal, le prsti njegovih dolgih, ogorelih rok so se poigravali z odejo. Težka, mrtvaška bledica se je prikradla v njegov upadli obraz, ki so iz njega štrlele tope kosti. Široko razprte oči so gorele v blaznem blesku.

Uprl se je z rokami v tla, izbočil grudi in stisnil oči; v grlu se mu je utrgalo in zahropelo: „Bog . . . Bog . . .“

Prokletstvo, sovraštvo, onemoglost, obupna prošnja in udanost . . ., vse to je ležalo v tej besedi, ki je padla kakor kladivo.

IV.

Preostal je še majhen košček ceste. Gospod si je dovolil šalo: prinesel je podolgovat zavojček tobaka in ga postavil prav na kraj tistega koščka ceste. Zbral je okrog sebe ujetnike, pokazal na škrinjico in rekel: „To je vaše, ako danes dokopljete do kraja . . .“

Vsi so se ozrli na tisto rjavo stvar, ki je ležala na prašni cesti in jih vabila s svojim nemim, obetajočim smehom, in vsak si je na tihem prisodil svoj delež.

Zarili so se z lopatami in krampi v kamen. Dvajset očrnelih, od kamenja in železa opraskanih in ranjenih rok se je dvigalo visoko nad nagnjene glave in v krepkih udarcih lomilo trdo, kamnito skorjo, ki se je nalahno stresala in z njo rjavi zavojček. Dvajset oglodanih lopat je nakladalo razrinjene in vegaste vozove, da so se šibili in so mukoma škripala kolesa.

Gospod jih je gledal ves čas in se zadovoljno smehljal; z naslado je gledal sloke hrbte, ki so se enakomerno dvigali in pripogibali. Sledil je z očmi vsak udarec, ki je krušil trdo skorjo.

Ko so krampi kljuvali okrog zavojčka, se je tresel in poskakoval in ko je padla zadnja plast, ga je gospod vzel v roke, razvil, stopil k vsakemu in mu nasul v široke dlani tobaka. Za tisti dan je odpustil vse na počitek.

Zmetali so lopate in krampe na kup, razpregli vozove in se umili pri vodovodu. Gospod je hodil po vrtu in prstenih kupih, premišljal in računal.

Pozno v noč so sedeli ujetniki v gruči v kasarni in zvijali cigarete. Okolu kasarne po travnikih, njivah in po daljnih, gre-

benastih gorah se je razlila jasna mesečina, ki se je prikradla skozi okrogla, zamrežena okna v kasarno, trepetala med bledimi, molčečimi stenami in se mešala s tobakovim dimom.

Vsem je bilo slovesno težko v tem trenutku, zakaj v njihovih dušah se je zdramila omotična težnja, ki je razmikala stene, rušila gore in daljave, pa se vračala pobita in bolna med otožne, mrke stene.

Nekomu se je izvilo prav iz duše, visoko in žalostno; zapeli so ujetniško pesem, ki so jo peli samo ob slovesnih prilikah, ko se jim je razmajalo srce v otožnih spominih. Čudovita je bila ta pesem, ki je bila prepojena z najobčutnejšo nežnostjo v muki in trpljenju okorelih duš, ki je iz njih ob takih prilikah bruhala vsa teža onemoglega hrepenenja.

O ujetniku so peli, ki se je naveličal napol pečenega, plesnjivega kruha in pregrete, neslane čorbe in je po noči pobegnil iz taborišča. Bodeča žica krog taborišča in goste straže ga niso zadržale, ker ga je varovala temna noč. Ali vendar ga je daljna pot in lakota vrgla zopet v taborišče. Zlomili so tri gorjače na njegovih kosteh. Tam ob šumeči daljni reki za gorami, travniki in lesovi je zdihovala stara mati, ki je od solz in bede oslepela; za svojim mladim sinom je tarnala, ki so na njem zlomili tri gorjače. — In domovina, ki se sama koplje v krvi, ona jih kliče iz tujine; vabijo jih cvetoče njive in nepokošeni travniki, vabijo svoje sinove, ki v daljni tujini izgublajo in tratijo svoje mlade sile brez koristi . . .

Zvijali so cigarete in tiho prepevali, da so lahko čuli vsako besedo in vsaki zvok, ki so blede in nežni plavali nad njimi. Neme, visoke stene so hladno strmele in se razmikale v mesečini . . .

V.

Zasipali so jarek, ki je bila v njem ležala cesta, prekopavali zemljo in jo mešali z gnojem, kopali pota in steze; z grabljami so ravnali prst, sadili živo mejo krog vrta, ki so ga obdali z bodečo žico. Iz mesta je pogosto prihajal gospod, ki se je razumel na visoko vrtnarstvo, meril in računal, skakal preko kupov prsti in gnoja, zabijal male, bele kolce križem vrta in dajal navodila. Polagali so vodovodne cevi, kopali jamo za vodomet in sadili drevesca.

Delo se je razdelilo samo od sebe; nekateri so gonili samokolnice s prstjo, gazili do členkov po gnoju, drugi so sadili drevesca v mehko prst, drobili debele grude z motikami in z grabljami lepo oblikovali nasadiče.

Prišla je mokra jesen; zemlja se je mestoma pogrezala, da so nastajale široke, plitve jame, ki so jih na novo zasipavali s prstjo. Brez premora je kipelo delo od zore do mraka, ob delavnikih in praznikih, na solncu in dežju. V lesenih cokljah so hodili ujetniki po lužah in rjavi brozgi brez besed in tožbe; v meso in kosti jim je prešla mračna, zoprna vsakdanjost, da so s smehom gazili luže, gnoj in prst, ker so si siloma vcepili v dušo, da jim je lakota in vsakoršno pomanjkanje v obleki in prijazni besedi, da jim je umazanost, raztrganost in medsebojna tatvina bistveni del vsega njihovega telesnega in duševnega bitka.

Vsega tega so se navadili, kakor se navadi človek strupa.

Pri drevesu sredi dvorišča pred hlevom je poleglo še četvero volov v veselje in gostijo psom; ujetniki so odhajali v bolnišnice, umirali v njih pod zaščito rdečega križa na mokrih, ušivih posteljah ali pa so se vračali na delo blede, tihi kakor jetični, samo njihove oči so gorele v prikritoblaznem sijaju. Oster zrak, veter, voda in blato, vse to jim je vračalo temnorjavo barvo v lica in tihi, vedno nemirni ogenj v njihovih očeh se je umirjal, pa tudi beseda jim je zazvenela drugače.

Nastopila je zima in sneg je pokril ves vrt; za zemljo je prišel počitek, ujetnikom pa zadušljivo delo pri strojih in žarečih pečeh v tvornici. Ko so jih na pomlad zopet pognali v vrt, so šli šumno in veselo na „solnce“.

Delo na vrtu je zopet zakipelo. Mokra, kadeča se zemlja se je probujala kakor otrok iz spanja in širila grudi k solncu. Zasipavali so pota in steze s pepelom od premoga in s trambovkami trdili tlak. Cvetje, ki so ga zasadili jeseni, se je polagoma pririlo iz prsti in drevesca so ozelenela. Napravljali so bordure, nasade in nasadiče vseh mogočih oblik. Med nasade in nasadiče so posejali žlahtno travnato seme, ga pokrili s tenko prsteno plastjo in ga zalivali z vodo.

Gospod je prihajal vsak dan iz svoje hiše in nadzoroval delo; nič se ni spremenil preko zime. Bil je tih in nem, kakor vedno, vendar težak in rezek kakor nož. Samo dvoje velikih psov plemenite pasme si je omislil preko zime, ki sta skakala

po bordurah in nasadih. Ujetniki so z grabljami popravljali za njima. Gospod je klical psa k sebi in ju navajal k pokorščini.

Ko je pognala iz zemlje trava, sramežljiva in vabeča kakor otročja lica, je zakipeł vrt krasote in blaženstva. Cvetje je oživelo in se pognalo proti solncu, da je omamljiv vonj ščegetal po nerazvajenih nosovih in blažil vso grenkobo prejšnjih dni.

Gospod je postajal živahen; hodil je po stezah in potih, ogledoval vsako drevo; vsak cvet in vsako rožo je poznal, kakor pozna oče svojega otroka, in se na tihem zaljubljal vanje. Še mu je bilo premalo. V mestu si je naročil vrtnarja, mladega, prevzetnega fanta, ki se je z vso silo zaganjal v ujetnike, ukazoval in razporejal. Tako sta bila dva biriča: gospod zaradi dela samega, vrtnar pa zaradi gospoda in službe.

Kakor tudi je kipeł vrt krasote in mlade nežnosti, vendar je ležalo v vsej tej lepoti grenko, težko čustvo; vsaka gruda, vsak cvet je bil v kali proklet — toda rastle in cvetelo je vseeno.

Neko popoldne so pripeljali iz mesta voz cvetnih lončičev in raznih rož v njih. Vrtnar se je lotil dela na lastno roko, ker ni bilo gospoda. Ukazal je ujetniku, naj izprazni lončiče, ker misli rože še danes zasaditi. Sam pa je odšel na drugo stran vrta in obrezoval vrtnice.

Ujetnik je pokleknil na koleno k loncem in previdno iztresaval iz njih rože, da se ne bi polomile. Pa že je pritekel od nekodi gospod na vso sapo in kričal: „Stoj! Stoj!“

„Stoj! Kaj delaš! Kdo ti je ukazal?“ je kriknil in zgrabil ujetnika za ramo. Težko je sopol in v jezi mu je izkočila spodnja čeljust naprej.

„Vaš vrtnar mi je ukazal,“ je odgovoril ujetnik in mukoma zadržaval smeh, ker se je gospod tresel jeze in so mu oči pošastno izstopile iz jamic.

„Kje je vrtnar? Poklič ga!“ je trepetal gospod.

Prišel je vrtnar; težka rdečica je zalivala njegova lica in stal je pred gospodom ponižen in plah.

„Si ti ukazal, da izprazni lončiče?“

Vrtnarju je zastajala beseda v grlu in zastala na robu ustnic.

„Ne . . . Ni—sem . . .“

„Ni res! Laže . . .“ je kriknil ujetnik.

„Delajo vse po svoji glavi . . . Ne ubogajo me . . . Z otrokom me pitajo . . .“ je iztresel trepetaje vrtnar iz sebe.

„Ni res! Laže ... On je ukazal!“ je kriknil ujetnik in zadrgetal.

„Tako ... Tako ...“ je poudaril gospod in stopil korak nazaj. Hipoma mu je udarila kri v obraz, nagnil se je naprej in bruhal iz sebe: „Kdo se ti upira? Ujetniki? Aha ... To mi poveš šele sedaj! Kdor se upira, mu jih naložimo petindvajset brez odloga ... Zakaj to so samo stroj, samo ma-teri-jal, ki ne zna in ne more misliti ...“

„Ni res! Človek sem, kakor ste vi ...!“ je kriknil ujetnik iz celega grla in se izprsil. S krvjo podpluti obraz mu je krčevito podrgetaval in nohti so se mu zadržali v lončič, ki ga je držal v roki; oči, ki jih je zapičil v gospoda, je zalil krvav ogenj. Gospod se je zdrznil, odskočil za korak in široko zinil.

„Človek sem, kakor vi ...!“ je kriknil in sunil z obema rokama proti tlom. Ves je trepetal kakor pod šibami in kolena so se mu zibala. Vsi v vrtu so onemeli groze, na cesti so se ustavljali ljudje in zijali preko ograje. Delavec, ki je postavljaval cev za vodomet, se je bliskoma dvignil in gledal iskrenih oči. S kleščami, ki jih je držal v desni roki, je krepko ščipal zrak.

Gospod se je sunkoma ozrl na vse strani, se nerodno prestopil, potegnil klobuk na oči in dolgih korakov izginil v hiši.

Ujetnik je stal nepremično na istem mestu in trepetaje gledal za gospodom. V sencih je čutil naval besnosti in srce mu je razganjalo grudi. Nenadoma pa se je opotekel, kriknil in se zvrnil v mehko travo. Polagoma se je obrnil na hrbet, položil dlani na čelo in težko dihajoč gledal v nebo.

Pred njim se je ustavil tovariš, se oprl na grablje in ga tiho gledal. Zasmejal se je od strani in šepnil:

„Čestitam, človek ...! Kako si, človek?“

Igo Gruden:

Pri meni si.

Pri meni si, — zakaj še mislim nate?
Kot zlat oblak si mojih srečnih dni:
kam grejo v solncu daljne mu poti,
kam v solncu nad menoj smeri vse zlate?

Pri meni si, — kaj še o tebi sanjam?
Kot vonj si rož opojnih iz daljav,
ki meni le dehtijo v tih pozdrav:
ker ljubim te, samó o tebi sanjam.

Pri meni si, — o, kam za tabo gledam?
Ker si oblak, ki je iz mene vstal
in samo cvet, ki je od mene pal,
da si pri meni, komaj se zavedam.

Stano Kosovel:

Kadar vstanemo ...

Kadar kriknemo, kadar vstanemo,
kadar iz robstva jeklenega planemo,
kadar spet ustnice sinje zardijo, napete vzdrhté —
gorjé, gorjé! . . .

Kadar žené gladojoče zajokajo,
kadar otroci prezebli zastokajo
in bolečine do smrti razpasejo se, zaskelé, —
gorjé, gorjé! . . .

Kadar dorasli zanamci spoznajo
našo usodo in bruhnejo v vstajo,
kadar pesti zavihté se, in v prsih strasti zaplamté —
gorjé, gorjé! . . .

Zorman Ivan.

XVI. razstava v Jakopičevem paviljonu.

Prireditelj Jakopič je motiviral namen te razstave sledeče: „Razstava obstoji iz dveh delov in sicer I. iz razstave umetniškega naraščaja, kjer je zastopanih 12 razstavljavcev s 86 deli, in II. iz razstave starih umetnin iz privatnih zbirk, ki šteje 30 del. Razstavo sem si omislil namenoma takšno, kakršna je. Zato sem nabral dela mladega, za bodočo slovensko in jugoslovansko umetnost važnega naraščaja.“ — S tega stališča je bila razstava nujno potrebna; saj od razstave do razstave sili vedno bolj v ospredje prašanje razvoja in obstoja slovenske upodablajoče umetnosti. Veliki, nenadni in nenavadni umetniški pokret pred dvajsetimi leti je mogočno vzrastel, visoko kot topol; okrog njega in za njim pa malo in še tisto vse pohlevno. Večina tega prvega rodu še hvala bogu živi in vzdržuje lepo tradicijo slovenske vpodablajoče; umetniškega naraščaja pa ni potegnil k sebi s tako privlačnostjo, kakor bi se od tako močnega in umetniško visoko kvalificiranega pokreta pred 20imi leti po vseh pravilih moralo zgoditi. Pa so imeli posamezni umetniki: Jakopič, Vavpotič, Žmitek, od časa do časa privatne umetniške šole, v vzgoji nadarjene učence, ali prave vztrajnosti, smotrenega umetniškega stremljenja niso dosegli s svojim poukom; njihovi famuli so se odpovedali Apolonovi službi, se posvetili drugim poklicom ali se uvrstili med uživajoče, med ljubitelje; nekaj jih je obiskovalo umetniške akademije v Pragi, na Dunaju, v Münchenu, drugi so se bavili kot samouki s paletto in glino; ti so skoro redno pošiljali svoja dela na glavne razstave v paviljon, kjer so se ti zdeli še malenkostnejši, kot so v resnici morda bili. V malo širšem obsegu in same med seboj smo videli vse te samouke in neuke z njihovimi značaji in stremljenji na zadnji razstavi prvič.

Razstavili so: Sterle Fran, Zupan Fran, Zupanec Anica, Pilon Veno, Jakac Božidar, Šubic Friderik, Ančik Fran, Kos Gojmir, Milunovič Milo in kiparji: Dolinar Lojze, Kralj Fran ter kot gost

Zagrebčan Studin Marin. — Absolvent dunajske akademije Fran Sterle nagiba skoro izključno k portretu in je komaj segel preko absolutorija; neka rutina ga vzdržuje na površju srednjega absolventa umetniške akademije, ki mu šola v najožjem pomenu besede gleda iz vseh platen in risb. Sterletova umetniška domena je zaključena s formalno podobnostjo portretirancev, njegovo umetniško iskanje s podobnostjo izčrpano; ali sama podobnost je žal malo, ne dosti več nego rezultat, ki ga mora doseči po štirih letih akademičnega študija vsak absolvent; to je red v spričevalu, ni pa umetniška kvalifikacija. V današnji anarhiji v umetniških strujah človeka suhoparna podobnost ne razveseli, najmanj pri mladem človeku, ki s srednjo risbo združuje srednjo koloristiko, par mrtvih tonov, ki tako po nepravici dajejo epiteton slikar umetnik. Iz tega ozkega kroga je treba ven, odložiti oskosrčna očala in prijeti na človeškem obličju tisto njegovo življenje, ki so ga stvorila veselja in bridkosti, njegov vedno živi duh; prazno silhueto pogodi fotografični aparat bolje. Da bi Sterle mogel preko stereotipne šablone, se da sklepati iz glave dečka, ki jo je nazval: „Italijan“; ta bržčas ni bil naročen, delo je šlo brez vpludnostnih rokavic izpod rok, zato je smelejše koncipirano; profesorski zbor je daleč, zdaj naj se prične oni pravi študij, ki ima mojstra učitelja v umetniku samem in vse okrog njega v življenju stvarstva, v okusu, v avtokritiki, v samozatajevanju, v nesebičnosti, v stalnem stiku z rezultati vseh velikih mojstrov. Poklic je izbran in ta terja za se celega moža in vse spoštovanje! —

Da je študij upodablajoče umetnosti mnogo resnejši in realnejši, nego si ga predstavlja Ančik Franc, mu hočem demonstrirati na njegovih lastnih delcih; Ančik študira na akademiji in poleg predpisanega dela se je poslužil s študijami na lastno pest; niso slabo uspeli ti pejsaži sami zase, kakor jih je razstavil; dragocenejši je pa pogled v globino pojmovanja njegovega umetniškega ustvarjanja; in kapiranje je žal na šibkih šibkih fundamentih. Risbe — študije ne povedo mnogo, zato pa veliko več že omenjeni pejsaži. Ančik ustvari po naturi pogled (zdi se mi) na vatikansko kupolo; te delce nese domov, na drobno skvadrira drugo platence in prenaša v okenca tone iz škice, da doseže na platnu (!) in z oljnatimi barvami (!) isti učinek, kakor samostanska deklica z ročnim delom, pisano vezenino za copate ali za kakšno drugo sobno dekoracijo . . . To je početje, ki odkriva vso otroško naivnost brezciljnih aspiracij za talmi-umetniškim rezultatom. Le temeljita

korektura pojmovanja in jasnost hotenja more tu še rešiti, kar je dobrega na krikih potih; zdelo se bo morda malenkostno, muditi se ob takem slučaju, pa žal, iz samih podobnih malenkosti doštudira nadebudni famulus do popolnoma nekaj drugega, nego do tega, kar ga je vleklo k umetnosti; eksistenca je danes težka, ponesrečena eksistenca težko breme. Niti najmanj ni moj namen, ubijati komu veselje do poklica, ki se mu je gotovo z ljubeznijo posvetil, nasprotno želim, da vsakdo vztraja do konca, se bori s težkočami in jih skuša obvladati. Če ne bo uspelo doseči nesmrtnosti, življenje v naši novi domovini je umetniško tako nerazvito, da bo izšolanih, spretnih, sigurnih umetnikov, ki se trudijo za razširjanje pravega razumevanja, vedno primanjkovalo. Mladi Ančik naj revidira svoje smeri in spozna, da igračkanje ni prava steza k uspehu. —

Absolvirani umetniški akademik Anton Gojmir Kos je razstavil sliko z naslovom „Voda“, (kompozicija za godbeno sobo, kakor jo sam imenuje). Ker poznam edino to njegovo delo, ne morem širše soditi o njegovem talentu. Nisem gotov, ali je „Voda“ zasnovana na premisi dekorativnosti ali naj izraža občutek muzike; eno kot drugo mu v polnem obsegu ni uspelo. Pač pa kaže slika neko rutino v potezi, v kompoziciji, v izrazu in je dobro delo, tudi če črtamo specijalni namen.

Kot samouk, predvsem akvarelist, je vedno priden iz prejšnjih razstav poznani Fran Zupan. Njegovo „Breskev“ bi brez pomislekov še rigoroznejši ljubitelj obesil med zbirko dobrih akvarelov ali interesantnih študij. Na njegovem mestu bi jaz te „Breskve“ ne prodal, ampak si jo kot vodnika ohranil zase in se učil od nje in ne prihajal od tega dobrega dela k manj dobrim, ali k — podobam. Zupan se grebe k izrazu, poskuša priti na kopno, zato niso v njegov prid skoki od študija in preko študija h komponiranju podob. Podobe mislim tu vse take slike in sličice, ki so že preje gotove, predno se papirja ali platna dotakneš, ki so gustirane od živih ali oddaljenejših reminiscenc, ki jim je že pripravljen okvir in prostor na zidu, in je določeno, da bo predstavljala ta Petra, ona Pavla, težnja za nečim, kar je nič, oziroma največji željeni uspeh; uspeh, ki ne računa z neprilikami, znanjem, obupavanjem, samoniklim izrazom; uspeh — podoba za vsako ceno. Neukemu je umotvor kakor zmazek — podoba; solnčni vzhod ali zahod sta mu stalno nekaj višjega umetniškega, pa naj bo v naturi ali na podobi še banalnejši v

barvah, Romeo na balkonu vedno genljiv, kričeča alpska krajina vedno romantična, zaljubljenca ob brezovem deblu vedno idilična, rdeča in zelena lučka v mraku vedno tajinstvena. Umetnik se mora odpovedati tem podobam za vsako ceno, ker vodijo do slabih rezultatov in pospešujejo diletantizem. Preko resničnih občutkov, preko razpoloženja, vživetja od tega v material, v kompozicijo, izraz, skušati posneti le tuje, nepreživljene rezultate, je zgradba brez fundamentov. Posledice so brezosebnost kolorita, hlastanje za efektom, zumetničeno, ponarejeno občutje; pa podoba je gotova, lažna umetnost ustvarjena, autor zadovoljen, kali za umetniško zablodo raztrosene. Ta negativni proces je na zadnji razstavi naraščaja pustil močne sledove; ker je neverjetno škodljiv, ga močnejše podčrtavam. Zupan je dozdej akvareliral v prvi vrsti sam sebi v veselje, zato mu tem odkritejše priporočamo, naj na svojem svetu zapreke odstranja in se jim ne izogiba.

Tudi Pilon Venó je samouk; absolviran realec, vojak, potem ujetnik na Ruskem, od koder je prinesel kopico akvarelov, od katerih skoro sleherni vsebuje tiste prostosrčne, brezpretenciozne momente, ki te pri začetniku vedno razvesele; bili so prava, narurna podlaga za nadaljnji razvoj; tehnična podlaga za tisto umetnost, ki končno služi v najvišji meri za nakazovanja tona, za umetniško slikarske notice. Pa so mu nasuli za ta zdravi začetek peharje nadumetniške hvale in Venó Pilon je šel in takoj dokazal, kako neverjetno minimalna je razdalja med dobrim in slabim, kako brz je prestop od zdravega snovanja do puhle podobice. Zapeljal ga je mehki, sladki, zapeljivi pastel; čez noč je produciral samo občutje; in to po najnavadnejšem receptu: vzemi modrikast papir, nariši nanj vijoličen drevored in večinoma vse drugo v tem tonu, vkomponiraj par gorkih tonov, rdečih in rumenih, in dosegeš boš tisto, kar se v splošnem zove „štimumga“ in kar zna vsak operater pri gledališču, ko vstvarja mrak in zbudi zarjo. Tako delovanje je varanje samega sebe, je zmotna želja, kljub tisočim in tisočim eksemplóv vročičnega dolgoletnega prodiranja v tajnosti umetnosti, čez noč postati mojster. Pa zgodovina upodabljaóe umetnosti ne pozna rubrike z otroki-čudežniki ... Venó Pilon se odpravlja na akademijo; naj vzame s seboj mnogo volje in priznanja, naj mu bodo v spodbudo, ne v pohujšanje! →

Simpatično se je prezentiral Božidar Jakac s svojimi pasteli, skromne risbice, z mnogo luči in lepim obetanjem. Kakor on, si

je izbral pot na akademijo tudi Friderik Šubic, ki je razstavil nekaj portretnih risb in autoportret v olju. Začetki so sigurni in oba bo spremljalo naše zanimanje za njun razvoj. Anica Zupančeva je izšla iz Žmitkove šole, študirala je v Münchenu in v Florenci; podvržena je premnogim vplivom, ki rode laviranje in eksperimentiranje in ta stadij je že močno kroničen; morda tudi brezupen?

Plastiko so razstavili: Dolinar Lojze, Kralj Fran in Studin Marin. Ime in delo Dolinarjevo je znano iz različnih malih in velikih kompozicij, portretov, plaket, Krekovega nagrobnika itd. Po svojem bistvu je plastika najtežja umetnost in zgodovina ne navaja mnogobrojnih, samoniklih skulptorskih potenc. Pač eksistira na tisoče in tisoče v kamen sekanih in v kovine vlitih soh, ali le malo teh ima tudi druge umetniške kvalitete, kakor akademično pravilnost dimenzij, tehnično popolnost izpeljave, obvladanje materije, dobi odgovarjajoči stil, kar spada vse bolj v območje strokovne izurjenosti nego individualno vstvarjajoče umetniške sile. Nedosleden bi bil, če bi ne opozoril Dolinarja na nevarnost, ki mu preti, ako se bo gibal tudi vnaprej v tem delokrogu, v katerem je snoval dozdej. Mnoga znamenja, ki so kazala na krepko osebnost in izreden talent, so izgubila na polni moči. Analize njegovih dozdejšnih uspehov ni težko ugotoviti: široki prvi, neuglajeni, nesformirani naradni razmah se je kondenziral v oblike, ki močno spominjajo na barok, na podčrtavano, pretiravano izražanje, ki ni nikjer utemeljeno, ni časovno in življenju tuje, nabrekujoče se v forme in poze, za katere nam manjka vsakega smisla; deloma je že zašlo Dolinarjevo delo še bolj v stran in se bliža naravnost galanterijskemu blagu. Svoje motive, ki se ponavljajo v hrepenenju in izmišljenih bitjih, interpretira literarno deskriptivno, ne skulpturalno; pomaga si z grotesko, modelira telesa brez fiksnih proporcij, mišičevje, kite zdaj prekmerno nateza, zdaj debeli, neke partije izdelava pretirano, druge so brezoblične (zadnja stran „Molitve“). In Dolinar kombinira in komponira nemožnosti in izmišljotine že s tako rutino, da dajejo nek zaokrožen utis. Poslužuje se tudi dekorativnih form, stiliziranih frizur ter okraskov, polzaprtih, v sencih proti temenu potegnjenih oči in sličnih nebitvenih in nepristnih pripomočkov ter dodatkov. Duševnost njegovih kreacij je neizgovorjena, nejasna, udajajoča se naporom, ki jim ni kos; išče realizacije in je ne more niti ugotoviti niti stabilizirati. Ako se usede

ta njegov negotovi delokrog, ta circulus vitiosus tipanja in iskanja in naj ta usedlina tvori njegovo umetniško prepričanje in značaj, je umetniško vstvarjanje prenehalo, duh je pokopan, brezspolen rutiner bo nudil dekorativne figure v prodaj. Te zveze mora Dolinar potrgati, pustiti fantastiko in vse gestikujoče hrepenenje in se zateči k večno mirni naturi, k njenim zakonom dimenzij, pravega napora in stremljenja brez vsake ponarejenosti. Na taki podlagi se more duh nezmotno razviti in poglobiti ter se kretati po potih, ki vodijo k pravim uspehom.

Kralj Fran je absolvent akademije. Mogoče je, da prve gline ni gnetel s tako ljubeznijo, samozavestjo in odločnostjo kakor Dolinar, pa šolanje mu je preskrbelo vse te lastnosti in še več: odprlo mu je oko in smisel za plastiko. So tu še sledovi predlog in opor, zunanji kakor notranji, pa pot je prava. Če je Kraljeva duševnost tako gibčna in temeljita kakor so njegove kompozicije, smo pridobili umetnika, nad katerim bomo imeli dopadajenje. Teh par plastik, ki so bile razstavljene, nam odkriva vrline Kraljevega talenta; smisel za formo, kompozicijo, idejnost, obvladanje materiala, karakteristika življenja, gibov, pravilno nakazovanje oblik, vse to so pomembne vrline. Ne zahtevamo čez noč velikega umetnika, predvsem le temeljitega nadaljevalca tega, kar je pokazal dozdej,*ne za pohvalo, ampak za poglobitev v sebi samem.

Studin Marin. V skromni razstavi se je odlegel od vseh. Slovenci nismo navajeni na take odmeve; mogli bi se preplašiti, ako bi bili budnejši in razboritejši, če bi bili prepirljivci ali umetniški zakrknjenci. Zgodilo se je tako v Zagrebu, ker album reprodukcij Studinovih del vsebuje uvod, ki je napisan v tako prevzvišenem ex cathedra ukazu, da izgleda kot ultimatium in bojni rog vsemu, kar je bilo — pred Studinom. Po predgovoru v albumu sodeč, se prišteva Studin k eni onih struj moderne misli v umetnosti, ki so se v zadnjem času rodile v vseh delih sveta in za katere še nimamo priročnega leksika niti mere za določitev njihovih globin. Lahko pa abstrahiramo pravovernost novih fundamentov in ostanemo pri sami plastiki Studinovi; razstavljena dela so umetniško privlačno vplivala in dokumentirala umetniško potenco in ustvarjajoči talent. Oblikovanja abstraktnih pojmov Studin ni razrešil abstraktnejše, oziroma ravnoliko formalno kot mnogi drugi, deloma naslonjen na dekorativne forme, deloma tudi amorfne oblike, ki se odtegujejo posrednosti, pojmu in izrazu oblike. Hotenje in vstvarjanje sta si brez stabilnega

ravnotežja; hotenje ni dobilo v formi jasnega izraza, in vstvarjeno govori o nemoči realizacije; ali so poti krive, ali so moči prešibke. — Na to nam enkrat odgovori najbolje Marin Studin sam.

Drugi del razstave je bila zbirka slik iz privatne lasti; starejša nemška, nizozemska in italijanska šola. Ako bi se slične zbirke sistematično razstavljale, bi se dalo ugotoviti mnogo del starih šol muzealne in umetniške vrednosti. Že ta prva razstavljena zbirka je obsegala nekaj dobrih umetnin, ki so nudile umetniški užitek in budile zanimanje za nadaljnje zbiranje lepih starin.

Joka Žigon:

Iz cikla: **Inter arma.**

Ob Piavi.

Breznolčni dnevi, moreče noči,
onemogle roke, kloneče glave,
obupana srca, kalne oči
in žejna usta . . . Piave, Piave!

V zakopih pešec v pismo strmi.
„Moj ljubi sin, stotere pozdrave —“
Presekan zrak, grom, zemlja ječi —
vojakove prsi krvave.

Breznolčni dnevi, moreče noči,
onemogle roke, kloneče glave,
obupana srca, kalne oči
in žejna usta . . . Piave, Piave!

Franc Milčinski:

Naredba št. 5742.

Da pričnem stvar od kraja: nisem bil, pa trdim, da tudi sedaj ta hip nikakor nisem brez stikov z vlado. Nele kot državljani in davkoplačevavec v občini! Marveč so stiki moje malenkosti z visoko vlado določnega in osebnega značaja, da, v izvestni smeri — pomni, v izvestni smeri! — celo prijateljski in prisrčni.

Duševni sem delavec in ni da bi se z omenjenimi stiki ponašal. Toda nimam povoda, pa nimam niti ne pravice, zatajevati dejstev, ko je stvar takorekoč zgodovinska — da molčim o osebnih ozirih na lastni ugled, ki takisto zahtevajo čim temeljitejše razjasnitve položaja.

* * *

Torej tiste dni je točil Jernač na Poljanah štajerca. Dobrega, prav dobrega. Zdaj to lahko razodenem odkrito in brez kvarnih posledic, ko ga je že potočil. Kapljica rezka, da ti je pršela v nos, dehteča kakor rezeda, ne preveč kislja, ravno prav močna, prijetna duši in jetrom, skratka pravcati balzam vsemu notranjemu človeku. In je bilo tiste dni pri Jernaču od jutra do pozne noči gostov kakor čebel v panju, ki so drug nad drugega glasno in s poudarkom grajali štajerca, ga devali v nič in ubogega Jernača zmerjali kakor psa, da se upa in za drag denar toči neusmiljeno to brozgo — toliko da ga niso vrgli iz lastne gostilne. Pa so bili navedeni izbruhi očitne ogorčenosti docela umestni in celo potrebni, zakaj v Jernaču, dasi drugače ni bil napačen človek, so tičali neugnani krčmarski instinkti. Če si privoščil le količkaj hvale njegovemu vinu, že mu ni dala vest, da ga ne bi pri tej priliki po vseh pravilih umnega kletarstva zmešal in izprevrigel. In se res ni dalo drugače priti v okom zavržnim njegovim nagonom nego s čim krutejšo oceno njegovega blaga.

Pri Jernaču sva torej bila jaz in častivredni član visoke vlade, v čigar osebnosti se je vdejstvoval in kakor trdim, se vdejstvuje še vedno skrajaj poudarjani stik med mojo malenkostjo in vlado, no in od Jernača sva jo ubrala po stari šegi še v kavarno Beograd. — Jaz sem duševni delavec in se spominjam

natanko, kako se je vse pričelo in vrstilo, tako natanko, kakor da se je godilo včeraj — ničesar nisem pozabil.

Tema je bila kakor v kozjem rogu. Zrak svež kakor gorski vrelec, vendar ne brez nemih pozdravov in obojev z gorkejšega juga — zima z nado pomladi. — Jaz sem duševni delavec, dovzeten za tajinstveni čar noči — o, pardon . . .

„Kam pa siliš v drevo? Bolj na desno se drži!“ je rekel prijatelj, dični član in predstavnik vlade.

„Hvala! Res, drevo je. Oko ga ne vidi, ali čutita ga nos in koleno. Bodi si! — Prelestni čar noči! Utopljeno v neprodirno temo spi življenje kakor Vineta na dnu morja — (čof v lužo!) — neskončni molk ga pokriva z mehko odejo iz črnega baržuna — (tof v luknjo!) — ali pod molkom, na dnu teme vendar pelje gorko življenje . . .“

„Kam pa riješ tjakaj v zid?“ me je prijazno opozoril odlični član vlade. „Tukaj-le se primi za moj rokav, drugače se primeri in porušiš še kako poslopje preko namer novega stavbenega načrta, ko ti je nocoj ulica preozka.“

Odbil sem ost, ki je tičala v njegovi besedi.

„Jaz sem duševni delavec,“ sem dejal, „ti si pa vlada, — ostaniva vsak pri svojem področju! Pusti mene in prašanje, ali je ulica nocoj dovolj široka zame ali ni, — izvoli se pa brigati za vladanje. Solnce svobode je vzšlo in z zlatimi svojimi žarki obseva vesoljno Jugoslavijo. Le tukaj, v središču Slovenije, v naši Meki, kamor se verno obračajo vse oči, tukaj tičimo še v temi, tako globoki, da niti pod starim neredom ni bila hujša. Glej, po vsej daljni poti od Jernača do kavarne Beograd ne ene luči! To je evropski škandal! Tu blagovoli vladati! Jaz sem le duševni delavec, — ali na tvojem mestu bi v zbranem svetu vlade vstal in odkrito razložil svoje stališče. Tako mi Boga! Kaj si naj mislijo o nas bratje Srbi, kaj francoski oficirji in kaj angleški kardinal! — Uradna komisija bi morala semkaj na lice mesta, pa ne podnevu in v avtu, ampak ponoči in peš, z inženrjem in izvedenci, da se nedostatki vgotové in storé potrebni ukrepi!“

„Fej te bodi!“ je zdajci vzkliknil čislani predstavnik vlade in si po tleh brusil podplaf, „v kakšnega vraga gnusnega sem pa stopil sedaj-le? — Res je, škandal! —“

Še si je brisal nogo ob robih in zraven prhal skoz usta in nos, potem je dejal: „Čakaj, duševni delavec, tvoja obvelja: to-le

bova res uredila — toda vedi, brez komisij in izvedencev, saj nismo biro- ampak demokrati.“

In ko sva dospela v kavarno, je jadrno zahteval kavo in pisemskega papirja. Kavoj je zvrnil vase, na papir pa urno nekaj zapisal in ga vteknil v zavitek, ki ga je ena dve obliznil, tri štiri zalepil, potem je pismo izročil meni: „Ti si duševni delavec, nimaš kaj opravila, pa nesi to-le jutri dopoldne v uradništvu „Uradnega lista!“ — Vzdihnal je: „Noč in dan dela človek pa še zabavljajo ljudje, da se nič ne zgodi.“

Prevzel sem pismo in ga slednji dan navsezgodaj oddal. Storil sem to brez obveznosti, docela prostovoljno — toda rad, iz iskrene ljubezni do matere domovine, ki gotovo tudi ne pozabi svojega sina, ko bo delila posestva ...

Jedva je preteklo štirindvajset ur, že smo čitali v „Uradnem listu“:

Št. 197.

Naredba.

Ulica od Jernača do kavarne Beograd mora biti vsako noč razsvetljena. Poverjenik.

Duševni delavec sem, — pojavi izven sveta lepih umetnosti mi vobče ne zbuja zanimanja. Ali priznati moram, da me je kratka ta naredba navdala s pristrčnim zadovoljstvom liki najlepša pesnitev. Kajti videla se mi je priprost, toda zanesljiv glasnik reda, ki nam ga treba, da na njegovem temelju zgradimo ponosno stavbo istinite moderne kulture.

„Ulica od Jernača do kavarne Beograd mora biti vsako noč razsvetljena!“

Kratko, toda točno, jasno, zgledno! Z novimi možmi je prišel nov duh v zakonodajo, in glej, novi duh si je že našel novo obliko! — Veselilo me je in sem bil ponosen, da sem kolikor-toliko sodeloval pri tem zakonodajnem činu.

Vsekako je bila naredba velepomemben dogodek prve vrste. Edino, kar mi je nekoliko grenilo zadovoljnost, je bila pač okolnost, da je ulica ostajala v temi slej kakor prej, — tretji dan — peti dan — čakal sem ves teden: temà.

Izprevidel sem: v zamotanem mehanizmu vladnega ustroja nekaj ni v redu.

Šel sem nad prijatelja, predstavnika vlade.

Imel je obilo posla. Najprej se predmetnega dogodka ni spominjal. Rekel je, da je že toliko izdal naredeb, da bi moral imeti glavo kakor polovnjak, ako naj bi jih vse nosil v glavi. Tudi so se mu zbuvali pomiselki, ali ne spada cestna razsvetljava od Jernača do kavarne Beograd pravzaprav v drugo poverjeništvu. Skraja da je pač delal vsak poverjenik, kar mu je prišlo v roke, — zdaj pa so se področja že nekoliko razdelila — in ne bi bilo napak vprašati vratarja: ta pošilja stranke vsako na svoj kraj, ta nemara najbolje pozna razdelitev . . . Sicer pa, je dejal, se tudi njemu vidi stvar važna . . . in ker je baš on sprožil to stvar . . . in saj smo demo- in ne birokratje . . .

Pa je odtrgal košček ovojnega papirja, oślinil svinčnik in napisal novo naredbo. „Bom pa še onega tovariša podpisal,“ je rekel, „v čigar področje morebiti stvar spada. Da ne bo razžaljen.“

Meni je bil všeč ta njegov ukrep. Ne morebiti zato, ker se je s tem že v kali in temeljito udušila sleherna možnost kompetenčnega spora — na take stvari tedaj kot duševni delavec in vladnih poslov še manj vajen niti mislil nisem — ampak menil sem, dva podpisa vsekako bolje držita nego eden sam.

Tako sem tedaj v službi troedinega našega naroda vnovič stopal v uredništvo in kar je svet drugi dan čital v Uradnem listu, je bilo sledeče:

Št. 603.

Naredba.

Naredba št. 197 velja v polnem obsegu. Z ozirom na imenovano naredbo in dodatno k njej se odreja in odredi, da se ji je pokoriti brezpogojno.

In dva podpisa:

Dasi se s ponosom imenujem duševnega delavca, vendar brez ovinka priznavam: vpogled v zagonetni obrat kolesja naše vlade, ki se je one dni nudil nevajenim mojim očem, me je navdal z občudovanjem. Kak ponos, voditi usodo države, osrečevati milijone! Delo, vredno najboljših glav! Niti duševni delavec se mu ne bi smel odtegniti. To je moje sveto prepričanje.

Čas je šel svojo pot. Jernač je potočil štajerca in je imel sedaj na pipi dolenjca, ki so ga jako hvalili, pa se navzlic obilni in glasni hvali žalibog ni maral izprevreči v svoj prid — pot od Jernača do kavarne Beograd pa je bila slej ko prej temna kakor Egiptet za časa Mojzesovega.

To me je grizlo. Čutil sem se prizadetega, odgovornost se mi je oglašala v grodih in sem stvar premišljeval. Dejal sem: Nekaj je gnilo v državi danski! — in zdelo se mi je, da sem ugenil, kje tiči stržen uljesa.

Šel sem nad Uradni list.

„Gospod urednik,“ sem rekel, „tako in tako, — naredbe se ne izvršujejo, javni blagor je ogrožen, opravičite se!“ — in sem mu imenoval številki onih dveh naredb.

Mož je prebledel. Tresli sta se mu roki, ko je iskal naredbi in sem mu moral pomagati. Potem ju je prebiral in ju prebral vsako gotovo vsaj petkrat, to pa črko za črko.

Oddehnil se je. Izjavil je, da je vse v redu, in je bilo videti kakor da se šteje razžaljenega.

„Tako?“ sem rekel. „Lep ste urednik! V redu! Kako naj je naredba v redu, ako se ne izvršuje?“

Zmajal je glavo in začuden vprašal, zakaj in čemu naj se izvršuje naredba in ali je to potrebno.

Povabil sem ga, naj izvoli preudariti svoje duševno stanje, ki mu dopušča tako vprašanje. „Petkrat ste prebrali naredbo, prosim, preberite jo še šestič: . . . „se odreja in odredi, da se ji je pokoriti brezpogojno!“

Še je zmajeval glavo, še je sukal v rokah naredbo in jo ogledoval, končno se je vdal toliko, da je priznal možnost, da tvori ta naredba z ozirom na svoje besedilo izjemo in se ji je nemara res treba pokoravati.

Nenadoma pa se je nečesa domislil.

Privlekel je iz predala papirje, jih razgrnil pred mano in izjavil, da se drži svoje službene pogodbe, kakor je ondukaj zabeležena. Po tej pogodbi, je dejal, je odgovoren le za pravopis in tisk. Drugo mu nič mar! — Ako vladi, je dejal, sedanja pogodba več ne zadošča, jo seveda lahko izpremeni. Ali on, urednik, takoj izjavlja, da brez povišanja plače in sicer vsaj za dvajset kron na mesec ne prevzame povrhu še odgovornosti za izvrševanje njenih naredeb. — In je vihal nos.

Rekel sem, da si stvar preudarim. Položaj se mi je videl dovolj razjasnjen, pa sem krenil k vladi.

Tako stvar ne gre! Javni blagor zahteva, da se naredbe tudi izvršujejo. Če ne zlepa pa zgrda! Vlada ima sredstva in pota in mora skrbeti, da se njena volja, razodeta v naredbah

tudi udejestvi! — Literatu, ki je umetnik zaradi umetnosti, temu lahko zadošča, da kaj napiše in za to prejme honorar, kolikor ni že izčrpan po predujmih. Ali vlada ni literat, vlada se nikakor ne more zadovoljevati zgolj s tem, da kaj napiše . . .

To sem razodel prijatelju pri vladi.

Razburjal se je. „Vse vkupe vržem od sebe!“ je dejal. „Samo škodo imam od vladanja. Oteparam se noč in dan z naredbami, doma mi pa komi prodaja cikorijo v izgubiček. Petsto bi bil lahko zaslužil pri partiji, pa sem le tristo, tako imam čistih dvesto očitne izgube!“

Razložil sem mu, kaj bi bilo po mojih mislih ukreniti.

Odgovoril je: „Naredi kar hočeš, jaz sem že vsega sit!“

Kar sem vzel na znanje.

Smatral sem pa za nujno potrebno, da se pri tej priliki dotaknem še nastopne okolnosti. Moje razmerje z vlado zahteva razjasnitve in ureditve. Opravljam vladne posle, dajem svete, imam zanjo pota in konference, — dekreta pa nimam nikakega v rokah. To je nedostatek, iz katerega se lahko rodé zapletki z nedoglednimi posledicami. Duševni delavec sem, ljubim prostost, ne dam se rad vprezati v igo. Ali če kliče domovina, sem pripravljen, se ji žrtvovati in se posvetiti njeni službi.

Nato je predstavnik vlade, moj prijatelj, izjavil, naj se žrtvujem in posvetim, — in je pogledal na uro.

„Dobro!“ sem dejal. „Toda upoštevati je reči in razmere. Prvi so seveda invalidi. Vse slabše službe so pridržane invalidom. Invalidom ne maram odjedati služeb. Slabše službeno mesto tedaj zame ne prihaja v poštev!“

Rekel je, da mu je vse prav in da mora v prodajalno.

Zagotovil sem mu, da je lahko odslej brez skrbi, ker je stvar v večjih in varnih rokah, in sva se lepo poslovila.

No in potem sem, kakor me je pooblastil, sestavil naredbo, kakršna se mi je videla potrebna v končno ureditev zavoženih razmer v naši mladi državi.

Bil sem v dvomih, ali jo gladko sprejme Uradni list in ali ne bo treba še nadaljnih potov in besedi. Skrajša se je urednik res upiral priobčiti, to pa s svojega, kakor je rekel, zanj edino merodavnega pravopisnega stališča. Toda potom nekaterih koncesij v obliki osmih črk in dveh vejic sva se zedinila in je sprejel naredbo in je bila natisnjena tako-le:

Št. 5742.

Naredba.

§ 1. Naredbe te vlade je vse brez izjeme ne samo natisniti, ampak tudi izvršiti, razen onih, katere same izrečno določajo, da jih ni treba poslušati.

§ 2. Odgovoren za izvršitev naredeb je v polni meri in brez izgovorov vsakokratni urednik Uradnega lista proti mesečnemu priboljšku dvajset kron, plačljivemu vnaprej na zakonito kolkovano pobotnico.

§ 3. Duševni delavec Fridolin Žolna se po izpregledu potrebnih izpitov imenuje za vladnega svetovavca.

§ 4. Da se poudari resnost stvari in se nam ne bo treba sramovati pred brati Srbi, francoskimi oficirji in angleškim kardinalom, se za primer kršitve te naredbे proglasi preki sod.

Po naročilu poverjenika:

Fridolin Žolna

vladni svetovavec.

Tako se glasi naredba št. 5742 in taka je njena zgodovina.

* * *

Ugotoviti moram obžalovanja vredno dejstvo, da naša javnost ni zrela.

Okolnost, da je pravkar navedena naredba plod mojega duha in peresa, se lahko prezira — ne bo me bolelo.

Ali prezreti se ne bi smela in se ne sme stvarna važnost in dalekosežnost naredbे same!

Preudarite: Naredbam vlade se zajamčuje dejanski učinek! Ustanavlja se odgovorni izvršilni organ!! Zagroža se preki sod!!!

Nič vsega tega javnost ni videla.

Videla je le moje imenovanje za vladnega svetovavca.

In me seveda takoj obsula z dvema čestitkama in z nebrom opominov, tožeb in izvršb.

Ker nisem kos odgovarjati vsakemu posebe, dajem vsem svojim prepozornim prijateljem in znancem tem potom vljudno na znanje, da mi ni p. n. vlada dosedaj izplačala niti vinarja moje plače, ampak celo taji veljavnost vse naredbе, češ, da ni bila zakonito izdana in da tudi moj prijatelj ni bil tedaj več poverjenik.

Ni tukaj mesta brezplodnemu prerekanju. Ali dvoje, troje bi vendar-le priporočal vsej javnosti in zlasti p. n. vladi v čim temeljitejši preudarek.

Stališče, da naredba ni izšla zakonitim potom, je — kratko povedano — birokratično. Za p. n. vlado, ki se ne sramuje takega stališča, ne bi več smelo biti mesta v resnično demokratični državi.

Da moj prijatelj ni več poverjenik, načeloma zanikujem. Nasprotno je res, da moj prijatelj slej kot prej uživa popolno moje zaupanje.

In slednjič: Vsakdo in tudi p. n. vlada se zavedaj, kaj tvega. — § 4 gornje naredbe obeta preki sod!!!! — Ali ima p. n. gospoda primerno zavarovane svoje p. n. vratove? — Zato pozor!

Fridolin Žolna
vladni svetovavec.

Alojzij Gradnik:

Za srebrnike.

Videl sem ga v mestnih ulic gneči
in idočega skoz tiho vas.
Videl sem ga skoro vsaki čas
v krčmah, kadar hrup je bil največji.

Kakor da bi trudil se prestreči
vse besede, vsak najtišji glas,
je povsod vohnjal njegov obraz.
Ta obraz prihuljeno prežeči

*se mi zdel je takó čudno znan.
„Kdo si?“ vprašal sem ga neki dan,
„Nisi, nisi ti, kaj ni v Milanu

tvoja slika v nekem samostanu?
O seveda! — Kaj pa delaš tod?
Svinja!“ -- Bil je Judež Iškarijot.

Marija Kmetova:

Intermezzo.

Lilasta luč je zamišljena sama vase. Slike na stenah govorijo, a v motnih sencah ni besed. Zdaj pa zdaj zavzdihne pohištvo. V modri dremavici gleda mrak skozi okno.

„Vesel bodi, prijatelj, tvoj načrt za spomenik je sprejet in pomagano ti bo in — slaven boš! Na zdravje!“

Vino se zaiskri in na belem prtu so rožaste sence.

„Počakaj, ta stvar še ni gotova. Utegne mi še spodleteti; tekmece imam, hude in močne.“

„Ne, ne; ti zmagaš, vem to. Veseli se, duša!“

„Rad, prerad bi ti verjel. Zakaj, glej, težko mi je: denarja nič, družina in zdaj še bolezen.“

„Bolezen? Pa kakšna?“

„Hčerka edinka mi leži bolna doma.“

„Pa kaj?“

„Prehlad; in zdaj, vročino ima in skrbi me.“

„To preide, ne skrbi! V vratu, kaj ne? Ah, saj veš, pri otrocih je kaj takega na dnevnem redu. Kar potolaži se in uživaj! Zdaj, ko te čaka sreča, vsaj kos sreče.“

„Zame bi bil precejšen ta kos. Rešen bi bil skrbi vsaj za leto ali še več. Ali kakor rečeno, gotovega še ni nič.“

„Prav nič se ne boj! Čez pol ure, ali še preje, boš na gotovem. Saj pride sluga in prinese poročilo. Pij bratec, na srečo, na odpočitek!“

„Ah moj bog, kakšni težki dnevi so za menoj, prijatelj! Preje pa, ali še več? Kako smo stali vsi prešerni in se smejali! Ah da, lepo je bilo, čeprav tako . . .“

„Beraško, kaj ne?“

„Ali čemu, vraga, te zgrabi življenje tako trdo za vrat?“ Čemu plačilo za vsak najmanjši košček sreče; pa kaj sreče, navadne, majčkene dobrote, recimo! Čemu vse to?“

„Tako je pač. Življenja pot, kaj hočeš. Jaz ne razmišljam več o tem. Pograbilim, kar dobim in grem. Še ne ozrem se.“

„In ne pomisliš na plačilo?“

„Prav nič ne.“

„Pa saj moraš! — Z obrestmi poplačaš vse, z oderuški obrestmi. In tudi danes, tudi nocoj mislim . . .“

„Na plačilo? Beži no!“

„Da, prijatelj, povem ti, ves nemiren sem. Poglej, kar ne morem in ne morem misliti, da bi bila tudi ta stvar brez plačila.“

„Črnogled! Nikari, nikari! Kako boš živel, če si tak! In tudi, saj si že dovolj pretrpel; kaj hočeš še več? Ali ne pride za dežjem solnce?“

„In za solncem dež.“

„In ni konca? — Na pij, vesel bodi! Kaj plačilo, kaj žalostne misli! Ti ne znaš živeti, povsod vidiš sence.“

„Ah, kako te zavidam! In vendar . . .“

„Še malo in vesel boš; moral boš biti. Za vrat te bo prijela sreča in te bô prisilila, da se boš zasmeljal iz vsega srca.“

„Ali ne gre nekdo po stopnicah?“

„Pa kaj si tako prebledel?“

„Saj res, česa se neki bojim! Na, pij, zdaj ti napijem jaz! Da boš še dolgo let hodil po svetu brez misli na plačilo! Na zdravje!“

„Vidiš, tako je prav. Ali ne bi zapela katero? Daj, zapoj, bratec!“

„Ali ne gre nekdo po stopnicah?“

„Že spet si bled! Za vruga, kje vidiš strahove?“

„Je že prešlo. — Da res, lepo bo. Domov bom prišel in ženka in hčerka in vsi bomo veseli. In tebe povabim in dobro nam bo kakor časih . . .“

„Ko smo bili še mladi in brez strahov. Pozdravljen! — Zdaj pa res, zdi se mi . . . No, čakaj; pogledam jaz, saj se ves tresesh — Na, vidiš!“

„Daj, da pogledam! Res, res . . .“

„Čestitam, čestitam! Oj ti mojster slavni! Ali verjameš zdaj? Kje so stražni?“

„Nehaj, nehaj! Daj, da pogledam še enkrat! Res je, res, kako sem vesel! In moja žena in hčerka, kako lepo nam bo, kako dobro . . .“

„Na zdravje, prijatelj!“

„In zdaj iz vsega veselega srca: na zdravje! Pa čuj! Nekdo gre, se mi zdi . . .“

„Da. Čakaj grem pogledat.“

„Pusti, pojdem sam.“

„Od veselja kar trepečš; saj ne moreš . . .“

„Vina še naroči in jaz bom pogledal. — Ta sreča, sreča . . .“

„No, pravil sem ti. — Pa glej ga! — Brzjavka? Čestitka?

Kaj ti je? Prijatelj! Moj Bog! Sedi, sedi! Kaj je?“

„Hčerka . . .“

Glava je sklonjena in obraz je kakor iz kamena. Lilasta luč je zamišljena sama vase. Slike na stenah govorijo, a v motnih sencih ni besed. Zdaj pa zdaj zavzdihne pohišstvo. V modri dre-mavici gleda mrak skozi okno.

Anton Batagelj:

Na bregovih ledenega oceana.

Sredi teh skal purpurnati cvetovi
 cveto —
 glej, zdi se mi, da skalnati bregovi
 vpijo:
 kako je težka smrt.

Kot bujne krvi sled
 vzkipeli so v jesenskem solncu —
 v njih kri gori, katero svet
 pretil je v divje vojne čas preklet —
 in tu izvira zdaj na zemlje daljnem koncu.

Zatuli že, zatuli ledeni ocean,
 zapoj v akordih divjo simfonijo,
 prelij bregove skalnate, izmij
 sledi,
 ki, ko prelita kri, gorijo
 v te dni, v te dni . . .

LISTEK.

Cankar, Izidor: S poti. V Ljubljani. Nova založba. 1919. 117 str. 8 K. (Nova knjižnica III.)

To delo je izmed najzanimivejših, najresnejših in najglobljih, kar jih je izšlo zadnje čase pri nas. Taka knjiga je vredna, da izide in ponosni smo lahko nanjo posebno zdaj v tej dobi, ko so misli vseh obrnjene v Belgrad in Pariz, ko gre za biti in ne biti našega naroda in so nam modrice malo pri srcu.

Bridko se motiš, če upaš najti v tej knjigi kak vsakdanji potopis, ki bi našteval imena rek in mest in prinesel mogoče še slike omenjenih krajev; nasprotno „Opazil sem, da sploh ne mislim na kraje, marveč na Donatella, Fra Angelica, Michelangela, Savonarolo, na starokrščanske mozaike.“ Pač pa je ta „poučni roman“, čigar lakonični naslov „S poti“ govori mnogo, potopis duš, ki zahteva že visoke miselne zrelosti. Zdi se ti, da so motne oči izpregledale, ko motriš skozi avtorjev drobnogled duše nastopajočih oseb, ki na njih prosto opazuješ življenje moderne družbe. Kakor v nič se razleze maska, ki jo nosi sleherni in skozi prejšno zunanjo obliko gledaš v srca: spoznal si, da je vsem ljudem brez izjeme lastno ono divje iskanje in koprnenje po neznanem, le da eni iščejo utehe tej žeji na ta, drugi na drugačen način. Tako je treba opazovati ljudi, tako je treba potovati, toda koliko jih je, ki umejo skrivne srčne melodije? Koliko jih je, ki bi šli s takim razumevanjem v svet. Kajti

Poznam jih mnogo. Šli so v svet
in niso našli dalje,
prišli bolj revni so nazaj,
pogled jim ozki bil ujet:
mrčes, ki v gubah halje
meniške menja kraj za kraj.

(O. Zupančič: Visoki hip.)

Zdi se, da je junak tega poučnega romana Fritz, „poet in umetnostni zgodovinar iz rajha“, ki stoji najbolj v ospredju in mu je v karakteristiko njegove individualnosti odmerjen pretežni del knjige. On je čudovito plastično izklesan tip modernega človeka, ki v svojem miselnem razkrajanju in najstrožji radikalnosti nasproti vsem, kakor tudi nasproti samemu sebi, vrta sebi po srcu z ostro brušenim svedrom svojega visoko razvitega intelekta. Potom miselnega razglabljanja se je razvil intelektualno v duševnega atleta, ki mu je postala umetnost in filozofija zgolj šport in igračkanje. Dano mu je vklepati drzne in razvratne misli v fino izklesano in obrušeno posodo — stavek, kar ga že mori, ko vidi, da je zašel v stagnacijo, iz katere ne more ne naprej, pa tudi nazaj ne, da bi na pr. za vedno raztrgal obdajajočo ga mrežo svojih misli in snovanj. Kajti s tem, da bi kot Tolstoj prijel za preprosto delo, zanj problem še ni rešen, ker bi njegovo srce še vedno nosilo neizbrisen pečat vseh dotedanjih izkustev in duševnih bojev. Človek more pričakovati rešitev le od znotraj, iz sebe, nikakor od zunaj. Do take stopnje razvoja nekakega duševnega

nadčloveka se je Fritz razvil vsled vedno se oglašajočega „zakaj“, ki mu je skušal dati odgovor. Tako si je razgrebel srce, da je v njem pesnik usahnil (primerjaj na str. 72 — 77 globoko „bijološko“ razlago bistva pesnika in misleca) in na njegovo mesto je stopil razboljen iskavec, ki je samemu sebi vedno bolj tuj in skrivnosten. Te zle posledice nastopijo vedno, kadar se posamezni organi in funkcije našega organizma vsled prekomernega delovanja razvijejo na račun drugih organov. Hipertrofija spoznavnega nagona (kakor imenuje Jerusalem to preraščanje nekih organov na škodo drugih) je vzrok vsem zablodam na miselnem polju. Toda kaka nebotična razlika je med resnico iskajočim in trpečim Fritzom in kakim „znastvenikom“, ki z zaničljivo gesto človeka, ki vse ve, odklanja to, kar je nedostopno njegovi okoreli in okosteneli skrini razuma. Kako malo veruje Fritz v rešilno desko same znanosti, je izrazil v besedah: „Vi (namreč znanstveniki) odgovarjate na vprašanja, ki jih ne stavljamo, in molčite, kadar je odgovor potreben . . . kakor tatovi se plazite mimo prvotnih vprašanj, mimo praprobblemov in iščete v smrdljivih zakotjih novih . . . če bi imel toliko energije, da bi se lotil kakega vprašanja, bi ga, menim, tudi sam toliko časa tesal in pilil, da razpade v prah, kakor delate vi . . .“ (str. 96) Navzlic vsej razdvojenosti je v Fritzu nekaj pozitivnega, kar ga še edino krepi, to je — vera. Sam pravi: „Ko bi ne imel vere v Boga, bi niti trenutek ne pomišljal in bi si nastavil tale browning na sence.“ (str. 40) On je pač s svojim žgočim koprnenjem in izrazitim, vihnim duševnim življenjem globlje pogledal v bistvo vsega kot onile povprečnik, ki najde alfa in omega vse modrosti in lek za svojo srčno žejo v psevdomodroslovju, ki ga razširjajo prostaške knjige à la Haeckels Welträtsel.

Čim bolj se bliža roman h koncu, tem jasneje spoznava Fritz, da mora „priti sam s seboj na jasno“. In v teh njegovih besedah leži nekaj blažilnega, topllega. Pri vsej svoji srčni razjedenosti ima še vedno voljo k vstajenju, orientaciji in v tem se bistveno razlikuje od popolne brezvolje in brezcilnosti skeptika Ploševskega v Sienkiewiczovem romanu „Brez dogme“.

Fritzu je v marsičem sorodna Karla, za katero so značilni ti stavki: „Toda svidenja si ne želite, mladi gospod (nam. Fritz)! Izgubili boste tudi sedemindvajseto leto, mladi gospod!“ Odšla je mirno po stopnicah kot ženska, ki natančno ve, kam gre (str. 35.); ona čuti, da stoji smelo nad vso družbo, med katero živi. Iz mladega Španca Montanesa se rada ponorčuje: „Kaj je ljubezen, ljubo dete? Da Vam rojijo že take misli po glavi? Pazite!“ (str. 83). V tujsko knjigo se vpiše kot „actrice de Varsovie“ (ali ji ni morda ves svet oder?), kasneje pa vzdihne obupno: „Saj nisem igralka. Jaz nisem nič.“ (str. 85). Nekak nihilizem veje iz teh njenih besed. Sama sebi je odveč, ves svet ji je zopern in ne čudimo se njenim besedam: „Treba je samo, da se človek samemu sebi privadi, da ne teži za nedosegljivim, da nima otročjih, neumnih želja. Zakaj bi iskali vsepovsod pravzrokov in prazakonov? . . . Če vzamemo vse tako, kakor je, in če se znamo obvladati, da nismo preveč resni in ognjeviti, se da dovolj prijetno živeti.“ (str. 98)

Toda kako nas preseneti njen ples ob akordih Chopinovega Nocturna. Preje hladna, trudna, zdaj kakor da so v njej nanovo vzvalovali divni akordi skrite, tajne srčne melodije. Ta scena je ena najlepših v vsej knjigi. Zdi se, da v Karlinem plesu ni izraženo le njeno brezupno koprnenje po Bogu, temveč koprnenje vse zbrane družbe, vsega človeštva sploh. „Karla se je vzpenjala

kvišku in padala, kakor se vzpenja in pada vse človeško hrepenenje, in na ustnicah tisti ledeni, negibni nasmeh dvoma in posmeha; . . . to je bile hlastanje človeka po zraku, kadar ga duši vrvenje vsega, kar v bridkih urah hoče, nemirno iskanje besede, da izrazi sebe, napor, da se premaga in raztelesi, nad vsem pa zreli smehljaj obupanega, prezirljivega spoznanja, muka, muka“ (str. 113 — 114). To mesto vpliva na človeka nepopisno. Zdi se, da je Karlin ples poosebljena bol človeštva. V vseh takih velikih hipih preneha biti človek individuum in postane simbol, se „raztelesi“ (primerjaj v tem oziru človeka v romanih Dostojevskega!)

Še en podoben prizor je v knjigi, ki ravnotako sugestivno omamlja dojemljivega čitatelja. To je ona noč pri Don Pietru. Čudovita slika: v Pietrovi sobi je okrog kamina zbrana družbica po značaju si najbolj tujih ljudi. To tišino predramlja monotono Pietrovo čitanje o nezaslišnih, drznih eksperimentih na polju psiholoških raziskovanj. Neko neizrazno razpoloženje objemlje vso družbo, udajajočo se nevernim slutnjam o bistvu človekovem, njegovi duši i. t. d. Kot da vidiš obupen, razbolel izraz omahujočega človeštva v besedah: „kar vemo o človeku, je malo več kot nič“ (str. 63), taka izpoved po več tisočletni kulturi, tehniki, civilizaciji, ki smo nanjo tako ponosni! Ester je diametralno nasprotna Fritzu. Ona je „kakor duh, in tiho vdana“ (str. 117). V ljubezni, ki je Fritzu lahkomišelnost igračkkanje, kvečjemu estetstvo, trpi ona neizrekljivo. Tuje ji je teoretično miselno akrobatstvo in dobra dejanja, bodisi še tako mala in neznamna, stavi visoko nad brezuspešno umovanje: „dokler ne odgovori (človek) z dejanjem, ni odgovora . . . Potem postanejo dejanja življenjska potreba. Potem so vse reči v življenju velike. Potem se ne šali več z drugimi ljudmi, da sebe kratkočasi“ (str. 92).

To so nekako glavni tipi v tem delu nastopajočih oseb. Kaj pa pisatelj sam? — Omenil sem že, da je ta knjiga avtorjeva samoizpoved. Umetniki se dele v dve smeri: v individualiste, ki so žrtve večnega boja med svetom in seboj in so njihove umetnine pretresljivi akordi obupa, koprnjenja po odrešenju, ki se bliža blaznosti (Byron, Verlaine, Ivan Cankar) in v objektivne, klasicistične umetnike, ki so že premagali kaos in stoje v nekaki distanci nasproti svetu — njim je za dovršenost izraza, za umirjenost (Parnasovci, Flaubert, Izidor Cankar). Dasi o sebi pisatelj pravzaprav ničesar ne omeni, vendar nosi vsa ta tako objektivno pisana knjiga pečat njegove osebnosti. Pisatelj stoji mirno nad vsem tem iskanjem in tavanjem. On je že premagal v sebi ta kaos, stopil si je takorekoč na glavo, da ima popolnoma sebe v oblasti. In vendar, kako preproste so njegove besede, nič senzacij, nič vznemirjenj ni v njih. Toda kako dolgo pot razvoja, prevar, bojov . . . ima tak človek za seboj, lahko spoznaš iz dejstva, kako on razumeva Tizianovo Assunto. V razlagi te umetnine je izražen tudi ves dolgoletni miselni razvoj pisatelja. Pa še vsepovsod naletiš v knjigi na stavke, ki je v njih skrbno zavit košček najskrivnejših pisateljevih zamisli, ki so veren sled njegove življenjske poti: Na pr. ko mu prijatelj Fritz govori o svojem razvoju iz pesnika v misleca, vzklikne pisatelj: „Deček, ki dorašča! Spomnil sem še lastne mladosti“ (str. 74). Ali veren dokaz, kako globoko pojmuje pisatelj bistvo sloga, je v oni vložki na str. 42—43, ko karakterizira uprav presenetljivo razne sloge najizrazitejših slovenskih umetnikov.

Ko si prebral delo, si se znova prepričal, da je bistvo vsega življenja le hrepenenje: „večni nemir, slepo pljuskanje strasti, muke ljubezni, trpljenja

negotovosti, bridkost vsega mišljenja in obupajoče upanje“, gledal pa si tudi v avtorjevo dušo in spoznal, da je on danes nad vsem tem „kakor človek, ki je svet do konca spoznal, ki ga uprav zato vzljubil, ki je mnogo videl in ljudem z nasmehom odpustil vso žalost in radost, ki so mu jo dali“. Avtorjeva filozofija je pa najlepše izražena v stavku: „Uredi svoje misli in življenje. Bodi skladen sam s seboj, živi vsega človeka!“ (str. 39).

Slog dela je na isti višini kakor vsebina.

Skratka: dragocena knjiga. *

Miran Jarc.

Majcen Stanko. Kasija. Drama v treh dejanjih. Založila in izdala Nova Založba v Ljubljani kot 4. zvezek Nove Knjižnice. Cena 8 K. — Uprizorjena prvič v ljubljanskem dramskem gledališču dne 15. oktobra 1919. —

Natisk kakor tudi uprizoritev „Kasije“ lahko odkritosrčno pozdravimo. Drama je nadebudno delo talentiranega avtorja, ki je z njim dosegel jako lep uspeh: dosedaj že petero repriz. Javna sodba je šola za pisatelja, napotek k samospoznavanju in dozorevanju. Uprizoritev drame je preizkušnja zanjo, šola za dramatika, ki ga more edina res prepričati o vrlinah in napakah njegovega dela. In samo na ta način mu je omogočen neoviran in lep razvoj.

„Kasija“ seveda ni dozorelo delo. Avtor je vozil v nji nekako — mimo cilja. Mesto da bi bil prijel stvar samo — dramo razočarane ljubezni Kasije do Ivančiča —, nam je nametal vrsto slik iz častniškega in predmestnega življenja, iz srede, v kateri se drama odigrava. Kasija je demimondka, ki se svojega vlačuganja le napol zaveda, ker se ji zdi, da živi po svoji nravi in po svoji duši življenje in pristno odkrito. Po mnogih plitkih ljubimkanjih je spoznala čustvo prave ljubezni, se zaživela vanjo in doživela nje nevero. Mesto njene drame nam je napisal avtor komedijo vojaške policijske preiskave radi neke nečedne fotografije polkovnikove hčere Adele in tragedijo umetnega splava, s katerim se igra začenja in končuje. Mimo nas beži sedmero prizorov, ki so vsi precej lepo zamišljeni, dokaj spretno podani ter zbudajo mnogo nad v pisateljevo nadarjenost za dramo. Resnično dramo Kasijino: — postanek, razvoj in konec njene velike ljubezni, ki bi si jo želeli načrtano v krepkem, polagoma se vzpenjajočem in strmo padajočem loku, — to dramo pa komaj mimogrede zaslutimo. — Osebe v delu so plehko in površno ustvarjene. Kasija sama je nakazana na nekaterih mestih kot primitivna orijentalca, ki ni „nikakšna svetnica“, ki nima čuta za diskretnost in ima več duše nego možgan; pa niti ona ni dosledno izpeljana. Še manj poglobljene so druge osebe. Ivančič je strašno medla, vegava, brezmesna in brezdušna osebnost, ki se komaj zaveda, da je junak te drame, in ki se kreta v nji skoraj kot nekaj fantom. — Besede in stavki nosijo na sebi vseskozi znak literarnosti; zato ne učinkuje dialog kot govornica iz realnega življenja, temveč kot površno in zunanje besedičenje, ki ne prihaja iz duš in ne seza v duše. — Ponesrečeno je tudi risanje miljeja. To ni Belgrad, po sovražnikih zaseden; in te prizore, kakor so napisani, postaviš lahko kamorkoli v okcident.

Uprizoritev bi bila morda boljša, ko bi bile nekatere vloge drugače zasledene. Šaričeva in Rogoz sta bila dosti dobra; Martičević je imel pretežno nalogo; precej lepo se je posrečila Pregarcu inkarnacija doktorja Levaja. Krasna je režiserja Josipa Šesta ideja dvojnih scen, ki bo olajšala na našem premajhnem odru uprizoritev marsikakšne klasične ali moderne drame z mnogimi spremembami. —

„Kasija“ in nje uprizoritev nam velja vkljub vsemu za jako zanimiv dogodek v našem umetniškem življenju. Alojz Kraigher.

Janko Glaser: Pohorske poti. V Ljubljani 1919. Natisnila in založila „Zvezna tiskarna“: Str. 79. K 4—

Gorenje pesmi so urejene časovno, z nekaterimi neznatnimi premestitvami, ki jih je zahtevala arhitektouika. Prvi oddelek sega še v gimnazijska leta in nudi plaho, skoro brezpredmetno erotiko. Med uspelejše umotvore sodi tu „V mraku“, dasi vas domisli narodne popevke „Tiho, le tiho ljubica“. „Poleten popoldan“ končava obetavno:

In že je ljubezen kot kaplja vedno težja
in rada bi tvojega obrežja.

„V gozdu“ — izraz brezsmotrenega koprnenja — se igra z valovečimi ritmi. „Poletna pot“ izzveni poentirano. „Napis pod solčno uro“ se je prvotno glasil v preprostejši obliki: „Déli z ljudmi svoj solčni čas — mrak zamolči kakor jaz!“

Drugi oddelek predstavlja razdobje upanja z vsemi njegovimi razrastki: strast, dvom, trpinčenje, odpoved. Pesnikova volja se je počasi zmožatila, njegova želja se zrcali v zaključnih stihih:

manj mehko v srcu mehko,
več trdosti v dlan odločno!

Tretji del je izraz izpolnitve: radost in trpkost in „mirna moč, ki čaka“. Ves ta trolistek je docela osebnega značaja, posvečen izvečine pesnikovi soprog, Pohorki, katere ime se skriva menda v akrostihu str. 49 (Mariji). Mislite si mladega moža, ki še ni dosegel svojega poklica, ki ga je svetovna borba potegnila v svoj motni vrtnec, ki mu je bodočnost popolnoma nejasna: razumeli boste dodobra pomen verzov Poet I, V zimskem jutru, Tožba, Določba. Slično se poglobi čitateljevo pojmovanje posameznih kitic (npr. Ženi II, Sama, Njeno pismo, V daljavo, Mladost), ako si predočuješ, da sta morala nova zakonca po poroki ostati ločena, da se vidita samo tupatam za kratke ure, popoldne, zvečer, čez noč. Ta vojakova pota in romanja so pustila poleg drugega kot usedlino — naslov pričujoči knjižici.

Osební izpovedi sledi četrti del, pogled na rodno grudo in ožje rojake ko se je umetnik osvobodil v svoji notranjosti, se ozira okoli sebe. Tako je skušal dati zborniku pečat enotnosti ter položiti vanj zamisel, katero je sam doživel: lepo je življenje, baš zaradi svojega rezko-trpkega okusa je lepo, zdravo in prikupno (Ljubezen, Jesen idr.). Stremljenje po enovitosti odseva razločno tudi iz oblikovne zaokroženosti: zategadelj zaključuje prve tri intimne odstavke in tvori prehod k objektivnejši zadnji skupini pokrajinska in spominska sličica „Sinu“, kjer oživlja čase, ko so kovački mu prvo kovali mladost:

Slišal sem grom: kot zlatnike v noč bliske je sival
in med oblake se je opotekal pijan . . .

Poslednja desetorica pešmi ovaja najvišjo stopnjo zrelosti. Tu veje dih nove politične dobe (Matija Gubec), ljubav do doma pomlaja sklepane strani, vrhunec pa tvorijo vsekakor narodopisni klopotci, ki s hribov kujejo zlate pesmi v dan in na slikovite načine vabijo vetrec gorak. Potniku, ki je stopal skozi vinograde, so zbudili tehtovito prisposobo:

Kakor klopotci smo, ki v vetrovih stoje:
majhen je eden in v vsaki se sapi repenči,
drug, velikan, pokojno v molku se senči
in le z viharjem se razgovarja grmé.

Glaserjevi stih dosega redkokdaj to zvočnost; običajno so tihi „kakor je tiha v zemlji rast korenine“, le poslušanje sokov v zelenju. Nekje je zapisal:

Pesem je kakor objem:
združitev z vesoljnostjo
v eden trenotek razkošja.
In kakor prelest hrepenenja
in kakor prelešt utešitve
tega treno/ka-žarišča
solnce v njej gori . . .

Ta „hensis“ z naravo mogoče ni vselej dovolj krepko izražena, vendar se zaznava, da so to doživetja in občutja, torej vrline in prvine pravega lirika. Besedičenje mu je zoprno, zato sovraži vsakršen verbalizem. Sebi (p: 11) je izvolil pomenljivo geslo: „lagati je greh“. Enako priznava uvodna pesnitev:

Jaz sem resnice skrite
vso mladost iskal —
in sem berač ostal!

V oblikovnem oziru je avtorju Pohorskih poti vzor — kratkost in jedrovitost: nobene besede preveč. Za zgled omenjam predvsem uspele vrstice „Doma v planinah“, kjer niti posvetila ne moreš izpustiti. V dveh sapfičnih kiticah „Molitev“ zaslediš nič menj ko tri zgoščene klene krilatice! . . . Razen par gazelic in sonetov ne nahajamo v zbirki skoro nobene tuje stalne oblike. Končno hočem, čeprav me zadene Glaserjeva puščica „Kritikom rim“, vseeno podčrtati dejstvo, da so poedini stiki zgolj štajercizmi, često veljajo ujeme edinole za oči (jesén — ven, do nje — sklonil se, kdo si — zelenj).

A. Debeljak.

Shakespeare William, Otelo, mletački črnac. Tragedija u pet činova. Preveo dr. Milan Bogdanović. Zagreb 1919. Izvanredno izdanje Matice Hrvatske. VIII°, 206 str.

V uvodu, ki obsega 39 strani, povdarja pisatelj z ljubeznjivo skromnostjo, da ne more nuditi poznavavcu kakih novih rezultatov, ampak da hoče seznaniti domače občinstvo z nekaterimi prašanji, ki se nanašajo na Šekspirja; vporabljal je pri svoji razpravi G. Brandesa obsežno delo, komentar Fr. T. Fischerja in očitno tudi znastveni uvod Fr. Genéeja v zbirki Meyers Klassiker i. dr. Razprava ostane neglede na to zaslužna, posebno ker se je doslej med nami napisalo malokaj o Šekspirju; nekoliko kesneje so omenjene M. Nehajeve „Studije o Hamletu“ kot edina samostojna publikacija med Hrvati; dober bi bil tudi pregled manjših člankov. Pričakovati je, da bo pisatelj posvetil še nadalje svoje nedvomne zmožnosti temu predmetu in mogoče zaključil Matičino izdajo z monografijo o Šekspirju in njegovem delu; gotovo se bo takrat izognil takim presplošnim trditvam, kot jih najdemo na str. 12 ss. („Š. je determinista“). Naj bi literarni kritiki vendar ne spravljali delovanja kakega pesnika na formule! Tako govorjenje je tem manj umestno pri pesniku, ki je v razmerno

kratkem razdobju življenja lahko razvil vsestransko svoje moči in skladno in harmonično završil svoj „pjesnički rad“ (str. 12). Želeli bi torej v bodoče krepko zarisano razvojno črto od mladostne prešernosti do moškega pesimizma in starostne resignacije (v Viharju). Med pesimizmom, ki navdaja zrelega moža, potem ko mu izginejo izpred oči blagodejne koprene, ki so mu v mladosti prikrivale meje njegovih moči, in med determinizmom, ki smatra človeka kot slepo orodje prirojenih nagonov, je pač razlika.

Bolje mi ugaja nadaljni del uvoda, kjer se razpravlja o Tolstojevih in Shawjevih očitkih Šekspirjevemu delovanju. Ni jih krivičnejših sodnikov tujemu delu, kot so umetniki proti umetnikom, ker ne presojujejo tujega dela, kakor je, ampak ga na novo vstvarjajo; t. j. predstavljajo si, kako bi ga oni vstvarili. Take ocene so bolj značilne za kritikovavce same kot pa za njih objekte. Tolstega nastop nam kaže starca, popolnoma obvladanega od verskih predstav, Schawjeva kritika izvira bolj iz želje, presenetiti občinstvo s svojo duhovitostjo . . . Kar se tiče „naduvenog govora“, ki ga očita Tolstoj Šekspirju, bi bilo dobro omeniti, da gre sto in sto mest pri Šekspirju, kjer se kaže taka prisiljena duhovitost, na rovaš sodobni stilistični maniji, znani pod imenom marinizma ali eufoizma. Sploh pa je treba pri vsakem Šekspirjevem delu pomniti, da ga nimamo v prvotni obliki v rokah, ampak v obliki, ki so mu jo dali razni režiserji in „izdajavci“, ki so ga po svoje retuširali, da bi ustregli okusu občinstva ali pa uveljavili svoj lastni okus.

Oba omenjena kritika se strinjata nadalje v tem, da pogrēšata v Šekspirjevih delih izrazite tendence; Tolstoju je premalo „moralne nauke“; Schawu socialnih in filozofskih problemov. Kdor si je enkrat prisvojil načelo, da je umetnost sama sebi cilj in smoter, ta ne bo grajal Šekspira, ker ne vporablja svojih verzov za „vehiculum“ moralnih nauk. Vse ob svojem času! Marsikdo se bo prej obotavljal pripoznati tendenčnim pesnitvam značaj umetnin. Ne samo živalske basni, ampak tudi romani s prebohotno tendenco spadajo na rob poezije, v didaktično slovstvo.

Lepo a prekratko je poglavje o Šekspirju v srbohrvaški književnosti. Že v dobi ilirskega preporoda se kaže njegov vpliv (Demeter, Bogović) a tudi kasnejši dramatikci so se na njem zgledovali, posebno dr. Stjepan Miletić, ki ima vrh tega največ zaslug za poznavanje Šekspira.

Ni bila samo veličina pesnikovega duha, ampak tudi plemenska sorodnost, ki je navajala nemške dramatike k posnemanju Šekspira. Bolj kot salonska umerjenost in galantnost francoska je Nemcem prikladna herojična divjost in neposrednost čustvovanja, ki jo kažejo Šekspirjevi junaki. Voltaire imenuje Šekspira naravnost „pijanega divjaka.“ Naj se vprašajo naši dramatikci, koliko teh germanskih potez se sme presaditi med nas. Za marsiktero posamičnost bo Šekspir še naprej nedosegljiv vzor — toda v nekih mejah; tako n. pr. v dobi rodbinskih igrokazov ni pričakovati, da bi še prikrevsal kak dramatik post festum z dramo „visokega zgodovinskega stila“!

V srbohrvaško je prevedenih 24 Šekspirjevih dram, nekatere po dvakrat in trikrat. Vrednost nekaterih prevodov menda ne bo velika, ker so narejeni po nemškem (kakor dostikrat tudi pri nas), da, celo po italijanskem in ruskem. Vzemite še 5 slovenskih prevodov in lahko rečete, da se je delalo pri nas še precej ob problemu, kako vdomačiti Šekspira v našem slovstvu; toda ker so prevodi ponajveč slabi, prigodni poskusi, ker se tudi ni skušalo občinstvu

z razpravami raztolmačiti pesnika in ker so te publikacije razmetane tukaj in tam, to delo ni bilo dosedaj uspešno. Pri tej priliki še omenim, da je bila vzvišenost, s katero je odbor Slovenske Matice nekoč odklonil Glaserjev obsežen zbornik prevodov, češ da niso dovolj pesniški, zelo malo umestna. Kar se tiče točnosti in pesniške vrednosti prevodov, tudi sicer nismo preveč razvajeni. Glaser res da ni bil kdove kaka pesniška sila — poskušnje, ki jih je poslal v svet, niso bile ravno slabe — toda delal je vsaj po originalu in zato so njegovi prevodi točni! Kaka pridobitev in olajšava pa je za vsakega poznejšega delavca, če more že vporabljaliti delo svojih predhodnikov; koliko truda mu je prihranjenega. Ne domišljajmo si, da bomo posekali take hraste orjake kot Homerja, Danteja in Šekspirja kar na prvi mah: ponovno delo generacij je bilo pri drugih narodih potrebno, predno so dobili svojega Homerja, Danteja, Šekspirja . . . Dovršenost takih prevodov bo odvisna predvsem od razvitosti domačega jezika samega; v Schleglovih prevodih lahko dokažete, da zmaguje stroške svojega dela z Goethejevim in Schillerjevim jezikom. Naši prevajavci bodo čutili oviro, da nimamo čvrste domače dramatike z uglajeno dramatsko govorico. Svetujem torej nujno, da ta ali oni poišče Glaserjev prevod — kjerkoli je — in ga nekoliko popravljenega izda: tako se bomo tudi oddolžili za služnemu možu, ki so ga naši literatje v preveliki gorečnosti zavrgli.

Tudi za slovenskega prevajavca bo koristno, ako prečita, kar piše nadalje pisatelj na str. 34 ss. o nalogah prevajavca; da eksistira kot vrl pripomoček v nemškem jeziku Šekspirjeva slovnica in tudi slovar (W. Franz, Sh. — Grammatik; Alex. Schmidt, Sh. — Lexicon), pač ne sme biti nobenemu delavcu na tem polju neznano. Dostikrat se je že povdarjalo, kako težko je spraviti včasih vsebino angleškega verza v samo enega slovenskega: in vendar sme ostati sredstvo, ki ga nasvetuje in vporablja g. pisatelj — prevesti misel brez ozira na originalove verze — samo izjema! Če namreč prevedemo recimo 5 verzov izvirnika s 6, 7, 8 ali še celo večimi, se ne razblini samo vsebina, ampak — in to je najbolj važno! — popolnoma spremeni ritmično ravnovesje, ki je v originalu, medsebojno razmerje posameznih delov, skratka: vsa notranja dinamika umetnine. V tem ravno bomo iskali pesniško silo prevajavčev, da nam prestavi original točno in neokrnjeno.

Naš prevod je čvrst in točen; oni plus hrvaških verzov bi se dal vseeno zmanjšati. Da se tudi lepo čitati, tako da si prav želimo, da ostane pisatelj zvest Šekspirju in njegovim problemom. J. K.

Edmond de Goncourt: Dekle Eliza. Preložil Pastúškin. Izdala in založila Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1919.

Čim se je knjiga prikazala med nami, je morala odgovarjati na prašanje, ali je moralna ali ni . . . In odkrito povem, da se zato tudi jaz nisem mogel otresti tega dojma, ko sem jo vzel v roke. Sicer pa bi menda niti treba ne bilo opozoritve, da gre tu za knjigo, pri kateri ni zadnje prašanje „pohujšljivost“ ali „nepohujšljivost“ — na prvi strani se takorekoč zagovarja pisatelj, zakaj je napisal, na zadnji prelagatelj, zakaj je preložil . . . Goncourt pravi v svojem predgovoru: „In priznam, da bi mojemu čestihlepju bilo ustrezno ko (?) bi moja knjiga zbudila zanimanje za dela o kaznjenski blaznosti . . . ko bi umela govoriti v srce in duše našim zakonotvorcem.“ To torej: boj proti „kazni neprestanega molka“ in posledici te kazni: „kaznjenski blaznosti“, to je bil Goncourtovi knjigi glavni namen. In dobro zavedajoč se, da bi še

tako temeljito pismo, poslano zakonotvorcem, le malo koristilo, ako ni pritiska javnega mnenja za „prašanjem“, se je odločil, da je „... tu s pomočjo zagovora, kakor je dovoljen v romanu, skušal ganiti, vznemiriti, siliti v razmišljanje.“ In z ozirom na to, da je mož res dosegel svoj plemeniti namen in da je tisočim najnesrečnejših med nesrečniki olajšal njih strašno usodo, bi bilo naravnost nemoralno govoriti o nemoralnosti te knjige, če prav je vsaj v prvem delu nekoliko le preveč tega, kar nedolžni Slovenci imenujemo „kočljivosti“. . . . Goncourt pravi sicer: „... vlačugarstvo in vlačuga je samo prigoda, ječa in jetnica tvori zanimivost moje knjige“, toda res je, da ta „prigoda“ obsega 59, „zanimivost“ pa samo 47 strani cele knjige. . . . No, kakor rečeno: tudi Goncourt bi smel rabiti besedo: „Ker sem veliko ljubil, mi bo veliko odpuščeno.“ Polég tega je delo pisano v tako težkem slogu, da se bo precejšnje število onih, kateri hočejo pri „takem“ čitvu „priti na svoj račun“, pred koncem utrudilo, če niso že kar naravnost trdovratni. Sme se torej reči, da knjiga ni „lahak užitek“, in ne verjamem, da bi bilo med Francozi, kateri imajo vender „pohujšljivih“ del na vagone, mnogo takih, kateri bi si bili za svoje „namene“ izbrali ravno težko prebavno „Elizo“. Tako je že v tem neko jamstvo, da delo ne pride prevelikemu številu „nepoklicanih“ v roke. — Drugo prašanje pa je, kaj je v vseh teh stvareh s — prevodom. . . . Kar se pravkar omenjenega „jamstva“ tiče, menda ni treba mnogo govoriti, saj smo s spisi, ki niso za vsakega, še precejšnji reveži. Toda mogoče naj prevod služi bolj slovstvenemu znanstveniku nego uživalcu? G. Pastuškin vsaj pravi: „Naj se strinjamo z bistvom umetniških načel bratov Goncourtov ali ne, njih vpliva na razvoj moderne francoske in posredno tudi svetovne književnosti ni mogoče prezreti, njihove resnične zasluge za razširjenje leposlovnega ustvarjanja in pripovednega sloga se ne dajo tajiti; zato gotovo zaslužita, da se tudi mi seznanimo s tem ali onim njihovih (!) pomembnejših del. „Dekle Eliza“ nam s svojim predgovorom, vsebino in načinom obdelave nudi precej jasen vpogled v bistvo naturalizma“. Vsa čast naturalizmu, in zadoji sem, ki bi mu hotel odrekati „resnične zasluge za razširjenje leposlovnega ustvarjanja“; toda res je vendar vsaj za nas uboge Slovence izdanje precej obširne knjige prevelik strošek samo v to svrhu, da dobimo precej „jasen vpogled v bistvo naturalizma“, — struje torej, katera se je, naj kdo trdi, kar hoče, vendar že preživela. (Zakaj, če danes še človek rad poroma k Emilu Zoli — da, rajši nego prej, ko se je moral mešati med toliko prašičkov — stori to ne zato, ker je bil Zola naturalist, nego ker je bil velik umetnik, umetnik ne zato, ampak kljub temu, da je bil naturalist.) Ne, mislimo, da je ves Pastuškinov citirani stavek le nekako opravičilo — knjiga je brezdvomno namenjena široki čitajoči javnosti. Potem pa ne morem drugače, nego da se čudim, kako da si je prevajalec izmed stoterih francoskih del, ki jih pri nas še nimamo, izbral ravno „Dekle Elizo“, ki z umetniškega stališča gotovo ni slabo, a tudi ne posebno dobro delo. — Vrh v vsega inam še vtisk, da prevod niti dober ni. Ne govorim o slogu, ne o jeziku — dasi na pr. stavka: „Peta hiša, v kateri je stanovala Eliza, je bila lepa hiša drevoreda“, dolgo niti razumel nisem — da, niti o tistem čudnem svojstvu francoščine ne govorim, da smeš v njej skoro vse reči, ne da je trivijalno ali celo grdo, a da mora prevajalec poleg mnogega drugega razumeti tudi to umetnost: povedati tisto reč s primerno — milejšim, a ravno zato duhu originala odgovarjajočim izrazom; samo to hočem

reči: ko človek čita, občuti neprestano, da čita prevod, dočim se mora res dober prevod brati kakor original sam, v katerem so le lastna imena še tuja. Naj navedem le en primer: „Voznik se je ustavil in je, ne da bi stopil z voza, ponujal ženskama njih kovčge. Ko je to opravil, je veliki Lolo, ki so mu vzdeli „metalec krasotic“, med režanjem in roganjem z viška svojega sedeža narahlo in prijateljsko ošvrknil potnici z bičem.“ Dvomim, da bi bil slovenski pisatelj, čeprav zadnje vrste in z najnerodnejšim slogom, pišoč svojo lastno stvar, to reč tako povedal, pa naj še toliko vpoštevam prevajalčev morebitni namen, da bi prenesel vso težo Goncourtovega stila tudi v prevod. Vem tudi, da bi pravzaprav moral imeti original pred seboj, če hočem oceniti prevod in nič manj — original sam, in iskreno obžalujem, da ga nisem mogel dobiti; toda toliko, kolikor sem tu vsaj o prevodu izrekel, si upam izreči tudi po vtiskih prevoda samega!

Dr. I. Š-i.

Djurić N., Gradjevna politika železnica u kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca. Zagreb 1919. Tisak kr. zemaljske tiskare. 71 strani. Cena 6 K.

Po karakterizaciji prometnih poti v splošnem, prehaja avtor na opis dosedanje gradbene politike na jugoslovanskem ozemlju, ki je služila predvsem kot protinarodno orožje. V pokrajinah bivše Avstro-Ogrske sta imela vladajoča naroda pri gradbi železnic za cilj: vojaško zavarovanje (strategični razlogi), gospodarsko zavarovanje in narodno osvajanje zaslužnjene zemlje, ne pa blagor domačega prebivavstva, kar danes bridko občutimo. Djurić premotriva stanje in vrednost obstoječih železniških prog v celi kraljevini, bodisi v tehničnem kakor prometnem oziru. Mnogo, skoro dovolj železnic imamo le na severu, bodisi v Sloveniji, kakor v srbski Vojvodini, absolutno premalo pa jih je sicer po vsej državi, zlasti po celi jugozapadni polovici naše kraljevine.

Prehajajoč na naloge gradbene železniške politike za naprej, povdarja Djurić, kako važna je prometna lega naše države. Zakaj Sredozemno morje dobiva vedno večjo važnost; po njem se vrši vedno večji del svetovnega prometa. Ta važnost pa bo še naraščala, kolikor višje bo napredovala kultura Azije in Afrike in kolikor bolj se bo ojačila osvobojena centralna Evropa. Naša država bo tvorila prehod važnih vodnih (prekop Morava-Vardar!) in železniških prometnih potov, ker bo po njih promet najkrajši in najugodnejši. Toda avtor tudi opozarja, da bodo radi zelo težavnega terena železnice pri nas bržkone pasivne, kar pa ne sme biti ovira za gradnje.

Pri razvijanju gradbenega načrta opozarja Djurić, da vpričo teritorialne oblike naše države ter goratega značaja osrednjih delov ne bomo mogli graditi železnice centralno, tudi ne transverzalno, marveč po sistemu trikotnika, kajti naša kraljevina ima sama po sebi obliko trikotnika, ki sta mu odbita oba ostra kota. Kot glavno naše pristanišče za bodoče smatra Djurić Spljet, ne le za domači, marveč istotako za tranzitni promet. Glede Trsta in Reke pravi, da kakor jih moramo brezpogojno zahtevati z narodnega stališča, — s tehničnega in prometnega stališča za razvoj našega pomorskega brodarstva nista *conditio sine qua non*, ker ležita preveč ekscentrično. Poglavitni naši pristanišči bosta Spljet in Drač, oziroma, če ga ne dobimo, pa luka nekje ob Dri-movem izlivu. Vsled rodovitnosti ta! bo ostal vzhodni in severozahodni del naše države poljedelski, na zapadu z Bosno vred pa se bo vsled rudnega bogastva razvila industrija. S to gospodarsko perspektivo mora računati tudi gradbeno-železniška politika.

Pri podrobnem razvijanju gradbenega programa naševa Djurić devet železniških dvotirnih prog, ki jih moramo zgraditi kot osnovo svoje železniške mreže. In sicer: 1. italijanska meja-Ljubljana-Zagreb-Beograd-rumunska meja; 2. madžarska meja-Beograd-Niš-Skoplje-Solun; 3. Spljet-Zagreb-nemškoavstrijska meja; 4. Spljet-Subotica-madžarska meja; 5. Spljet-Beograd-madžarska in rumunska meja; 6. Drač-Beograd-madžarska meja; 7. Drač-Skoplje-bolgarska meja; 8. Drač-Solun; 9. Sarajevo-Skoplje-bolgarska meja. Najvažnejša od vseh je prva. Razmotrivajoč v podrobnem, kje naj bi se izpeljale navedene proge, zavrže avtor na mnogih mestih celo dosedanjo progo — tako tudi pri naši južni železnici! — hoteč makar potom dragih predorov doseči najkrajšo zvezo.

Knjižici je pridejan tudi zemljevid naše kraljevine z označitvijo predlaganih prog.

— Danes, ko še vedno nimamo določenih meja, ko je naše denarno, gospodarsko stanje še čez mero razrovano, je težko govoriti o izvršljivosti posameznih točk. Človeka moti zavest, da smo še močno oddaljeni od praktičnega izvrševanja takih dalekosežnih načrtov in da je še cela vrsta soodločujočih činiteljev, ki bodo tehtno modificirali našo železniško gradbeno politiko. Pred vsem pa bomo učinke kritične dobe, ki jo preživljamo, čutili predolgo, da bi mogli kmalu vse tako korenito preurediti, kakor svetuje avtor knjižice.

Anton Melik-Loboda.

W. Wilson: Nova sloboda. Preveo Djordje Pejanović. Izdanje I. Dj. Djurdjevića, Beograd-Sarajevo. 1919. Cena 5 K. (v cirilici).

Mislím, da ne bom preveč grešil, ako rečem, da izgublja Wilson izredno popularnost, ki si jo je pridobil pri nas zlasti proti koncu svetovne vojne. Poznam ljudi, ki so takrat, ko se je vse opajalo ž njegovimi tezami glede bodoče mednarodne in državne politike, ne le skeptično, temveč prepričano opozarjali, da se na teh temeljih ne bo gradila naša državna, narodna bodočnost. Toda da bo Wilson pokazal tako malo umevanja geneze, rekreacije naše narodnosti, kakor se je to zgodilo na Koroškem, to mu že lahko malo zamerimo. Da je v našem sporu z Italijo kljub razmeroma izredno vnetemu zastopanju naših koristi vendarle ne majhne kose naše zemlje priznal Italijanom, nad tem se zgodovinar pariške mirovne konference ne bo preveč zgražal. Dalje je ideologija katastrofalne socijalne revolucije, diktature proletarijata, pretila, da tudi v notranjepolitičnem življenju prevrže Wilsonovo smer demokratičnega meščanstva. — Vse te okoliščine so povzročile, da bo zanimanje za pričujočo knjigo bistveno manjše, kakor bi bilo na pr. v kritičnem letu 1918.

Knjiga je prevod zbirke glavnih volilnih govorov, ki jih je imel Wilson v zadnji dobi o priliki raznih volilnih bojev v Uniji (prirejen po nemški izdaji, ki je izšla l. 1914 v Münchenu). Wilson obravnava v njih glavne svoje ideje z ozirom na notranje uredbe Združenih držav, boj zoper kolosalne monopolne trustovske organizacije, ki utesnjujejo svobodno gospodarsko življenje, boj za popolno državljansko enakopravnost bodisi v gospodarsko-produkcijskem kakor upravno-političnem oziru. To so ideje, ki so obenem več ali manj program ameriške demokratske stranke, kateri je Wilson vodja. — Knjiga je pisana izredno živahno, pozna se, da ji je bil namen sveža, neposredna učinkovitost. Izmed živahnih podob in definicij ameriških značilnosti naj za primer navedem sledečo: „Kaj je svoboda? Jaz si mislim svobodo kot velik stroj. Ako se sestavijo deli tega stroja nevešče in tako, da se eden del ustavlja in

zastaja, dočim se hoče drug del gibati dalje, tedaj se pokvari cel stroj in se ustavi. Svoboda poedinih delov obstoji v najboljšem skladu in sklepu vseh delov . . .“

Knjiga obravnava tedaj pred vsem probleme ameriške notranje politike, je pa za nas zanimiva ne le radi interesa za Unijo, temveč tudi radi spoznavanja idej moderne demokracije sploh, dasi bomo pač v praksi morali iskati in najti svojih smeri in potov, primernih našim razmeram.

Prevajavec je pridel knjigi primeren uvod, ki bravca uvaja po eni strani v zgodovino Wilsonovega javnega dejstvovanja, po drugi pa karakterizira glavne črte njegove notranjepolitične ideologije.

Anton Melik-Loboda.

Prešernov „Moravski trg Lescè“ in „grofič z Moravskega“. V romanci „Judovsko dekle“, ki jo je Prešeren objavil dne 16. januarja 1845. v 3 štev. „Illyrisches Blatt“, je kraj dejanja tako-le določen: „Stoji moravski trg Lescè“, . . . „tempelj njih daleč stoji“ (namreč židovski) . . . „da v divnjak grem sprehajati se. Tam lepe rožice cveto, vesele ptičice pojo, se plašne srnice pasò“ . . . „Ko v grajski divnjak je prišla . . .“

Tako opisani kraj ni utopija, marveč je realnost. Imenuje se uradno Lysice; domačini pa izgovarjajo Lésice, ker so Horáci (= gorjanci), ki govoré splošno *e* namestu *y* (to posebnost imajo tudi njih sosedje Hanáci: *rebe bele = ryby byly*). Kakor piše Prešeren rožce, krajšna, božca, čebélca, čútarca, tako piše tudi Lesce. Zavoljo rime z besedama *cvetè* in *deklè* je pa pesnik naglašal Lescè. — Lysice so trg na Moravskem, (sodni okraj: Kunštat, polit. okraj Boskovice; nekdanje okrožje: Brno) ki ima okrog 2000 prebivavcev, med njimi nekaj Židov; v Prešernovi dobi so hodili ti v Kunštat ali Boskovice k službi božji, ker ni bilo templja v Lysicah. V tem trgu je grad grofa Dubskega s parkom in zverinjakom („grajski divnjak“), v katerem so bile mnogo let srne, kakor so mi povedali leta 1896. tamkajšnji domačini. (Riegerjev „Slovník naučný“ in Ottov „Sl. naučný“ pod besedo „Lysice“.) Pod lysiško župnijo in pošto spada tudi vas Drnovice, kjer ima baron Dubský z Třebomyslic alodijalno posestvo, grad, pristavo, opekarno in svetovnoznano tvornico za žreblje. Ta vas se omenja v zgodovini že leta 1131. (Riegerjev in Ottov Slovník pod besedo „Drnovice“.) Ni sicer izključeno, da je poznal Prešeren Lysice („Lesce“) zgolj po kakem popisu; toda ker je njegova sestra Alenka večkrat pravila, da je bil njen brat France na Moravskem pri roditeljih nekega mladega plemiča ^{Le Tour} _{Drnovice} jurista, ki ga je poučeval, je verjetnejše, da je bil pesnik sam v Lysicah, kjer je posestvo Dubskih. —

Neki pripadnik omenjene rodovine, ki ima in je imela grad v Lysicah (in tudi v bližnjih Drnovicah), je izdal dne 14. marca 1828 Prešernu nravnostno izpričevalo o dobi od absolutorija do promocije. Prim. L. Pintar „Prešeren v šolah“ (Lj. Zvon, 1902, 630 — 634) in istega pisatelja „Književne drobtinice“ (ZMS, 1902, 168). Taka izpričevala so sicer smele izdajati vse poštene, oblastvom znane osebe — in takih je poznal Prešeren na Dunaju dovolj, ker je nekaj let poučeval sinove raznih imenitnih gospodov — a verjetnejše je pač, da je pesnik naprosil kako tako osebo, s katero je bil osebno znan (n. pr. očeta, ali strica kakega svojega učenca), ko pa da bi se obrnil do tujega človeka. Plemič se je podpisal na dokumentu „Franz Freiherr Dubschy von Třebomyslic k: k: Kämmerer und Major in der Armees“. Rojen je bil leta 1784, v grofovski stan povišan l. 1848, umrl je l. 1873. na Dunaju. Izmed njegovih treh sinov je pro-

Tiskovna zadruga v Ljubljani

Sodna ulica šte. 6.

Nove publikacije:

Goncourt, Dekle Eliza, roman. II. zvezek Prevodne knjižnice.

Cena K 8·50, vez. K 11—, po pošti priporoč. K 1·40 več.

Dostojevskega Besi, roman v štirih delih, nad 800 str. obsežen, v dovršenem prevodu Vladimira Levstika. Roman je izšel v dveh knjigah v novo osnovani seriji „Prevodne knjižnice.“

Cena broš. 30 K, vez. 40 K, po pošti priporoč. K 1·80 več.

Stritarjeva antologija z obširnimi estetsko-literarnim uvodom urednika dr. Ivana Prijatelja, in z izborom najboljših Stritarjevih pesnitev, deloma naši javnosti dozdej še neznanih.

Cena broš. 16 K, vez. 20 K, po pošti K 1·60 več.

A. Melik, Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev. I. del. Cena K 12—, po pošti K 1·50 več.

A. Sič, O slovenskih narodnih nošah. Cena K 3·50, po pošti K 1·20 več.

Josipa Jurčiča zbrani spisi. Druga izdaja. Uredil dr. I. Prijatelj.

I. zvezek, z urednikovim literarnim uvodom in komentarjem, obsega 528 strani. Vsebina prinaša mnogo novega iz mladostnih let Jurčičevega pisateljevanja. Cena broš. 15 K, s poštnino K 1·50 več.

Cvetko Golar: Rožni grm. Pesnik „Pisanega polja“ stopa s to novo zbirko nežnih, umetniško dovršenih pesmi v vrsto naših najboljših lirikov. Cena broš. knjigi 6 K, vez. 9 K, po pošti K 1·20 več.

Dr. Bogdan Drč: Dojenček, njega negovanje in prehrana. Praktično navodilo za vsako mater, ki hoče vzrediti zdrave in krepke otroke. Cena 4 K, s poštnino K 1·20 več.

V zalogi je še: Milčinski, Tolovaj Mataj. Vez. K 6—, s poštnino 1 K več. — **Dr. Alojzij Zalokar, Ljudsko zdravje**. Cena 4 K, s poštnino K 1·20 več. **Spolne bolezni**.

Cena 6 K, po pošti 1 K 20 v več.

Narodna knjigarna

in trgovina s papirjem

v Ljubljani, Prešernova ulica št. 7

sprejema naročila na vse tu- in inozemske časopise,
revije ter vse knjige.

OMLADINA.

Nove publikacije:

OTON ŽUPANČIČ: **Mlada pota.**

Celotna, na novo redigirana izdaja Župančičevih poezij. Velika knjiga slovenske in jugoslovanske poetike, neločljivi spremljevalec slehernega učenega in preprostega srca.

Cena v platno vezani knjigi K 12.—

OTON ŽUPANČIČ: **Sto ngank.**

Zlata knjižica naše dece. II. izdaja. Cena vez. K 2·70

RABINDRANATH TAGORE: **Rastoči mesec.**

Biser indijske duševne globokosti in preprosti, namenjen materam in njih deci. — Cena vezani, s štirimi barvastimi slikami opremljeni knjigi K 10.—

Nadalje priporočamo:

VLADIMIR LEVSTIK: **Zapiski Tine Gramontove.**

Cena broš. K 5·50 Vez. K 7.—.

ALBRECHT: **Mysteria dolorosa.** Zbirka pesmi. Vez. K 4·50.

PUGELJ: **Zakonci.** 10 novel. Broš. K 3·50 vez. K 5.—.

FLAUBERT: **Tri povesti.** Broš. K 3·50 vez. K 5.—.

CHESTERTON: **Četrtek.** Fantastičen roman. Broš. K 3·50 vez. K 5.—.

DR. JOŽA GLONAR: **Naš jezik.** Vez. K 2·50.

MILKO BREZIGAR: **Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva.** Cena K 5·50.

LE BON: **Psihologični zakoni razvoja narodov.** Broš. K 3·50.

DR. R. NACHTIGALL: **Južno slovansko italijansko sporno vprašanje.** Cena brošuri K 1.—.

Spominu Ivana Cankarja (1876—1918). Ob smrti našega največjega prozaista izdali njegovi prijatelji. **Delo je v prid Cankarjevemu spomeniku.**
Cena K 2.—.

Knjige se dobe po knjigarnah (cene so višje) ali naravnost od „OMLADINE“, Ljubljana, poštni predal 87. Prosimo, da pošljete denar vnaprej ker se Vam s povzetjem pošiljatev zakasni in podraži.